BTNG-RBHC, XXIV, 1-2, pp. 107-184.

POLITIEK CORPORATISME EN DE CRISIS VAN DE LIBERALE IDEOLOGIE (1920-1944)
Deel 2

DOOR

DR. DIRK LUYTEN

Wetenschappelijk medewerker VUB

II. DE TEGENKRACHTEN.

1. De katholieke partij.

Op initiatief van Paul Segers en Cyrille Van Overbergh werd binnen de Katholieke Unie een commissie opgericht om op basis van de conclusies van de congressen van Dinant en Gent tot een gemeenschappelijk katholiek standpunt over de staatshervorming te komen.[1] Pierre Nothomb, samen met E. Rubbens de drijvende kracht achter deze commissie, kwam tot de conclusie dat er tussen de voorstellen van het ACW en de Federatie van Kringen heel wat overeenkomsten waren. Familiestemrecht en een bepaalde vorm van belangenvertegenwoordiging werden door beide organisaties geëist. Om dit te realiseren was echter een grondwetsherziening nodig.[2]

Zo'n vaart zou het nog niet lopen. Edmond Rubbens kaartte de

1. "De hervorming van den staat" in, *Verbond der katholieke Vereenigingen en Kringen. Nota's en bescheiden*, 1 januari 1934, VII, 67, p. 16-23, p. 21. Cyrille Van Overbergh (1866-1959) Dr. in de Rechten. Secretaris- Generaal van het ministerie van Kunsten en Wetenschappen (1911-1912). Senator van 1921 tot 1951. Hij speelde een centrale rol in de Volksbond waarvan hij van 1918 tot 1920 secretaris was. Na de stichting van het ACW bleef hij op de achtergrond maar gaf mee vorm aan de ideologische en politieke stellingnames van de christelijke arbeidersbeweging.

2. "Union catholique de Belgique. Commission de coordination des études sur la réforme de l'Etat. Note communiquée le 9 janvier 1934 par M. Pierre Nothomb au nom de la Fédération des associations et cercles catholiques" KADOC, *Papieren Louis Delvaux* nr. 2.4.2.

staatshervorming aan op de algemene vergadering van de Katholieke Unie van 1934. Hij ging ermee akkoord dat de negentiende eeuwse ideologieën liberalisme en marxisme afgedaan hadden en hervormingen nodig waren. De katholieke partij was bereid om hieraan mee te werken en kwam zo tegemoet aan de wensen van de katholieke jeugd. Rubbens maande tegelijk aan tot voorzichtigheid omdat het ging om een complex vraagstuk. De katholieken mochten daarenboven niet uit het oog verliezen dat ze geen politieke alleenheerschappij hadden. Hervormingen moesten geïnspireerd zijn door de christelijke principes maar de voorstellen dienden aanvaardbaar te blijven voor de coalitiepartner.[3]

Het programma van de Katholieke Unie was inderdaad gematigd. De hardliners van de Federatie van Kringen hadden hun eisen niet kunnen doordrukken. Een corporatieve staat werd afgewezen.[4] Dictatuur en totalitaire staat werden verworpen. Aan de burgerlijke vrijheden, vooral de vrijheid van onderwijs en godsdienst mocht niet geraakt worden.[5]

Het subsidiariteitsbeginsel was het sluitstuk van dit programma. De staat moest zoveel mogelijk taken delegeren naar de bedrijfsorganisatie. Maar zelfs hier werd aangemaand tot voorzichtigheid. In een eerste fase kregen de raden van de bedrijfsorganisatie uitsluitend adviserende bevoegdheid. Een controlerende en reglementerende opdracht konden ze pas later verwerven. De corporatieve organen zouden wel adviezen mogen geven aan regering en parlement.[6] In 1939 werden meer radikale standpunten ingenomen. De evolutie naar een meer organische samenleving was, als gevolg van de stijgende organisatiegraad van verschillende sociale groepen onafwendbaar. Het politiek systeem moest dan ook rekening houden met deze realiteit, wat zijn neerslag zou vinden in een decentralisatie van bevoegdheden naar de corporaties en in een Senaat die voor een deel op corporatieve basis zou gerecruteerd worden.[7]

Het programma van de katholieke partij was vrij gematigd. Daar zijn twee redenen voor. Het radikale anti-parlementarisme dat in de Federatie

---

3. "Katholieke Unie van België. Algemene vergadering van 17 januari 1934. Inleidend verslag over de Hervorming van de Staat" *Ibidem* nr. 2.4.1/1.

4. "De katholieke politiek" in, *Verbond der katholieke Vereenigingen en Kringen. Nota's en bescheiden,* oktober 1935, VIII, 84, p. 421-451.

5. "Projet de manifeste" (1935) p. 2, 3, 16, (Het ging om een manifest van de Katholieke Unie) KADOC, *Papieren Louis Delvaux* nr. 2.4.9/1-2.4.9/2.

6. *Het Blok der katholieken van België. Verslagboek congres 16-17 October 1937.* Brussel, 1937, p. 41-42.

7. "Bloc Catholique belge. IVème congrès: 11 et 12 novembre 1939. Avant-projet (23 mai 1939)" KADOC, *Papieren August De Schrijver* nr. 2.3.2.4.

van Kringen opgang maakte had in een coalitieregering geen kans op slagen. Zowel socialisten als liberalen hielden immers vast aan het parlementaire systeem. Bovendien waren er binnen de katholieke partij ook aanhangers van de demokratie. Het meest uitgesproken bij de christelijke arbeidersbeweging, zoals aangestipt, maar ook binnen de Federatie van Kringen was niet iedereen overtuigd van de wenselijkheid van een integraal katholieke staat.

De verdedigers van de parlementaire demokratie waren op het congres van Dinant in de minderheid. Alleen Henry Carton de Wiart liet er een andere klok luiden. Hij was gekant tegen het individualisme en gaf toe dat het parlementaire systeem nadelen had, maar vroeg zijn geestesgenoten twee keer na te denken vooraleer te pleiten voor een sterke staat. Die zou, meer dan het parlement, onderhevig zijn aan de druk van de belangengroepen. Bovendien bood een sterke staat weinig waarborgen tegen machtsoverschrijding. Wanneer hij zich keerde tegen de katholieke belangen had de kerk geen verweer meer, wat in een demokratie wel het geval was. Tegen een corporatieve kamer was Carton de Wiart gekant omdat ze bij de besluitvorming geen rekening hield met het algemeen belang. Adviserende corporatieve raden sloot hij niet uit.[8] De meer gematigde houding van Carton de Wiart kan verklaard worden vanuit zijn specifieke positie. Hij was één van de leidinggevende politici binnen de katholieke partij, dus goed vertrouwd met het regeringswerk en de inherente compromissen en had als premier de demokratisering gestalte gegeven.

Paul Struye onderschreef in *La Libre Belgique* het standpunt van Carton de Wiart. Het politiek corporatisme bood geen garanties voor het algemeen belang. De pressiegroepen hadden nu al vertegenwoordigers in het parlement. Bovendien zou de partijenstrijd ook bij het politiek corporatisme de kop op steken. De verkiezingen voor de werkrechtersraden en voor de "raadsleden Helleputte" (wet van 1895) hadden dit bewezen. Struye verweet de voorstanders van het politiek corporatisme dat ze niet consequent waren. De standsorganisatie binnen de katholieke partij was een vorm van belangenvertegenwoordiging en die werd gecontesteerd

8. Henry Carton de Wiart (1869-1951) dr. in de Rechten van de ULB was een van de boegbeelden van de katholieke partij. Hij was volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Brussel van 1896 tot 1951. Verscheidene malen minister, van uiteenlopende departementen. Premier van november 1920 tot november 1921. Deze regering voltooide de sociale en politieke demokratisering. T. LUYCKX, *Op. cit.*, deel 1, p. 304-305. *Fédération...* p. 89-94.

door de Federatie van Kringen, die nu ijverde voor politiek corporatisme. Het hybride kiessysteem dat Segers had voorgesteld vond evenmin genade. Het was te heterogeen en zou moeilijkheden veroorzaken. Als de volksvertegenwoordigers, verkozen op basis van het EAS een bepaalde wet goedkeurden zou een belangengroep zoals de magistraten, dat voorstel kunnen tegenhouden. Op die manier kon een kleine groep haar wil opdringen aan het hele land, wat niet wenselijk was.

Struyes afwijzing van het politiek corporatisme was niet onvoorwaardelijk. De invoering ervan leek hem echter niet wenselijk: "... dans l'état actuel des choses et des esprits en Belgique".[9] Struye stelde voor om de gecoöpteerde senatoren te laten voordragen door de belangengroepen.[10] In feite nam hij het idee van Segers dat hij net gekritiseerd had over, zij het in een afgezwakte vorm. De *Libre* trachtte verder de gemoederen te bedaren en zwakte de draagwijdte van het congres van Dinant af. De krant stelde dat alle sprekers trouw gebleven waren aan het parlementaire regime, wat toch een te optimistische visie was.[11]

Concrete voorstellen over de staatshervorming werden pas op het congres van 1935 gedaan. Ze waren het resultaat van de studiecommissie over de staatshervorming die na het congres van 1933 in de schoot van de Federatie werd opgericht. Paul Crokaert was voorzitter. De meeste leden hadden zich eerder al geprofileerd in de discussie over de corpora-

---

9. P. STRUYE, "Autour de la réforme de l'Etat" in, *La Libre Belgique*, 22 décembre 1933, L, 356, p. 1. en 23 décembre 1933, L, 357, p. 1. P. Struye (1896-1974) advocaat bij het hof van cassatie, hoogleraar aan de KUL en journalist. Zijn politieke carrière begon na de Tweede Wereldoorlog. Hij was senaatsvoorzitter en minister van Justitie. In de jaren dertig was hij lid van de *Ligue pour la défense de la Démocratie et de la liberté aux citoyens belges*. De liberalen Marcel-Henri Jaspar en Herbert Speyer waren ook lid van dit genootschap dat de demokratie wou verdedigen en de dictatuur bestrijden o.m. door via de pers de opinie te informeren over de misbruiken in de dictatoriale regimes. "Le manifeste de la Ligue pour la défense de la Démocratie et de la liberté aux citoyens belges" in, *Le Peuple*, 20 janvier 1934, L, 20, p. 1.
De raadsleden Helleputte werden in 1895 ingevoerd. Om te vermijden dat in de industriële centra de BWP een meerderheid zou verwerven in de gemeentebesturen werden er een aantal gemeenteraadsleden toegevoegd, verkozen op paritaire basis (patroons en arbeiders). De verkiezingen hiervoor verliepen echter langs partijpolitieke lijnen. J. BARTHELEMY, *L'organisation du suffrage et l'expérience belge*. Paris, 1912, p. 467.

10. P. STRUYE, *op. cit.*, loc. cit.

11. "Au congrès démocratique chrétien de Gand" in, *La Libre Belgique*, 14 novembre 1933, L, 318, p. 1.

tieve staat: Georges Legrand, Paul Struye, van Renyghe de Voxvrie, Pierre Nothomb, Henri Velge, graaf Louis de Lichtervelde, Ignaze Sinzot, die goede contacten had met de groep rond Charles Anciaux en Graaf d'Aspremont-Lynden, een van de meest conservatieve elementen binnen de Federatie.[12] Niet alle leden van deze commissie waren te vinden voor het politiek corporatisme dat Segers had voorgesteld op het congres van Dinant. O.m. Paul Struye liet zich kritisch uit en herhaalde de kritieken die hij in de *Libre* geformuleerd had. Hij voegde er nog aan toe dat een integraal corporatisme de afschaffing van de partijen impliceerde. Dit kon pas gebeuren als de grote twistvragen die de publieke opinie verdeelden, in de eerste plaats de schoolkwestie, opgelost waren.[13] Georges Legrand daarentegen bleef het integrale politieke corporatisme verdedigen: zowel Kamer als Senaat moesten op corporatieve basis aangeduid worden.[14]

In de commissie werd naar een compromis gezocht. Er werd een onderscheid gemaakt tussen drie soorten hervormingen. Een eerste groep maatregelen kon onmiddellijk getroffen worden, zonder grondwetsherziening. Een aanpassing van de grondwet zonder te raken aan het representatief systeem "aan hetwelk wij allen diep gehecht zijn" was de tweede stap. Pas in de derde fase zou tegemoet gekomen worden aan de wensen van de voorstanders van een integraal katholieke staat, maar dat stond

---

12. "Commission pour l'Etude de la Réforme de l'Etat" in, *Fédération des Associations et des Cercles Catholiques. Notes et documents.* 1 décembre 1933, VI, 66, p. 28. Louis de Lichtervelde (1889-1959). Dr. in de politieke en sociale wetenschappen. 1912-1918: secretaris van Charles de Broqueville; 1932-1934: kabinetschef van de Broqueville en secretaris van de ministerraad. Hij werkte als parlementair secretaris van de minister van Binnenlandse Zaken mee aan de grondwetsherziening na de Eerste Wereldoorlog. Voorzitter van de eerste en de vijfde commissie van het CERE. Politiek directeur van de *Revue Générale*. Vanaf 1939 vice-voorzitter van Brufina. Beheerder van Cockerill – Ougrée, Electrobel en de S.A. Belge de l'Azote. Charles d'Aspremont – Lynden (1888-1967). Jurist en licentiaat politieke en sociale wetenschappen. Senator en volksvertegenwoordiger van 1936-1961. Minister van Landbouw van januari 1939-oktober 1940. Henri Velge (1888-1951). Dr. in de Rechten, in de Kunstgeschiedenis en de Oudheidkunde en in de Politieke en Sociale Wetenschappen. Hoogleraar sociale wetgeving aan de KUL. Juridisch adviseur van de Franstalige katholieke patroonsorganisatie. Velge werd in 1947 voorzitter van de Raad van State.

13. "De hervorming van den staat. Verslag van de studiecommissie voor de hervorming van de uitvoerende en de wetgevende machten" in, *Verbond van katholieke Vereenigingen en Kringen. Nota's en bescheiden.* 1 april 1934, VII, 70, p. 2-25, p. 13.

14. *Ibidem*, p. 11.

voorlopig niet op de politieke agenda:

> "Andere (hervormingen) nog liggen in de toekomst daar zij de radikale hervorming vergen van den liberalen staat in een nieuweren staat, welke gelijkvormiger zal zijn met de noodwendigheden van de nieuwe wereld welke in wording is".[15]

Alleen voor de eerste twee fasen deed de commissie voorstellen. De paritaire comités moesten uitgroeien tot adviesorganen voor regering en parlement en zouden ingeschakeld worden bij het wetgevend werk. Door de belangengroepen te betrekken bij de coöptatie van de senatoren werd een begin gemaakt met het corporatief stemrecht.[16] Ook in de Kamer zouden in de toekomst leden moeten gecoöpteerd worden.[17]

Dit systeem was eveneens een rem op de politieke demokratisering. Het was opvallend vaag. Op het eerste gezicht was de consultatie van de paritaire comités door de overheid positief voor de vakbeweging. Zij verwierf daardoor indirect politieke medezeggenschap. De vakbeweging moest hiervoor een prijs betalen. In de eerste plaats zouden de syndicaten de rechtspersoonlijkheid krijgen, wat een bedreiging was voor het stakingsrecht. De hervorming was bedoeld om "le syndicalisme de la politique" te redden.[18] Hiermee werd de band tussen ACV en ACW en Syndikale Kommissie en BWP geviseerd. Voor de coöptatie van de parlementairen werd niet precies bepaald wie kandidaten mocht voordragen. Het zou in geen geval om een paritaire raad gaan.[19] Het zou hoe dan ook, zij het in een gematigde vorm, een aantasting betekenen van het EAS. Dat gold eveneens voor het familiestemrecht dat één van de stokpaardjes van de Federatie bleef.[20]

Het radicale programma van Dinant was in de commissie weliswaar afgezwakt, maar binnen de Federatie van Kringen bleef de anti-demokratische stroming nog sterk, zo bleek op het congres van 1935.

Paul Struye verdedigde er het programma van de commissie voor de staatshervorming en nam het op voor de parlementaire demokratie. Zij had toegelaten aan alle moeilijkheden sedert 1830 en vooral na 1914 zonder

---

15. *Ibidem*, p. 5.
16. *Ibidem*, p. 16.
17. "In het verbond der katholieke vereenigingen en kringen. De hervorming van den staat" in, *Ibidem*, 1 juni 1934, VII, 72, p. 42-48, p. 43.
18. *Vademecum du propagandiste. Numéro spécial de notes et documents. Fédération des Associations et Cercles Catholiques* mai 1936, IX, 91, p. 3.
19. *Ibidem*, loc. cit.
20. *Ibidem*, loc. cit.

grote sociale troebelen het hoofd te bieden. De noodzakelijke maatregelen konden steeds worden doorgevoerd o.m. dank zij de volmachten.[21] Struye verheugde er zich over dat het politiek corporatisme niet weerhouden was in de studiecommissie en dat het ook niet opgenomen werd in het programma van de Katholieke Unie. Het politiek corporatisme had weliswaar de steun van de jongeren maar het bleef bij vage formules. Bovendien bedreigde het politiek corporatisme de katholieke belangen omdat het de afschaffing van de partijen impliceerde. Hij verdedigde het voorstel om de belangengroepen via zgn. Raden van Bijstand bij de besluitvorming te betrekken. Ze zouden op eigen initiatief of op vraag van regering of parlement de wetgeving op hun terrein voorbereiden. Het parlement hield het laatste woord, want Kamer en Senaat moesten, na een expeditieve procedure, de voorstellen van de Raden van Bijstand goedkeuren.[22] Over de aanduiding van de leden van deze raden weidde Struye niet uit. Het parlement zou de Raden van Bijstand samenstellen op voordracht van de "gevestigde corporaties", maar wat dat precies is blijft een open vraag.[23]

Niet iedereen legde zich bij deze minimalistische oplossing neer. Pierre Nothomb, die samen met Struye het eindrapport van de commissie had opgesteld wees erop dat hetgeen Struye had voorgesteld maar een eerste stap was in een proces dat moest leiden tot een volledige transformatie van de staat volgens de katholieke beginselen. De corporatieve staat moest het einddoel zijn.[24] De grondwet mocht voor de katholieken geen hinderpaal zijn om de pauselijke onderrichtingen uit te voeren. De Oostenrijkse corporatieve staat kon als model dienen.[25]

Het radicalisme van het congres van 1933 was afgezwakt. Toch waren de voorstanders van een doorgedreven staatshervoming nog niet uitgeschakeld. Zelfs in het gematigde rapport was het familiestemrecht behouden. De familie als basiscel van de maatschappij moest een politieke vertegenwoordiging krijgen. Het politiek corporatisme was, zij het in een afgezwakte versie, toch nog weerhouden. Mensen als Pierre Nothomb bleven voorstander van een integraal corporatieve staat. Men mag vooral niet uit het oog verliezen dat het programma dat Struye voorstelde een

---

21. *Fédération des Associations et des Cercles Catholiques. 62e congrès tenu à Courtrai les samedi 2 et dimanche 3 novembre 1935.* Bruxelles, 1935, p. 24-25.
22. *Ibidem* p. 29-209.
23. *Ibidem,* loc. cit.
24. *Ibidem,* p. 40.
25. *Ibidem,* p. 38.

compromis was, een minimalistische oplossing, die gezien de machtsverhoudingen, de enig haalbare was, wat niet betekent dat ze de enig wenselijke was. Het eindrapport van de commissie liet overigens zoals aangestipt, op een expliciete wijze de deur open voor meer verregaande hervormingen. Die konden vooralsnog niet gerealiseerd worden: "Het ACW heeft geenerlei neiging betoond voor deze radikale hervorming".[26] Ondanks de soms dubbelzinnige opstelling bleef de christelijke arbeidersbeweging inderdaad trouw aan de parlementaire demokratie. In die omstandigheden was de Federatie van Kringen wel genoodzaakt om haar radikale eisen te milderen, zeker op het niveau van de katholieke partij, die echter een zwakke structuur was die de Federatie van Kringen slechts node aanvaardde en voor haar zeker niet het voornaamste kanaal was om haar eisen te verwezenlijken.

De stromingen binnen de katholieke partij die, vanuit het antiliberalisme ijverden voor een organisch-corporatieve staat hadden voorlopig hun slag nog niet thuisgehaald. De katholieke partij opteerde voor een programma dat voor de andere partijen nog aanvaardbaar was. De liberale en de socialistische partij verdedigden de parlementaire demokratie immers op principiële gronden. Het politiek corporatisme werd er met wantrouwen bekeken. Vooral de liberale partij zette zich scherp af tegen de katholieke corporatieve plannen.

2. *Liberale tegenwind voor het corporatisme.*

De doctrinaire liberale leiders, zoals Paul Hymans en Max-Léo Gérard bleven gehecht aan het parlementair stelsel en aanvaardden het algemeen stemrecht. Hymans was niet te vinden voor een corporatief parlement omdat hij niet overtuigd was dat het beter zou functioneren als het parlementaire stelsel op basis van partijen.[27] Hymans was bovendien van oordeel dat de invoering van een corporatief parlement op organisatorische problemen zou stuiten.[28] Hij was wel voorstander van Raden van Bijstand. Ze waren een middel om de beroepsorganisaties bij het wetgevend werk te betrekken. Hymans kon zich ook verzoenen met de

---

26. "De hervorming van den staat. Verslag... p. 5.

27. Manuscript van een artikel van Hymans over de staatshervorming. April 1934 p. 5 ARAB, *Papieren Paul Hymans 1. Dossiers*. nr. 371. Paul Hymans (1865-1941) Jurist. Hoogleraar aan de ULB. Volksvertegenwoordiger van 1900 tot 1941. Hymans werd meermaals minister. Van 1927 tot 1935 was hij minister van Buitenlandse Zaken.

28. R. FENAUX, *Paul Hymans. Un homme, un temps 1885-1941*. Bruxelles, s.d., p. 449.

idee om wetenschappelijke en economische personaliteiten die bijzonder competent waren af te vaardigen naar het parlement.[29]

Max Léo Gérard verdedigde hetzelfde standpunt. Een corporatief parlement bestempelde hij als "détestable". De voorstellen van De Briey moesten niet al te ernstig genomen worden: "C'est de la marqueterie de salon. Ce n'est pas un meuble d'usage".[30] Het algemeen stemrecht was voor Gérard de basis van het politieke systeem. Aan het kiesstelsel voor de Kamer mocht niets veranderd worden. De senatoren zouden met een getrapt systeem aangeduid worden. De provinciale senatoren en de kamerleden zouden nog 20 senatoren coöpteren. Aan de rechtstreekse verkiezing van de senatoren moest een einde komen.[31]

Gérard pleitte wel voor een meer direkte band tussen het parlement en de belangengroepen. Dit moest gebeuren langs de parlementaire commissies om en niet door middel van speciale corporatieve raden. Hij vreesde dat in een economische raad een syndicale meerderheid zou ontstaan die het parlement nog meer onder druk zette om de sociale wetgeving uit te breiden.[32]

Albert Devèze zat op dezelfde golflengte. Hij was gekant tegen een grondwetsherziening, noodzakelijk om een groot deel van de katholieke voorstellen te realiseren. Een aanpassing van de constitutie hield het gevaar in dat aan de liberale fundamenten geraakt werd.[33]

Ook de doctrinair-liberale pers wees het politiek corporatisme af. *L'Indépendance belge* was van oordeel dat de sociale wetgeving de arbeidersklasse bevoordeelde tegenover de burgerij die een hoge fiscale druk onderging. Politiek corporatisme was geen oplossing voor dit probleem. Het algemeen belang zou miskend worden en elke groep zou proberen nog meer geld aan de staat te onttrekken.[34] Bovendien was het

---

29. Manuscript Hymans p. 6.

30. M.L. GERARD, *Ecrits de quarante années*, Bruxelles, 1949, p. 227. Max Léo Gérard (1879-1955). Mijningenieur. Voorzitter van de Bank van Brussel. Secretaris van de koning (1919-1924). Minister van Financiën (1935-1936 en 1938).

31. *Ibidem*, p. 224.

32. *Ibidem*, p. 224, 228.

33. A. DEVEZE, "Réforme de structure" (artikel voor *Le Soir* van 10 maart 1937) ARAB, *Papieren A. Devèze* nr. 89. "Programme Devèze" (nota van februari 1939) Koninklijk Archief Brussel *Secrétariat du Roi Léopold III* nr. 105/2.

34. P. DES SABLES, "Le parlementarisme socialisant. Où chercher la base d'une réforme de L'Etat. Il n'en est qu'une: le retour aux principes de l'égalité de la Constitution belge" in, *L'Indépendance belge*, 8 novembre 1933, CIII, 312, p. 1 en 3. TAMIAS, "La Réforme de l'Etat. Un parlement corporatif? Ce serait le pillage du

een illusie te denken dat de politieke invloeden niet zouden spelen in een corporatief regime. De krant was er wel voorstander van de elite – wat dat precies was werd niet gespecificeerd – in het parlement te laten zetelen. Zij was in staat onpartijdig te oordelen op basis van de adviezen van de belangengroepen.[35]

L'Etoile belge, was genuanceerder. Het congres van Dinant werd aanvankelijk positief beoordeeld. Segers had het gelijk aan zijn kant wanneer hij erop wees dat met de invoering van het EAS ondoordacht tewerk gegaan was omdat er geen barrières waren opgetrokken tegen de demagogie.[36] De krant deelde het misprijzen van de andere liberale bladen voor de katholieke ideeën over de staatshervorming niet. De voorstellen van Segers en Crokaert vonden bijval bij de liberale intellectuelen, het was dus aangewezen dat de liberale partij zich over de hervorming van de staat zou bezinnen.[37]

Vrij snel maakte het positieve onthaal plaats voor scepsis. Emile Coulonvaux, voorzitter van de liberale federatie Dinant-Philippeville, later nationaal voorzitter van de partij, hekelde de katholieke hypocrisie. De oorzaak voor de stijging van de staatsuitgaven lag niet bij het parlementaire stelsel, wel bij de christen-demokraten die in hun concurrentiestrijd met de socialisten het opbod niet schuwden en daardoor mee aan de basis lagen van de uitbreiding van de sociale wetgeving. Coulonvaux meende dat de staatshervorming van de Federatie van Kringen bedoeld was om de katholieke alleenheerschappij opnieuw te vestigen.[38]

Ook de krant zelf profileerde zich duidelijker. Aan het EAS mocht niet geraakt worden door het familiestemrecht. Het algemeen kiesrecht was niet volmaakt, maar het land riskeerde grote conflicten als aan het stelsel afbreuk gedaan werd.[39] *L'Etoile belge* nam toch een middenpositie in.

---

budget" in, *Ibidem,* 15 novembre 1933, CIII, 319, p. 1.

35. P. DES SABLES, "Les impossibilités du système corporatif" in, *Ibidem,* 6 mai 1934, CIV, 126, p. 1 en 3.

36. P.B., "La réforme de l'Etat" in, *L'Etoile belge,* 6 novembre 1933, LXXXIV, 310, p. 1-2.

37. L. COOREMANS, "La réforme de L'Etat", in, *Ibidem,* 11 novembre 1933, LXXXIV, 315, p. 1 en 4. "La réforme de l'Etat. L'indifférence du parti libéral" in, *Ibidem,* 21 novembre 1933, LXXXIV, 325, p. 1.

38. E. COULONVAUX, "La réforme parlementaire" in, *Ibidem,* 12 novembre 1933, LXXXIV, 316, p. 1 en 4. Emile Coulonvaux (1892-1966) Jurist. Liberaal senator voor Namen van 1939-1946 en van 1949 tot 1961.

39. P.B. "La réforme de L'Etat" in, *Ibidem,* 14 novembre 1933, LXXXIV, 318, p. 1-2.

Een corporatief parlement was geen oplossing omdat alleen groepsbelangen aan bod kwamen. Een louter kwantitatief systeem zoals het EAS was geen waarborg voor de vertegenwoordiging van alle belangen. Daarom moest naar een formule gezocht worden die aan het kapitaal, de arbeid en de wetenschap altijd een aantal zetels in het parlement toewees.[40] Nadere toelichting werd niet gegeven maar dit voorstel had raakpunten met dat van Henri Lambert.

In de volgende jaren zette *L'Etoile belge* zich met klem af tegen dictatuur, autoritarisme en politiek corporatisme.[41] De krant klaagde er ook over dat de burgerij moest opdraaien voor de kosten van de sociale wetgeving maar koppelde hieraan geen anti-demokratisch pleidooi. De katholieke en de liberale partij moesten de problemen van de middenstand meer ter harte nemen.[42]

Naarmate de demokratie meer onder druk stond versoepelde *L'Etoile belge* zelfs haar standpunten. Ze eiste niet langer een vertegenwoordiging van de elite in het parlement. Dat zou immers het gezag van de verkozenen bij EAS kunnen aantasten en de balans teveel doen overhellen naar één bepaalde groep. De elite moest een vertegenwoordiging krijgen buiten het parlement die de volksvertegenwoordiging kon adviseren.[43]

De linkse en anti-klerikale *La Dernière Heure* was zeer fel in haar afwijzing van het politiek corporatisme. De katholieken wilden een ander regime omdat zij in een demokratie niet meer in staat waren de absolute meerderheid te verwerven. Het ACW vormde hierop geen uitzondering,

---

40. KARNAC, "Le système électoral belge. On devrait assurer la représentation du Pays" in, *Ibidem*, 30 novembre 1933, LXXXIV, 334, p. 1 en 4.

41. H. FAST, "Dictature ou démocratie?" in, *Ibidem*, 7 avril 1934, LXXXV, 97, p. 1 en 3. "Projets catholiques. La réforme de L'Etat" in, *Ibidem*, 15 avril 1934, LXXXV, 105, p. 1. KARNAC, "Contre les dictatures" in, *Ibidem*, 21 juin 1934, LXXXV, 172, p. 1 en 5.

42. C. BRONNE, "L'exploitation par l'Etat de la bourgeoisie" in, *Ibidem*, 9 septembre 1934, LXXXV, 252, p. 1 en 4.

43. A.H. SOULIE, "Pour la défense de la démocratie libérale" in, *Ibidem*, 5 novembre 1936, LXXXVII, 309, p. 1. KARNAC, "La tribune libérale. Le régime représentatif" in, *Ibidem*, 4 décembre 1936, LXXXVII, 337, p. 1. A.H. SOULIE, "Le projet libéral de réforme de l'Etat" in, *Ibidem*, 7 mars 1937, LXXXVIII, 65, p. 1. A.H. SOULIE, "Le projet libéral de réforme de L'Etat II" in, *Ibidem*, 8 mars 1937, LXXXVIII, 66, p. 1-2.

hoewel zij op het congres van Gent de dictatuur had afgewezen.[44]

Het traditionele argument dat politiek corporatisme het algemeen belang zou verwaarlozen vinden we ook hier terug.[45]

Het corporatisme van de katholieken was gevaarlijk voor de stabiliteit van het land. De afschaffing van het EAS zou niet geduld worden door de bevolking omdat het erop gericht was: "... le pouvoir de la sainte alliance du coffre fort et de l'autel" te herstellen. Een terugkeer naar de periode van troebelen zoals voor 1914 zou het onvermijdelijke gevolg zijn.[46]

Het anti-klerikalisme was niet de enige drijfveer om het politiek corporatisme af te wijzen. De krant voerde ook principieel demokratische argumenten aan. Diegenen die fulmineerden tegen de "macht van het getal" miskenden de maatschappelijke ongelijkheid en hielden er geen rekening mee dat de rijken hun invloed via andere kanalen konden laten gelden: "Le S.U. est l'arme du nombre c'est vrai, mais c'est aussi presque la seule arme du faible".[47]

De krant wees op de interne contradicties van de kritiek op het parlementaire stelsel. De critici kloegen enerzijds over de "macht van het getal" en anderzijds betoogden ze dat met de wil van de kiezer geen rekening werd gehouden bij de samenstelling van de regering. Zij beseften blijkbaar niet dat de twee stellingen elkaars tegengestelde waren.

Het was overigens niet eigen aan de parlementaire demokratie dat de staat niet helemaal deed wat de kiezer wenste. Zelfs een dictator kon zijn wil niet helemaal doordrukken. Het parlementaire regime genoot altijd de

---

44. "Une offensive fascisticule. Elle est entamée en désespoir de cause. Les cléricaux ne se sentent plus maître des élécteurs" in, *La Dernière Heure*, 11 novembre 1933, XXVIII, 314, p. 1. "Les cléricaux ne sont pas d'accord sur le moyen le plus certain de reprendre le pouvoir. Les uns prônent la dictature; les autres la repoussent" in, *Ibidem*, 15 novembre 1933, XXVIII, 318, p. 1. "Le réformisme des cléricaux inspiré surtout par le désir de reprendre le pouvoir en se débarassant de toute opposition" in, *Ibidem*, 26 avril 1934, XXIX, 116, p. 1. "Les réflexions du citoyen Delsinne" in, *Ibidem*, 12 octobre 1934, XXIX, 285, p. 1. "La révision de la constitution. Les cléricaux en parlent beaucoup en ce moment" in, *Ibidem*, 20 novembre 1935, XXX, 324, p. 1.

45. H. VAN LEYNSEELE, "Le corporatisme" in, *Ibidem*, 2 avril 1934, XXIX, 92, p. 1.

46. "La Fédération des cercles cléricaux. Elle ne représente plus grand' chose en Belgique. Sauf la rage de la défaite et la haine de la démocratie" in, *Ibidem*, 10 novembre 1934, XXVIII, 313, p. 1.

47. "Une malice qui est cousue de gros fil" in, *Ibidem*, 29 octobre 1934, 302, p. 1.

voorkeur omdat het door de bevolking gelegitimeerd was terwijl een dictatuur steunde op geweld en onderdrukking. De kritiek op het parlementaire regime kwam vooral uit katholieke hoek terwijl de katholieke partij altijd mee aan het bewind geweest was en dus mee verantwoordelijk was voor de wantoestanden die ze aan de kaak stelde. De hoge staatsuitgaven moesten voor een groot deel op rekening van de klerikalen geschreven worden, door de subsidies aan de katholieke scholen en organisaties.[48]

Bij de liberale opinie, zoals ze weerspiegeld wordt in de liberale kranten en in *Le Flambeau* waren de voorstanders van het politiek corporatisme zeker niet in de meerderheid. Een deel van de liberalen was misnoegd over de fiscale druk en de sociale wetgeving maar dat was nog geen reden om het EAS en het parlementaire regime af te schrijven. De afwijzing van het politiek corporatisme had vooral ideologische gronden. De liberalen waren de geestelijke vaders van het parlementaire systeem en hadden mee aan de basis gelegen van de politieke demokratisering. Een autoritair politiek corporatisme was niet te verzoenen met de liberale principes.

Het anti-klerikalisme speelde eveneens mee in de afwijzing van de corporatieve staat. Corporatisme was iets van de katholieken die hun inspiratie daarenboven zochten in de periode voor de Franse Revolutie die de triomf van het politieke liberalisme inluidde. Bovendien bestond de vrees dat het corporatief stemrecht een manoeuver was om de katholieke hegemonie te herstellen.

De anti-demokratische stroming tastte de liberale partij niet aan. Zij pastte haar programma aan, maar dan wel in anti-autoritaire zin.

De liberale partij, steunpilaar van de demokratie.

Op het congres van 1932 werd al aandacht besteed aan kritiek op het parlementaire systeem.[49] Van een systematische en innoverende visie werd pas werk gemaakt na de congressen van Dinant en Gent en de lancering van het Plan De Man, vooral op aandringen van de liberale pers.[50]

Het initatief binnen de partij kwam van de invloedrijke Brusselse Federatie waarin jongeren als Marcel Henri Jaspar, Roger Motz en Henri

---

48. "La critique du droit de suffrage" in, *Ibidem*, 29 juin 1934, XXIX, 180, p. 1.
49. *Conseil National du Parti Libéral. Congrès des 18 et 19 juin 1932. Rapports.* Bruxelles, s.d., p. 131, p. 135.
50. L. COOREMANS, "La réforme... p. 4.

Janne aktief waren. De demokratische waarden lagen hen zeer nauw aan het hart. Zij hadden aanvankelijk zelfs de pogingen voor de oprichting van een Volksfront gesteund.[51] Het bestuur van de Federatie besliste in maart 1934 de staatshervorming op de agenda te zetten.[52]

Een maand later werd Herbert Speyer uitgenodigd om het probleem in te leiden.[53]

De keuze voor deze ULB-hoogleraar was niet toevallig. Deze jurist en politoloog hield zich sedert 1914 bezig met de hervorming van het kiesrecht en het parlementair systeem. Hij had ook politieke ervaring. Van 1912 tot 1925 was hij senator voor de liberale partij.[54] Hij bleef tot aan zijn dood een principieel verdediger van de demokratie. Zijn argumentatie was helder en legde de band tussen institutionele problemen en de maatschappelijke evolutie.

Dat was ook het geval in zijn toespraak voor de Brusselse Federatie van de liberale partij. Het parlement was overbelast omdat het als gevolg van de oorlog en het sociaal-economisch interventionisme meer taken had gekregen. Het parlement moest de hulp krijgen van specialisten bij het wetgevend werk. Zij zouden wetsvoorstellen en wetsontwerpen grondig onderzoeken en een advies geven aan het parlement. De volksvertegenwoordiging kon dan het wetsvoorstel of -ontwerp globaal bespreken in plaats van artikel per artikel. Speyer herhaalde zijn voorstel voor de oprichting van Raden van Bijstand, een idee dat hij al sedert 1914

---

51. M. D'HOORE, "Les libéraux belges face à la guerre civile espagnole" in, *BTNG*, 1987, XVIII, 1-2, p. 447-464, p. 449. De Brusselse Federatie was de grootste. Ze telde aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog 16.000 leden. M. D'HOORE, "L'organisation du parti libéral de 1914 à 1961" in: A. VERHULST-H. HASQUIN, *Op. cit.*, p. 83-90, p. 89. Henri Janne (1908-1991). Hoogleraar aan en rector van de ULB. Hij stapte na de Tweede Wereldoorlog over naar de BSP. Marcel-Henri Jaspar (1901-1982). Advocaat. Liberaal volksvertegenwoordiger van 1932 tot 1944. Minister van Vervoer (1936-1937) en van Volksgezondheid (1939-1940). Roger Motz (1904-1964). Burgerlijk Mijningenieur. Volksvertegenwoordiger van 1939 tot 1946 en senator van 1946 tot 1964. Voorzitter van de liberale partij van 1945 tot 1953 en van 1958 tot 1961. Minister van Economische Zaken van januari tot juni 1958.

52. "A la Fédération libérale de Bruxelles. La réunion du comité directeur" in, *La Dernière Heure*, 7 mars 1934, XXIX, 66, p. 3.

53. "La réforme de l'Etat. M.H. Speyer expose son plan à la Fédération libérale de Bruxelles" in, *Ibidem*, 23 avril 1934, XXIX, 113, p. 2.

54. J. TYSSENS, *op. cit.*, p. 187. Herbert Speyer (1870-1942). Hij was van 1912 tot 1925 senator voor Aarlen-Marche-Bastogne, Neufchâteau-Virton.

verdedigde.[55]

In mei 1934 werd het probleem van de staatshervorming door de nationale partij-instanties besproken. Er werd een studiecommissie opgericht die een rapport voorlegde aan het permanent comité van de partij. Daarin werd een algemeen kader geschetst voor de discussie over de staatshervorming. Het was een antwoord op de conservatieve katholieke kritiek op de groeiende staatstussenkomst die ze op rekening van het parlementaire regime schreven.

Staatsinterventie vond de studiecommissie noodzakelijk. Het klassieke laissez-faire werd van de hand gewezen:

> "Il faut avoir le courage de reconnaitre que l'application aveugle de cette formule nous conduirait au désordre total".[56]

Zelfs in de hoogdagen van het klassieke liberalisme kwam de staat tussen als het algemeen belang op het spel stond. Ook de overheidstussenkomst op sociaal vlak dateerde niet van na de invoering van het EAS:

> "Il est à remarquer que beaucoup de ces lois ont été votées au temps du suffrage pluriel et même du régime censitaire. Preuve éclatante qu'elles étaient véritablement imposées par les faits".[57]

Staatstussenkomst was overigens een universeel fenomeen, niet in het minst in de autoritaire regimes waar de tegenstanders van het parlementaire stelsel zo bewonderend naar opkeken:

> "Et il est particulièrement piquant de souligner que les régimes autoritaires volontiers admirés par nos conservateurs parce qu'ils les croient seuls capables d'endiguer le flot montant des revendications de la masse sont précisement ceux qui font le plus ouvertement de l'interventionisme et de l'économie dirigée".

Vasthouden aan de absolute vrijheid was niet alleen onhaalbaar, het

---

55. H. SPEYER, "Encore la réforme de l'Etat" in, *Le Flambeau,* mai 1934, XVII, 5, p. 506-512. H. SPEYER, *La réforme du Senat.* Bruxelles, 1914.

56. "Conseil national du parti libéral. Séance du comité permanent et du comité d'études tenue le 26 mai 1934" p. 2. ARAB, *Papieren Paul Hymans 1. Dossiers* nr. 371. Het permanent comité was het belangrijkste orgaan van de liberale partij. Het leidde de aktie en de propaganda en nam ook politieke standpunten in. Het werd beschouwd als het soeverein orgaan van de partij. In het comité zetelden de liberale parlementairen (vanaf 1934) en 1 vertegenwoordiger per provincie van de partij. M. D'HOORE, "L'organisation... p. 83 en 85.

57. "Conseil national... *loc. cit.*

kwam neer op handhaving van privileges die als gevolg van de ongebreidelde concurrentie aan een kleine minderheid voorbehouden waren:

> "Si la liberté c'est la jungle sociale, nous la répudions. Mais la liberté n'est pas cela. La liberté n'a rien à voir dans le domaine économique et sociale ou plutôt elle y a été trop longtemps respectée au détriment de la justice, de la solidarité, de l'intérêt général. Croyez-vous qu'il est libre le salarié qui tremble chaque jour d'être congédié en une période où il est quasi impossible de retrouver du travail?".

Hetzelfde gold *mutatis mutandis* voor de kleine spaarders en de werkloze intellectueel. Zij aanvaardden staatsinterventie in het sociaal economisch leven omdat dat hun situatie kon verbeteren.[58]

Kortom, overheidstussenkomst drong zich op maar ze mocht niet te ver gaan en moest voldoende speelruimte laten aan het privé-initiatief. Aan de burgerlijke vrijheden mocht onder geen beding geraakt worden. Zij vormden de basis van het politieke systeem.[59]

In dit rapport werd al impliciet gewezen op de inzet van het debat over de hervorming van de staat: het terugdringen van de politieke invloed van de arbeidersklasse. Speyer deed dat op een meer expliciete wijze in zijn toespraak voor het permanent comité van de partij dat aan de staatshervorming gewijd was. Het voortbestaan van de demokratie stond op het spel. In verschillende Europese landen waren dictators aan het bewind en in ons land voerden reactionaire katholieken een anti-demokratische campagne.[60] De protagonisten van het politiek corporatisme viseerden de ordeningsbeginselen van het liberale regime. Hun vage plannen verborgen dictatoriale intenties:

> "Mais ce qui est ... extrêmement clair et précis c'est la signification politique du corporatisme car les faits, l'histoire d'hier et d'avant-hier prouvent à toute évidence que le système corporatif est le compagnon inséparable de la dictature. Dès que l'un surgit, on voit apparaître l'autre. En même temps que les libertés disparaissent et que les camps de concentration s'ouvrent, le corporatisme s'installe. Voilà donc pourquoi au point de vue politique je me méfie du corporatisme comme de la peste: quand on voit venir le corporatisme, le fascisme pue déjà à plein nez".[61]

---

58. *Ibidem*, p. 3-4.
59. *Ibidem*, p. 4-5.
60. "Comité permanent 26 mai 1934" p. 8-9. Paul Hymanscentrum Brussel. *Archief Liberale Partij.*
61. *Ibidem*, p. 12-13.

In *Le Flambeau* had Speyer er eerder al op gewezen dat de voorstanders van het politiek corporatisme in feite het EAS wilden afbouwen.[62]

Speyer ging op het permanent comité nader in op de kritiek waaraan het parlementaire stelsel blootstond en slaagde erin de opwerpingen te weerleggen. Het parlementair systeem was niet verantwoordelijk voor de economische crisis want dat was een algemeen verschijnsel. Het verwijt dat het parlement sedert de invoering van het EAS slechte wetten maakte was ongegrond. Die klacht bestond ook al onder het cijnskiesstelsel. Speyer was het er evenmin mee eens dat het niveau van de verkozenen achteruit gegaan was als gevolg van de politieke demokratisering. De huidige parlementairen waren over het algemeen niet de mindere van hun voorgangers die door de cijnskiezers waren aangeduid.[63]

Vervolgens gaf Speyer een goed doordachte kritiek van het politiek corporatisme. De voorstanders ervan wilden de rol van de volksvertegenwoordiging aan banden leggen. Hun systeem kwam erop neer dat het parlement niet langer de *"government making power"* zou zijn. De vraag was dan wie of wat dan wel het fundament van het politieke gezag kon zijn. De koning, antwoordden de meeste reactionairen. Speyer wees erop dat zo'n systeem de monarchie bedreigde. In een constitutionele monarchie had de vorst geen verantwoordelijkheid, die werd opgenomen door zijn ministers. Het staatshoofd kon optreden als bemiddelaar en verzoener en ontleende daaraan gezag en prestige. Wanneer de koning zelf regeerde en het wetgevend werk naar zich toetrok werd hij verplicht onpopulaire maatregelen te nemen en was daar zelf verantwoordelijk voor. Daardoor zou de vorst onvermijdelijk bepaalde bevolkingsgroepen tegen zich in het harnas jagen waardoor hij niet langer kon rekenen op de steun en de sympathie van alle burgers.[64]

Het corporatief stemrecht dat de reactionairen voorstelden als alternatief voor het EAS vond bij Speyer evenmin genade. De belangengroepen waarover de corporatisten het altijd hadden beantwoordden niet aan de maatschappelijke realiteit. De burger had immers verschillende belangen te verdedigen. Hij was tegelijk bv. fabrikant maar ook gelovige en consument.

---

62. H. SPEYER, "Précisions sur la réforme de l'Etat" in, *Le Flambeau*, décembre 1933, XVI, 12, p. 642-665, p. 642-644.

63. "Comité permanent... p. 9-11.

64. H. SPEYER, "La réforme de l'Etat 26 mai 1934" p. 6-10. Dit is de volledige tekst van Speyers voordracht voor het permanent comité ARAB, *Papieren Paul Hymans* 1. *Dossiers* nr. 371.

Een belangenvertegenwoordiging was altijd arbitrair want het was zeer moeilijk om het respectieve gewicht van elke belangengroep exact af te wegen. Bovendien zou in een corporatief parlement het algemeen belang miskend worden.

Het beste bewijs dat de belangenvertegenwoordiging een onrealistische constructie was werd gevonden in de toenmalige Belgische politieke constellatie. De evenredige vertegenwoordiging maakte het mogelijk voor een kleine groep om in het parlement vertegenwoordigd te zijn maar er had nog geen enkel "georganiseerd belang" aan de verkiezingen deelgenomen.[65]

Het meest doorslaggevende argument tegen het politiek corporatisme was dat het de verdwijning van de partijen en dus van de politieke vrijheid impliceerde.[66]

Kortom, aan de fundamenten van het politiek liberalisme mocht niet geraakt worden, maar aanpassing van het parlementaire stelsel was noodzakelijk. Speyer herhaalde het voorstel voor de oprichting van Raden van Bijstand dat hij eerder in de Brusselse Federatie gelanceerd had.[67]

De Raden van Bijstand.

Een Raad van Bijstand was meer dan een adviesraad. Consultatieve raden waren niet voldoende om het wetgevend werk van het parlement te verlichten.[68]

Een Raad van Bijstand was een college van specialisten dat een deel van het wetgevend werk van het parlement overnam, zonder afbreuk te doen aan de soevereiniteit van de volksvertegenwoordiging verkozen op basis van het EAS. Speyer bouwde daarvoor twee waarborgen in. Twee derden van de leden van de Raden van Bijstand zouden benoemd worden door het parlement. Dit was nodig om te vermijden dat bv. een conservatieve Raad van Bijstand moest samenwerken met een progressieve parlementaire meerderheid. De koning kreeg het recht 7 van de 21 leden van elke Raad te benoemen. Zo konden specialisten zonder politieke binding in de Raden zetelen.[69]

Het parlement deed geen afstand van haar beslissingsmacht. Een Raad

---

65. *Ibidem*, p. 13-24.
66. *Ibidem*, p. 25.
67. *Ibidem*, p. 27. "Comité permanent... p. 13.
68. H. SPEYER, *Corporatisme ou parlementarisme réformé?* Bruxelles-Paris, 1935, p. 84-85.
69. *Ibidem*, p. 98-99.

van Bijstand besprak wetsvoorstellen en -ontwerpen en maakte die over aan Kamer of Senaat. Die moesten nog altijd hun fiat geven maar een voorstel of ontwerp dat door een Raad van Bijstand was goedgekeurd zou alleen nog in zijn geheel en niet meer artikel per artikel door de kamers besproken worden. Het kon nog verworpen worden. Er werd nog een waarborg ingebouwd. Op verzoek van een bepaald aantal parlementsleden kon overgegaan worden tot de gewone discussie, artikel per artikel. Het parlement hield hoe dan ook altijd het laatste woord.[70]

Deze Raden van Bijstand zouden niettemin aan de pressiegroepen reële politieke invloed waarborgen. De leden van de raden werden immers voorgedragen door de "gevestigde belangengroepen" om er zeker van te zijn dat de raadsleden voeling hadden met de maatschappelijke realiteit. De leden van de Raad van Bijstand voor Nijverheid en Arbeid zouden gerecruteerd worden bij de paritaire comités, de Werkrechtersraden van beroep, en bij de drie vakbonden en het CCI.[71] De voordrachten zouden op paritaire basis gebeuren, maar aangezien elke Raad 21 leden telde konden er nooit een gelijk aantal werkgevers en werknemers in zetelen. Blijkbaar zou hier de samenstelling van het parlement de doorslag geven.[72]

Een Raad van Bijstand had vrij uitgebreide bevoegdheden. Hij kon een wetsvoorstel of -ontwerp onderzoeken, een wettekst redigeren volgens algemene principes vastgelegd door regering of parlement. De Raden konden tenslotte ook suggesties doen aan de politieke overheid of zelf wetsvoorstellen indienen bij het parlement.[73] De zittingen van de Raden van Bijstand waren niet openbaar. Er werd wel een verslag gevoegd bij elk voorontwerp dat naar het parlement ging, eventueel aangevuld met een minderheidsnota.[74]

Het spreekt vanzelf dat de argumenten van een Raad van Bijstand in de parlementaire debatten zwaar zouden wegen en dat ze potentieel konden uitgroeien tot een essentiële schakel in het politieke besluitvormingsproces en in de parlementaire strategieën.

Het permanent comité van de partij gaf opdracht het voorstel over de Raden van Bijstand verder uit te werken.[75] Ze werden ook opgenomen

---

70. *Ibidem*, p. 88-89.
71. *Ibidem*, p. 96.
72. *Ibidem*, p. 100.
73. *Ibidem*, p. 91-92.
74. *Ibidem*, p. 92.
75. "Comité permanent... p. 29.

in het partijprogramma.[76] De commissie voor de staatshervorming werkte een wetsvoorstel uit dat in 1937 bij de Kamer werd ingediend. Het werd nooit in het parlement besproken.[77]

De Raden van Bijstand werden gepropageerd in de liberale pers. *L'Etoile belge* was er voorstander van.[78] Bij *La Dernière Heure* bestond scepsis. Aanvankelijk werd het voorstel gesteund.[79] De krant had echter bedenkingen bij het gebrek aan openbaarheid van de debatten. Dit deed afbreuk aan het demokratische karakter ervan. Het was beter om via de coöptatie van de senatoren ervoor te zorgen dat specialisten rechtstreeks in het parlement zitting hadden. Dit sloot het risico uit van een conflict tussen een Raad van Bijstand en het parlement.[80] De krant viseerde in feite, zij het op een impliciete wijze, de betrokkenheid van de belangengroepen bij de politieke besluitvorming. Het voorstel om de coöptatie van de senatoren te verruimen was uitsluitend bedoeld om technici (juristen, economisten en sociologen werden als voorbeeld gegeven) bij het wetgevend werk te betrekken en geen vertegenwoordigers van pressiegroepen. De krant liet later haar scepsis varen en steunde het liberale wetsvoorstel over de Raden van Bijstand.[81]

Zelfs de conservatieve *Gazette* vond de Raden een stap vooruit. De corporatieve idee won schoorvoetend veld. De wetten zouden niet alleen meer gemaakt worden door mandatarissen verkozen op basis van het EAS.

---

76. *Conseil National du Parti Libéral. Elections législatives et provinciales 1936. Guide pratique du conférencier libéral.* Bruxelles, s.d., p. 21-26. R. MOTZ, *Libéralisme 1937.* Bruxelles, s.d., p. 17-18.

77. "Séance du comité permanent du dimanche 7 février 1937" p. 2. Paul Hymanscentrum Brussel, *Archief Liberale Partij.* "Wetsvoorstel tot oprichting van de Nationale Raden" *Parlementaire Documenten. Kamer van Volksvertegenwoordigers. Gewone zitting 1936-1937.* Document nr. 172. Opnieuw ingediend, in de Kamer, weer zonder resultaat. *Buitengewone Zitting 1939,* Document 16.

78. C. BRONNE, "L'exploitation par l'Etat de la bourgeoisie" in, *L'Etoile belge,* 9 septembre 1934, LXXXV, 252, p. 1 en 4.

79. H. VAN LEYNSEELE, "Les commerçants et la réforme de L'Etat" in, *La Dernière Heure,* 5 mai 1934, XXIX, 125, p. 1.

80. "Les conseils auxiliaires" in, *Ibidem,* 30 octobre 1935, XXX, 303, p. 1. "L'amélioration du parlement" in, *Ibidem,* 2 octobre 1935, XXX, 275, p. 1.

81. "La réforme de l'Etat. La proposition de loi Michel Devèze et cie" in, *Ibidem,* 4 mars 1937, XXXII, 63, p. 3. V. DE LAVELEYE, "Le projet M. Devèze et cie" in, *Ibidem,* 12 mars 1937, XXXII, 71, p. 1.

Vanzelfsprekend ging het voorstel voor deze krant niet ver genoeg.[82]

Ook bij de andere politieke families viel Speyers voorstel in goede aarde. Paul Struye prees in *La Libre Belgique* de realistische analyse van de ULB-hoogleraar maar had, net als *La Dernière Heure* bedenkingen bij het gebrek aan openbaarheid van de discussies in de Raden van Bijstand. Hij stelde voor om bij wijze van experiment één Raad op te richten.[83]

Le Peuple bediende zich van Speyers argumenten tegen het politiek corporatisme en gaf een lovende kritiek van het boek waarin hij zijn Raden van Bijstand als alternatief naar voor schoof.[84]

Het groeiende anti-parlementarisme dat in 1936 uitmondde in de verkiezingsoverwining van Rex, die aan de Brusselse liberalen één derde van het electoraat kostte, dreef de liberale partij niet in autoritaire richting.[85] Het rexisme werd beschouwd als een bedreiging voor de demokratie. Degrelle streefde naar:

> "Une révolution corporative à l'autrichienne ou à la portugaise. Il est acquis qu'il veut la disparition du parlementarisme et des lors du suffrage universel".[86]

De partij profileerde zich verder als verdediger van de parlementaire demokratie en de politieke vrijheden. Politiek corporatisme werd vanuit demokratische overwegingen nog altijd afgewezen.[87] Via de pers en voordrachten door liberale voormannen werd gewezen op de gevaren van het autoritarisme en werden de verdiensten van het liberale politieke systeem in de verf gezet.[88]

---

82. "Les libéraux et la réforme de l'Etat" in, *La Gazette*, 5 mars 1937, LXVII, 64, p. 3. "La réforme de l'Etat. Une heureuse proposition à amender" in, *Ibidem*, 6 mars 1937, LXVII, 65, p. 1.

83. P. STRUYE, "Autour de la réforme de l'Etat. Un moyen pratique de décongestioner le parlement" in, *La Libre Belgique*, 25 octobre 1935, LII, 298, p. 1.

84. L. PIERARD, "Réforme de l'Etat? Ou du travail parlementaire?" in, *Le Peuple* 12 janvier 1934, L, 412, p. 1 en 4. "Encore la réforme de L'Etat" in, *Ibidem*, 4 juin 1934, L, 155, p. 2. L. PIERARD, "La réforme de L'Etat. A propos d'un livre de M. Speyer" in, *Ibidem*, 12 octobre 1935, LI, 285, p. 1-2.

85. J. STENGERS, "Le parti confronté... p. 126.

86. "Comité permanent 27 mai 1936 "p. 5, 11. Paul Hymans Centrum Brussel, *Archief Liberale Partij*.

87. R. MOTZ, *op. cit.*, p. 18-19.

88. "Noch Rex Noch Moscou" in, *De Liberale Syndicalist*, november 1936, XIII, 156, p. 1 en 8. V. DE LAVELEYE, *Face au nouveau moyen âge. Discours prononcé par Victor de Laveleye, ancien ministre de la Justice au meeting du 22 décembre 1937 au Rubenspaleis organisé par l'Association libérale et constitutionnelle d'Anvers.*

Tussen het politieke ideeëngoed van de reactionaire katholieken binnen en buiten de Federatie van Kringen en de liberalen gaapte een onoverbrugbare kloof. Hun reactie op de politieke demokratisering was totaal uiteenlopend. Terwijl de Federatie steeds meer in de richting van het politiek corporatisme evolueerde en daarmee de burgerlijke alleenheerschappij wilde herstellen, bleven de liberalen trouw aan het parlementaire systeem en aan het algemeen stemrecht. De conservatieve vleugel die ook binnen de liberale familie bestond en het politiek corporatisme genegen was, slaagde er niet in de partij voor haar standpunten te winnen. De liberalen bleven gehecht aan het parlementarisme maar waren wel te vinden voor een vorm van belangenvertegenwoordiging die kon verzoend worden met het beginsel van de volkssoevereiniteit. Raden van Bijstand waren nodig omdat de staat meer en meer moest tussenkomen in het sociaal-economisch leven en het parlement daar niet op berekend was. Staatsinterventie werd overigens niet principieel verworpen. Op dat vlak waren de meeste reactionaire katholieken orthodoxer dan de liberalen. De liberalen bleven in hun publicaties het parlementaire stelsel verdedigen en deden dit op een doordachte en minder sloganeske wijze dan de manier waarop de tegenstanders van de demokratie tewerk gingen. In de analyses van het politiek corporatisme werd de politieke betekenis ervan, met name het uitschakelen van de arbeidersklasse, sterk benadrukt. De meeste auteurs wezen er ook op dat sociaal-economische mutaties aan de basis lagen van de institutionele problemen.

De liberalen hebben zonder enige twijfel een belangrijke ideologische bijdrage geleverd aan de verdediging van de parlementaire demokratie. Die verdienste werd erkend door demokraten uit de andere partijen. Vooral in de BWP vonden de liberalen een bondgenoot.

3. *De BWP: reformisten versus modernisten.*

De discussie binnen de BWP over het politiek corporatisme en de parlementaire demokratie had twee kristallisatiepunten: de anti-demokratische kritiek van de reactionaire katholieken enerzijds en de opvattingen van De Man anderzijds. Op dat laatste punt stonden de traditionele reformistische leiders lijnrecht tegenover de ideeën van het planisme.

Het autoritaire politiek corporatisme werd vanzelfsprekend verworpen door de socialistische beweging. Na de congressen van Dinant en Gent

---

Antwerpen, 1938, p. 6, 7, 9. Victor De Laveleye (1894-1945). Jurist. Volksvertegenwoordiger van 1939 tot 1945. Partijvoorzitter van 1936 tot 1937. Hij was in 1937 enkele maanden minister van Justitie.

werd in *Le Peuple* ruim aandacht besteed aan de kritiek op het parlementaire systeem. De corporatieve plannen van de Federatie van Kringen waren gericht tegen het algemeen stemrecht, dat een aantal toegevingen aan de arbeiders had mogelijk gemaakt. Het politiek corporatisme was een middel om de dictatuur van de rijken te installeren.[89]

Het congres van het ACW werd met een zekere opluchting onthaald. De afwijzing van de dictatuur werd sterk in de verf gezet. De anti-demokratische elementen in de toespraken van Rubbens en Tschoffen zag de krant over het hoofd.[90]

Le Mouvement Syndical belge, het ledenblad van de vakbond, benadrukte dit aspekt wel maar ging ongenuanceerd tewerk. Het blad zag geen verschil tussen de standpunten van het ACW en die van de Federatie van Kringen.[91]

Ook Achilles Delattre, nationaal secretaris van de mijnwerkerscentrale, zag het anti-demokratische element in de toespraak van Tschoffen. Hij stelde hervormingen voor die:

> "...tout en laissant le suffrage universel intact, en apparance, aboutiraient au même résultat".[92]

De katholieken waren erop uit hun politieke hegemonie te herstellen en de conservatieve vleugel viseerde bovendien het algemeen stemrecht. Delattre waarschuwde de socialisten zich niet te laten verleiden door Crokaerts aanval op het financiekapitaal:

> "C'est un coup de génie de conjuger pour un même but l'impopularité de la banque au sein des classes moyennes et le mépris ou l'indifférence des

---

89. F.D. "Le LXe congrès de la Fédération des Associations et Cercles Catholiques à Dinant s'occupe de la réforme de L'Etat" in, *Le Peuple* 6 novembre 1933, LIX, 310, p. 1 en 3. E. VANDERVELDE, "Relisons les discours de Dinant" in, *Ibidem,* 19 novembre 1933, LIX, 323, p. 1.

90. "Les démo-chrétiens au cours de leur congrès tenu à Gand veulent la réforme de l'Etat, mais continuent à s'opposer à la dictature" in, *Ibidem,* 13 novembre 1933, LIX, 317, p. 1-2. "Front contre la dictature" in, *Ibidem,* p. 1. A. DEWINNE, "A propos de deux congrès" in, *Ibidem,* 16 novembre 1933, LIX, 320, p. 1-4. Dewinne beweerde dat er tussen de voorstellen van de Federatie van Kringen en het ACW geen enkele overeenkomst mogelijk was.

91. G. KOULISCHER, "Après les congrès catholiques de Dinant et de Gand" in, *Le Mouvement Syndical Belge,* décembre 1933, p. 323-328.

92. A. DELATTRE, "Vive le suffrage universel" in, *Le Peuple,* 17 novembre 1933, LIX, 321, p. 1.

mêmes personnes pour le Parlementarisme".

De macht van de banken kon alleen aan banden gelegd worden door het volk dat daarvoor het parlement en het algemeen stemrecht nodig had.[93]

De daarop volgende jaren werd de discussie over de staatshervorming en de verschillende voorstellen over het politiek corporatisme met argusogen gevolgd. Het boek van Charles Anciaux, de brochure van Henri Lambert en de ideeën van de katholieke jongerenbeweging werden bekritiseerd.[94] De traditionele reformistische leiders zetten de verdiensten van het parlementaire systeem in de verf en wezen erop dat in de fascistische regimes waar het corporatisme bestond, willekeur, onderdrukking en machtsmisbruik schering en inslag waren.[95]

Een derde groep artikels analyseerde de implicaties van het politiek corporatisme op een meer diepgaande wijze. Oscar De Swaef, redacteur bij *Le Peuple* wees op de dubbelzinnige houding van de christelijke arbeidersbeweging. Zij verwierp het autoritaire corporatisme maar huldigde anderzijds een organische maatschappijopvatting die in direkte tegenspraak stond met de fundamenten van de politieke demokratie.[96] De Swaef verloor later zijn kritische ingesteldheid. In 1938 onderschreef hij De Mans autoritaire ideeën over de staatshervorming.[97]

---

93. *Ibidem*, loc. cit.

94. L. DELSINNE, "Tous les projets de "réforme de L'Etat" sont réactionnaires" in, *Ibidem*, 10 février 1934, L, 41, p. 1 en 4. L. BERTRAND, "Les idées fausses. Suffrage universel, Démocratie, parlementarisme" in, *Ibidem*, 15 janvier 1934, L, 15, p. 1. "Dans la confusion. Les jeunes catholiques ont discuté des problèmes du corporatisme et de la démocratie au cours de leur congrès de hier" in, *Ibidem*, 29 janvier 1934, L, 29, p. 1 en 4. F. GALLEZ, "A propos d'un livre. Pour le prolétariat, le corporatisme est une aventure et un leurre" in, *Ibidem*, 15-16 décembre 1935, LI, 349-350, p. 6. O. DE SWAEF, "Corporatisme de droite et corporatisme de gauche" in, *Ibidem*, 15 mars 1936, LII, 75, p. 5.

95. A. WAUTERS, "Le suffrage universel et les scandales financières" in, *Ibidem*, 16 mai 1936, LII, 137, p. 1-2. L. BERTRAND, "Encore la Réforme de l'Etat" in, *Ibidem*, 5 avril 1937, LIII, 95, p. 1. E. VANDERVELDE, "Ne disons pas trop de mal du parlement belge" in, *Ibidem*, 10 avril 1938, LIV, 100, p. 1.

96. O. DE SWAEF, "Le corporatisme, mystique ou mythe? Les foules qui se laissèrent entraîner aux expériences corporatives étaient guidées par des passions et des mobiles irrationnels" in, *Ibidem*, 7 janvier 1936, LII, 7, p. 1-2. Oscar De Swaef (°1902). Onderwijzer van de Brusselse Karel Buls normaalschool. Redakteur bij *Le Peuple*, hoofd van de sociale rubriek. Redakteur bij het Beknopt Verslag van de Senaat. Correspondent voor het *Vrije Volk* en medewerker van *Vooruit*.

97. O. DE SWAEF, "Henri De Man invite les socialistes belges à s'occuper de la réforme de l'Etat" in, *Ibidem*, 22 mars 1938, LV, 81, p. 1-2.

Scherpzinnige beschouwingen over de kritiek op het parlementaire stelsel kwamen van Léon Delsinne. Hij was een volgeling van Louis De Brouckère en hield net zoals zijn leermeester vast aan de traditionele socialistische principes.[98]

Delsinne legde de band tussen de demokratiekritiek en de evolutie van de machtsverhoudingen tussen de sociale groepen. Hij plaatste het vaak geopperde bezwaar dat het parlement overbelast was in een bredere maatschappelijke context. Het feit dat de staat nu meer taken had dan vijftig jaar geleden was een logisch gevolg van de klassenstrijd en de verovering van het EAS:

> "Il y a un démi-siècle encore, les intérêts représentés étaient exclusivement ceux de la bourgeoisie. Il y avait assurément des divergences de détail, mais il y avait communauté sur les questions essentielles".

Men mocht niet ingaan op de voorstellen om een deel van de taken van het parlement, die zich op sociaal-economisch vlak situeerden over te laten aan een of ander sterk gezag, want dan zouden alleen de conservatieve belangen aan bod komen.[99] Ook de klachten over de traagheid van het parlementaire werk en de oeverloze debatten vloeiden voort uit de gewijzigde sociologische samenstelling van het parlement. Omdat na de demokratisering van het stemrecht met de arbeidersbelangen rekening moest gehouden worden was het niet meer zo gemakkelijk om een consensus te vinden. Het was logisch dat de debatten langer aansleepten en de procedure gerekt werd. De kritiek op de trage besluitvorming van het parlement viseerde in realiteit de politieke inspraak van de arbeiders.[100]

De kritiek op het parlementaire regime was erop gericht een politiek systeem in het leven te roepen dat, zoals in de negentiende eeuw, alleen

---

98. Léon Delsinne (1882-1971). Delsinne was een arbeider die op latere leeftijd een doctoraat in de economische wetenschappen behaalde (L. DELSINNE, *Le mouvement syndical en Belgique*. Bruxelles, 1936) Hij was directeur van de Arbeidershogeschool en journalist. Hij bekleedde nooit een parlementair mandaat maar was na de Tweede Wereldoorlog korte tijd minister van Ravitaillering. Hij werd ook hoogleraar aan de ULB.

99. L. DELSINNE, "La hantisse d'un pouvoir fort" in, *Le Peuple*, 31 mai 1935, LI, 151, p. 1-2.

100. L. DELSINNE, "C'est au parlement de faire les lois" in, *Ibidem*, 25 novembre 1938, LIV, 329, p. 1-2.

de belangen van de bezitters zou behartigen.[101] De socialistische beweging mocht niet in die val trappen en ingaan, ook al was het maar gedeeltelijk op de kritiek op het parlement. De socialisten moesten de parlementaire instellingen op een offensieve wijze verdedigen. Socialisten moesten opletten voor pleidooien om door middel van kaderwetten en consultatieve raden een einde te maken aan de "overbelasting" van het parlement. In het licht van Delsinnes analyse waren dat tersluikse pogingen om alleen de burgerlijke belangen aan bod te laten komen.[102] Dit was natuurlijk ook een impliciete kritiek op het planisme.

BWP-voorzitter Emile Vandervelde analyseerde de crisis van het parlementaire systeem op een gelijkaardige wijze. De "regimecrisis" was geen algemeen probleem, het was het probleem van één bepaalde klasse:

> "Mais jadis lorsque la bourgeoisie était seule le pays légal, elle était pleine d'indulgence pour les faiblesses et les défauts du régime parlementaire; aujourd'hui, au contraire, elle n'a que d'âpres critiques pour un mode de gouvernement qui l'oblige à compter de plus en plus avec une démocratie ouvrière et paysanne, qui, par la force des choses, tend à prendre l'ascendant".[103]

De problemen van het parlementaire regime waren volgens Vandervelde terug te voeren tot de ongelijke politieke en sociaal-economische ontwikkeling:

> "C'est l'obstacle c'est la contradiction croissante entre l'égalité de droit, qui est l'essence même de la démocratie politique, et l'inégalité de fait qui est la négation de la démocratie sociale".[104]

Politiek corporatisme wees Vandervelde van de hand maar hij was er, in tegenstelling tot Léon Delsinne, wel voorstander van om een deel van het voorbereidend wetgevend werk over te laten aan de bestaande Hoge Raden (Arbeid, Landbouw, Handel).[105]

Net zoals de meeste liberalen wezen de socialisten het politiek

---

101. L. DELSINNE, "La Réforme de L'Etat ne doit pas être un moyen de maintenir les privilèges sociaux" in, *Ibidem*, 21 octobre 1937, LIII, 294, p. 1.

102. L. DELSINNE, "Prenons garde de ne pas laisser affaiblir le Parlement "in, *Ibidem*, 18 novembre 1938, LIV, 322, p. 1-2. L. DELSINNE, "C'est au parlement...

103. E. VANDERVELDE, "Le régime parlementaire et ses difficultés" in, *Koninklijke Belgische Academie. Mededeelingen van de afdeeling Letteren en Staat- en Zedenkundige wetenschappen. 5e Reeks. Boek XIX*, 1933, 5, p. 120-135, p. 126.

104. *Ibidem*, p. 134.

105. *Ibidem*, p. 129.

corporatisme af. Het was bedoeld om de effecten van het EAS te neutraliseren. De parlementaire demokratie en de grondslagen ervan lagen de meeste socialisten nauw aan het hart. Zij namen de verdediging ervan op en auteurs zoals Delsinne en Vandervelde beperkten er zich niet toe de kritiek op de demokratie zondermeer te verwerpen maar maakten een marxistische analyse van de regimecrisis, waardoor ze de gevolgen van de verschillende voorstellen voor de hervorming van de staat beter konden inschatten. De liberale fundamenten van het systeem waren onaantastbaar. Hendrik De Man stuitte dan ook snel op de kritiek van deze reformistische leiders.

In november 1933, nog voor het kertscongres verweet Delsinne De Man het parlement te discrediteren en teveel macht te geven aan de regering bij de toepassing van het Plan. Delsinne vond dit politiek onverstandig. Dit was koren op de molen van diegenen die het parlement kritiseerden om het te vervangen door een corporatief regime:

> "... pour le plus grand profit des puissances capitalistes".[106]

Op het kerstcongres wees Frans Liebaers, nationaal secretaris van de kledingscentrale,[107] al op de politieke risico's die aan het Plan verbonden waren. De alliantie met de leiding van de christelijke arbeidersbeweging die De Man voorstelde wees Liebaers af:

> "... il n'existe pas de différence entre un dirigeant démocrate-chrétien et un catholique traditionnel de l'opinion la plus réactionnaire".[108]

Liebaers was van oordeel dat de burgerij een *fascisme officiel* wou installeren – hij verwees daarbij naar de opvattingen van Tschoffen en Crokaert – en dat de arbeidersbeweging daaraan geen toegevingen mocht doen. Zij moest de burgerlijke demokratie en de burgerlijke vrijheden

---

106. "Groupement universitaire d'études sociales. Compte rendu abrégé de la séance du séminaire d'études économiques et financières du 17 novembre 1933" p. 7. IISG, Amsterdam, *Papieren De Man* nr. 396.

107. J. CRAEYBECKX, "De Spaanse burgeroorlog in de socialistische syndicale pers. Een steekproef" in, *BTNG*, 1987, XVIII, 1-2, p. 357-392, p. 383. Frans Liebaers werd in 1921 nationaal secretaris van de centrale. Hij was pacifist en had een eigen koers ten opzichte van de BWP. Hij kritiseerde haar reformisme en ijverde voor een meer autonome syndicale opstelling. Liebaers' ideologische positie is niet gemakkelijk af te lijnen en evolueerde vrij snel. In die periode was hij echter gekant tegen het planisme en werd hij nog beschouwd als een sympathisant van het trotskisme.

108. *XXXXVIIIe congrès du P.O.B. Compte rendu sténographique. Bruxelles 24 et 25 décembre 1933*. Bruxelles, 1934, p. 87.

verdedigen, niet omdat ze ideaal waren, wel omdat ze de arbeiders een betere positie gaven voor de verovering van het socialisme. In het Plan werden de verdiensten van de demokratie te weinig in de verf gezet en werd tegemoet gekomen aan de kritiek op het parlementaire systeem.[109]

De staatshervorming bleef een permanent discussiepunt binnen de BWP. Vandervelde vond dat De Man een economische dictatuur installeerde. De gewone ministers konden door het parlement naar huis gestuurd worden terwijl de economische commissarissen voor drie jaar benoemd werden. Dit was ongrondwettelijk en zou een permanente bron van conflicten zijn. Wat De Man voorstelde was volgens Vandervelde een nieuw soort economische dictatuur.[110]

Leon Delsinne zat op dezelfde golflengte. De Mans systeem kwam neer op een uitbreiding van de prerogatieven van het executief zonder parlementaire controle. Als de socialisten niet slaagden in hun opzet om het Plan te realiseren zouden ze de weg naar een dictatuur mee voorbereid hebben als De Mans ideeën over de staatshervorming in de praktijk omgezet werden.[111] In het heersende politieke klimaat zou de publieke opinie bovendien De Mans plannen voor de reorganisatie van het parlement interpreteren als een roep naar een dictatoriaal regime.[112]

In 1935, toen de BWP deel uitmaakte van de regering Van Zeeland waren de ideeën binnen de partij geëvolueerd. De BWP was bereid mee te werken aan een staatshervorming die de "professions librement organisées" zou betrekken bij het politieke beleid, maar het EAS intakt liet.[113]

In het verkiezingsprogramma van 1936 werd dit geconcretiseerd. Het parlement moest bijgestaan worden door een Economische Raad. Vandervelde bleef echter sceptisch omdat bevoegdheden en samenstelling van deze Raad niet precies omschreven werden.[114]

De traditionele reformistische leiders hielden er veel rechtlijniger-

---

109. *Ibidem*, p. 88-89.

110. "Séance du conseil général du 5 décembre 1934" p. 1171 AMSAB-Gent *Archief BWP*, 1934/12, fiche 165.

111. "Séance du conseil général du 12 décembre 1934 p. 1193-1194" *Ibidem*, 1934/12 Fiche 166.

112. "Séance du Bureau du Conseil Général du 20 mars 1935" (niet gepagineerd) *Ibidem*, 1935/5 Fiche 174.

113. "Séance du Conseil général et de la commission syndicale 30 octobre 1935" (niet gepagineerd) *Ibidem*, 1935/15 Fiche 183.

114. "Séance du Bureau du Conseil général du 24 mars 1936" p. 9-10 *Ibidem*, 1936/11 Fiche 205.

demokratischer ideeën op na. Vandervelde, Delattre en vooral Delsinne wilden niet weten van een aantasting van het parlementaire systeem. Zij gaven blijk van meer politiek inzicht wanneer ze erop wezen dat De Mans vage ideeën misschien niet anti-demokratisch bedoeld waren, maar in ieder geval zo zouden uitgelegd worden en gebruikt worden om het parlementaire systeem te discrediteren. Het fundamentele verschil met De Man zat hierin dat zij trouw bleven aan de politieke grondbeginselen van het liberalisme terwijl De Man daar hoe langer hoe meer afstand van nam.

De discussie over de demokratie en het politiek corporatisme was dus een aandachtspunt binnen het bureau en bij de partijtop in het algemeen. Op welke groepen binnen de indirect gestructureede BWP steunde het verzet tegen het politiek corporatisme? De vakbond had hierin ongetwijfeld een aandeel. Zij waarschuwde haar militanten en ook sporadisch de leden (via *Le Mouvement Syndical Belge)* voor de gevaren van het politiek corporatisme. Frans Liebaers en Achilles Delattre onderkenden het anti-demokratisch karakter van De Mans politieke ideeën. Van een systematische campagne van de vakbond tegen het politiek corporatisme was echter geen sprake.

Het verzet tegen het politiek corporatisme was vooral het werk van individuen die niet de rechtstreekse emanatie waren van een bepaald onderdeel van de partij. Het ging om politieke leiders (Vandervelde) en intellectuelen vaak journalisten: Oscar De Swaef en Léon Delsinne, directeur van de arbeidershogeschool. Delsinne, Vandervelde en aanvankelijk ook De Swaef waren traditionele reformisten die vasthielden aan de klassieke marxistische beginselen, in hun kautskiaanse orthodoxe variant. Zij verkondigden in *Le Peuple* hun stellingen en beïnvloedden daardoor de militanten en waarschijnlijk ook de leden. Binnen het partijapparaat wierpen zij zich op als hoeder van de demokratische beginselen tegen de autoritaire ideeën van De Man. Deze reformistische leiders, voor het grootste deel intellectuelen, waren nog opgeleid met de klassieke liberale politieke denkschema's.

Van het politiek corporatisme is in de praktijk niet veel terecht gekomen. Zelfs de aanbevelingen van het studiecentrum voor de hervorming van de staat, waarin Speyers Raden van Bijstand werden overgenomen bleven dode letter.[115] De reden hiervoor moet gezocht

115. Zie hierover: D. LUYTEN, "Corporatisme en politiek" in, *België 1940. Een maatschappij in crisis en oorlog. Belgique. Une société en crise, un pays en guerre. Acte du Colloque tenu à Bruxelles du 22 au 26 octobre 1990. Acta van het Collquium gehouden te Brussel van 22 tot 26 oktober 1990.* Brussel, 1993, p. 227-243.

worden in de politieke krachtsverhoudingen. De parlementaire demokratie kon rekenen op de steun van de arbeidersbeweging, de liberale partij en een deel van de katholieke partij. Zij waren nog voldoende sterk om de demokratie te verdedigen. Dit betekent echter niet dat de propaganda voor het politiek corporatisme in de jaren dertig kan afgedaan worden als een onbelangrijk fenomeen. Het belang ervan ligt op het ideologische vlak. We zijn herhaaldelijk gestoten op een harde ideologische kern van anti-liberalisme die het vertrekpunt werd van een radikale kritiek op de demokratie, die bij de katholieken het sterkst was. Ik zal het traject van deze campagne, die sedert de jaren twintig gevoerd werd reconstrueren omdat het een inzicht geeft in de ideologische constellatie van de katholieke familie in de jaren dertig.

Uitgangspunt is het demokratiserinsproces na de Eerste Wereldoorlog. Het was de katalysator voor de bloei van het politieke anti-liberalisme. Het parlement zou niet meer alleen de spreekbuis zijn van de economische en sociale belangen van de bezitters, het EAS gaf aan de arbeiders reële politieke medezeggenschap wat niet alleen resulteerde in een uitbreiding van de sociale wetgeving. Er werden bovendien maatregelen getroffen die de macht van de vakbeweging institutionaliseerden en daardoor de krachtsverhouding tussen kapitaal en arbeid structureel wijzigden (schrapping van art. 310 uit het strafwetboek, syndicale vrijheid, ontstaan van de eerste paritaire comités). De verruiming van het kiesrecht had ook binnen de katholieke partij gevolgen. Daar moesten de conservatieven rekening houden met de katholieke arbeidersbeweging die, geleid door een nieuwe radikalere generatie een standsorganisatie had uitgebouwd o.m. om aan de socialistische concurrentie het hoofd te bieden en hun politieke autonomie opeisten. Een deel van de conservatieve katholieken hadden zich nooit verzoend met de verruimde parlementaire demokratie. Zij vonden steun bij een groep publicisten en academici die onder invloed van Maurras de parlementaire demokratie verketterden en een terugkeer voorstelden naar de organische standenmaatschappij van voor de Franse Revolutie. Zij beriepen zich op de ware katholieke leer om de liberale fundamenten van het bestaande politieke systeem in vraag te stellen. Religieuze maar vooral politieke motieven waren de drijfveren van hun aktie.

Een eerste verspreidingskanaal van deze reactionaire denkbeelden was de pers. De katholieke aktie was een tweede. Deze officieel a-politieke organisatie voor lekenapostolaat was in realiteit een wapen tegen de demokratiseringsbeweging. Zij stelde het principe van een autonome, alomvattende standsorganisatie in vraag. Haar ideologische impakt was van nog meer doorslaggevend belang. In de katholieke aktie werd een

generatie jongeren doordrongen van een anti-liberaal, integraal katholiek maatschappijbeeld. Het herstel van een christelijke staat en sociale orde moest het einddoel van de katholieke politieke aktie zijn. In de jaren dertig groeide deze jongerenbeweging uit tot een ideologische drukkingsgroep. Zij koppelden reactionaire en anti-demokratische politieke denkbeelden aan bezorgdheid om het lot van de arbeiders en aan een anti-kapitalistisch discours dat het grootkapitaal viseerde maar geen diepgaande economische structuurhervormingen voorstond. Zij steunden in eerste instantie op de kleine ondernemer en de middenstander. Ze hadden geen structurele band met de christelijke arbeidersbeweging en ontzegden de werknemers het recht op autonoom politiek optreden. Hun houding was paternalistisch en verwant met die van negentiende eeuwse christendemokraten. In de politieke context van de jaren dertig gaven zij bovendien nieuw voedsel aan de kritiek op de demokratie die verder blijvend geïnspireerd werd door allerlei reactionaire publicaties. In de jaren dertig kwam het politiek corporatisme meer centraal te staan in het politieke alternatief van deze reactionairen. Het werd beschouwd als een component van een organische maatschappijvisie die lijnrecht inging tegen het individualisme, hoeksteen van de liberale politieke ideologie en ordeningsbeginsel aan de basis van het EAS. Ook de andere fundamenten van het Verlichtingsdenken, egalitarisme en volkssoevereiniteit werden in dit reactionaire maatschappijbeeld gecontesteerd. Hiërarchie, paternalisme, herstel van de burgerlijke alleenheerschappij en een Goddelijke fundering van de politieke macht waren de ordewoorden. De draagwijdte van dit laatste principe kan niet genoeg benadrukt worden. Het verwerpen van de volkssoevereiniteit impliceerde dat het EAS eventueel wel kon aanvaard worden als middel om de politieke gezagsdragers aan te duiden, maar dat er aan de consequenties van het EAS grenzen gesteld werden. De toepassing van het EAS mocht er nooit toe leiden dat één enkele sociale klasse haar eigen programma zou uitvoeren en haar wil aan de andere sociale groepen kon opleggen. Steeds moest gestreefd worden naar een politiek evenwicht waarbij de belangen van alle klassen aan bod kwamen. Dit was het corrolarium van de organische maatschappijvisie waarin alle onderdelen van de maatschappij, maar ieder op zijn plaats in de hiërarchie, nodig zijn om de samenleving te laten functioneren. Bovendien impliceert de Goddelijke fundering van het gezag dat nooit mag geraakt worden aan bepaalde ordeningsbeginselen die de essentie uitmaakten van de katholieke maatschappijvisie en gedefinieerd werden in termen van natuurrecht. Het eigendomsrecht en de klassensamenwerking waren hier de sleutelelementen, die niet toevallig ook in *Quadragesimo Anno* centraal stonden. De meest extreme variant van deze anti-liberale organische

maatschappijvisie was een autoritair politiek corporatisme zoals het bv. door Charles Anciaux werd uitgetekend en dat de ordeningsbeginselen van het kapitalisme van de vrije concurrentie volledig zou herstellen. Dat verklaart ook waarom Paul Crokaert en de Federatie van Kringen bijval oogstten bij de middenstand met hun corporatieve plannen.

Het anti-liberalisme drong ook door in andere politieke bewegingen. De liberale ideologie verkeerde in de jaren dertig in crisis. Binnen de christelijke arbeidersbeweging was dat het meest uitgesproken. Ondanks het feit dat ACV en ACW zich afzetten tegen het autoritaire politieke corporatisme leefde er toch een anti-liberale onderstroom waarvoor de organische maatschappij het politieke ideaal bleef. De fundamenten van de parlementaire demokratie – volkssoevereiniteit, vrijheid en individualisme werden niet door alle leiders van de christelijke arbeidersbeweging aanvaard. Bij de BWP was het De Man die ondubbelzinnig afstand nam van de liberale politieke filosofie en daardoor in conflict kwam met de traditionele reformisten die – een beetje paradoxaal – een orthodox marxisme koppelden aan liberale politieke opvattingen.

Het anti-liberalisme schoot om begrijpelijke redenen weinig wortel bij de liberale partij, die gehecht bleef aan de verruimde parlementaire demokratie en ervan overtuigd was dat deze staatsvorm wel degelijk in staat was om de belangen van de burgerij te behartigen. Door de band werd de vaststelling dat de sociale wetgeving uitbreiding nam en de fiscale druk voor de burgerij toenam niet gekoppeld aan een pleidooi voor de afbraak van de demokratie. De meerderheid van de liberale partij was overtuigd van de superioriteit van het politiek liberalisme, op voorwaarde dat het aangepast werd aan de veranderende sociaal-economische realiteit. Speyers Raden van Bijstand waren hiervan een concrete uitwerking. Niettemin was ook hier de invloed van het politiek corporatisme merkbaar. De originaliteit van Speyers raden lag hierin dat ze de parlementaire demokratie niet ondermijnden. In het systeem waren technieken ingebouwd om ervoor te zorgen dat aan de volkssoevereiniteit, die tot uiting kwam door het EAS geen afbreuk gedaan werd.

Het autoritaire politieke corporatisme reveleert dat bij een groot deel van de publieke opinie de liberale ideologie totaal in diskrediet geraakt was. Een organisch-corporatieve maatschappij was het nieuwe ordewoord. Deze was een onderdeel van een Belgische Nieuwe Orde waarin voor de vorst een sleutelrol weggelegd was. De crisis van de liberale ideologie bereikte een hoogtepunt tijdens de bezetting. De politieke reorganisatiepogingen die toen het licht zagen tonen aan dat de anti-liberale corporatieve plannen uit de jaren dertig een verregaande ideologische impact hadden. Deze onderstroom kan ons ook helpen de politieke geschiedenis van de

bezetting in een breder chronologisch kader te plaatsen en beter te begrijpen.

III. DE TWEEDE WERELDOORLOG, DE KROON OP HET WERK?

De Duitse bezetting betekende een fundamentele breuk in de politieke machtsverhoudingen. De parlementaire instellingen werden afgeschaft en de arbeidersbeweging werd uitgeschakeld. Van demokratische tegenkrachten was geen sprake meer.[116] Ideologische betekende de Duitse zege het failliet van de demokratie en het liberalisme in het algemeen. In de zomer van 1940 zagen dan ook verschillende autoritaire plannen het licht. Het corporatisme was er bijna altijd een onderdeel van. Dit soort blauwdrukken werd geconcipieerd in het kader van een Duitse hegemonie over Europa. In die context kwam het erop aan ervoor te zorgen dat er in België een politiek regime tot stand kwam dat tegemoet kwam aan de specifieke noden van ons land. De inspiratie hiervoor werd gevonden bij de corporatieve en anti-liberale denkbeelden uit het interbellum. De droom van een "specifiek" Belgische Nieuwe Orde kreeg hiermee concreet gestalte.

1. Een Belgische Nieuwe Orde onder Duitse hegemonie?

In de zomer van 1940 waren er minstens drie plannen in die richting. Hendrik De Man schreef op 19 juni 1940 een beknopt programma van politieke hervorming. Hij stelde voor de grondwet na een volksraadpleging te herzien. Het parlement moest vervangen worden door consultatieve corporatieve kamers. De Man redigeerde dit project in opdracht van de koning die er geen fundamentele bezwaren tegen inbracht.[117]

Het tweede project waren de rapporten van het centrum Lippens. Daarin werd weliswaar geopteerd voor een breuk met het parlementaire regime en voor een Nieuwe Orde met elementen die we ook ontmoetten

---

116. Voor de algemene context: M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het beleid van het Comité van Secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting 1940-1944*. Brussel, 1975. J. GERARD-LIBOIS-J. GOTOVITCH, *L'an quarante. La Belgique occupée*. Bruxelles, 1971. W. STEENHAUT, *De Unie van Hand- en Geestesarbeiders. Een onderzoek naar het optreden van de vakbonden in de bezettingsjaren 1940-1944*. Gent, RUG, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1983.

117. M. BRELAZ, *Henri De Man. Le "Dossier Leopold III" et autres documents sur la période de la seconde guerre mondiale*. Genève, 1989, p. 174-175.

bij de reactionaire hervormers uit het interbellum (sterk gezag rond de koning; Staten-Generaal die enkel raadgevend kan optreden), maar het politiek corporatisme kreeg hierin geen centrale rol toebedeeld. De meerderheid binnen het centrum Lippens opteerde immers voor de nazistische variant van het corporatisme, waarin voor de corporaties geen politieke rol weggelegd was.[118]

Het meest doordachte ontwerp voor een dergelijke politieke reorganisatie, dat bovendien een corporatistische stempel had en de sporen droeg van de reactionaire plannen uit de jaren dertig kwam van een studiegroep rond Henri Velge.

Van juni tot september 1940 werkte hij, samen met graaf Louis de Lichtervelde, R. Hayoit de Termicourt, L. Wodon en J. Servais aan een nieuwe grondwet.[119] Ze was autoritair, anti-parlementair en corporatistisch. De vier opstellers ervan behoorden tot de maatschappelijke elite. Louis de Lichtervelde en Henri Velge zijn ons bekend van de commissie die binnen de Federatie van Kringen het programma over de staatshervoming in de jaren dertig had uitgewerkt. Louis Wodon (1868-1946) was hoogleraar aan de ULB en ambtenaar op de ministeries van Arbeid en Economische Zaken. Van dat laatste ministerie werd hij secretaris generaal. In 1926 werd Wodon kabinetschef van de koning een ambt dat hij tot 1938 bekleedde.[120] Wodon was een rechtse liberaal en op het vlak van de staatshervorming niet aan zijn proefstuk toe. In 1931 en 1933 had hij voorgesteld om binnen het kader van de grondwet een autoritair regime te installeren. Beperking van de parlementaire zittijd, het verbod van vergaderingen in open lucht en meer algemeen de inperking van de uitoefening van de burgerlijke vrijheden als ze een bedreiging vormden voor de openbare orde waren er de kernpunten van.[121] Hayoit de Termicourt en J. Servais waren topmagistraten. Servais (1856-1946) was procureur-generaal bij het hof van beroep in Brussel en hoogleraar aan de

---

118. D. Luyten, "Het centrum Lippens, een Belgische nieuwe orde in een nazistisch Europa?" *BTFG*, 1993 (ter perse).

119. Een eerste analyse van deze grondwet: D. LUYTEN, "Het katolieke patronaat en het korporatisme in de jaren dertig en tijdens de bezetting" in, *Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1990, nr. 13, p. 91-148, p. 117-123.

120. J. HAESAERT, "Louis Wodon" in, *Biographie Nationale*. XXX, 1959, kol. 828-832.

121. M.R. THIELEMANS, *La grande crise et le gouvernement des banquiers. Essai*. Bruxelles, 1980, p. 22. Velge was het toen niet eens met Wodon. Hij vond dat Wodon de geest van de grondwet geweld aandeed.

ULB. Hij was in het interbellum raadgever van de regering, hij adviseerde o.m. bij de schrapping van art. 310 uit het strafwetboek en werd in 1926 minister van Staat.[122] R. Hayoit de Termicourt was advocaat-generaal bij het hof van cassatie en één van de meest invloedrijke magistraten van het land.[123]

Dit kleine comité bestond dus uit experts op het vlak van het recht en de staatshervorming. Het ging echter ook om conservatieven en dat was in de nieuwe grondwet te merken. Het was een afrekening met de politieke en sociale demokratisering die zich na 1918 had doorgezet.

De auteurs van deze grondwet wilden een christelijke staat in het leven roepen. De grondwet zou niet langer de liberale leer als uitgangspunt nemen maar de christelijke principes.[124] De katholieke inspiratie kwam meermaals tot uiting. Aan de burgerlijke vrijheden zou gesleuteld worden. Zoals Wodon had voorgesteld in de jaren dertig, kon de uitoefening ervan geschorst worden als de openbare orde in het gedrang kwam. De juridische basis van het Rijksonderwijs viel weg: het tweede lid van artikel 17 van de grondwet dat bepaalt dat een wet de organisatie van het openbaar onderwijs op staatskosten regelt, werd geschrapt. Alleen de vrijheid van onderwijs werd behouden. De openbare zedelijkheid en de familie kregen een bijzondere bescherming. Vooral de Lichtervelde had aangedrongen op een speciaal statuut voor de familie.[125] Het christelijk fundament van de politieke reorganisatie bleek eveneens uit het corporatisme. De Kamer van Volksvertegenwoordigers zou vervangen worden door een corporatieve kamer. De leden werden aangeduid door de corporaties. De nieuwe grondwet werd dus de bekroning van een integraal corporatisme waarmee de organische maatschappijopbouw een feit was. De grondwet was doordrongen van het anti-parlementarisme en het anti-liberalisme. Het politiek corporatisme werd beschouwd als een middel om de macht van de partijen terug te dringen en de *professionnels de la politique* uit de volksvertegenwoordiging te weren, twee elementen die ook in het anti-parlementaire discours uit de jaren dertig naar voor kwamen. De grondwet zou de macht van de koning gevoelig uitbreiden,

---

122. H. BEKAERT, "Jean François Mathieu Servais" in, *Biographie Nationale*. XXXIII, 1966, kol. 646-650.

123. Raoul Hayoit de Termicourt (1893-1970) was achtereenvolgens prokureur des Konings te Brussel, prokureur-generaal bij het hof van beroep te Brussel en sedert 1938 advocaat-generaal bij het hof van cassatie .

124. Tenzij anders vermeld: D. LUYTEN, "Het katolieke patronaat... p. 117-119.

125. Handgeschreven en niet gedateerde nota van L. de Lichtervelde over de nieuwe grondwet. ARAB, *Papieren L. de Lichtervelde* nr. 15.

weer een thema dat de reactionaire katholieken in de jaren dertig veelvuldig bespeelden. De machtsuitbreiding van de vorst gebeurde ten nadele van het parlement. De kamers verloren het intiatiefrecht. Het parlement kon alleen voorstellen goed- of afkeuren. Amendementen waren alleen geoorloofd als ze geen nieuwe uitgaven impliceerden, nog een element dat de anti-parlementairen uit de jaren dertig nauw aan het hart lag. De volksvertegenwoordigers konden evenmin interpelleren.

Deze grondwet was ongetwijfeld een afrekening met de demokratisering zoals in de jaren dertig door de reactionaire katholieken was voorgesteld maar, gezien de krachtsverhoudingen niet kon worden doorgezet. De doelstelling van deze grondwet was drievoudig. Zoals aangestipt werd de macht van de kerk gevoelig uitgebreid. De constitutie had een klerikale inslag. Ze was tegelijk gericht tegen de arbeidersbeweging. Hierbij stond het corporatisme centraal. Voor een vrije vakbeweging was geen plaats meer: de corporatie zou de sociale verhoudingen reglementeren en het stakingsrecht werd opgeheven. Het politiek corporatisme betekende het einde van het EAS en de structurele minorisering van de arbeidersklasse. Bovendien werd de "vrijheid van arbeid" in de constitutie ingeschreven.[126] Die bepaling is niet zo onschuldig als ze op het eerste gezicht lijkt. Ze betekent een bedreiging voor het stakingsrecht. Artikel 310 van het strafwetboek was bedoeld om die vrijheid van arbeid te waarborgen. De grondwet zou tenslotte de macht van de koning uitbreiden. Het systeem kwam neer op een koninklijke dictatuur.

Het kan verwondering wekken dat de liberale leden van het cenakel akkoord gingen met een dergelijke katholiek geïnspireerde staatshervorming. Dit kan verklaard worden door de beperkte rol die Wodon en Servais gespeeld hebben bij de redaktie van de grondwet. Wodon haakte af toen bleek dat het de bedoeling was de macht van de koning uit te breiden. Hij meende dat zijn medewerking kon geïnterpreteerd worden als een signaal dat Leopold uit was op een versterking van het gezag van de vorst.[127]

Uit vergelijking van verschillende archiefstukken en fondsen blijkt daarenboven dat Velge het grootste aandeel had in de redaktie van de nieuwe constitutie. Hij heeft er blijkbaar een uitgesproken katholieke

---

126. "Projet de constitution" Koninklijk Archief Brussel. *Kabinet Leopold III.* nr. 354. p. 2.

127. P. DELANDSHEERE-A. OOMS, *La Belgique sous les Nazis.* Bruxelles, s.d., 4 delen, deel I, p. 237.

stempel op gedrukt.[128] In vergelijking met de jaren dertig wijzigde Velge zijn opinies ingrijpend. Hij was nu voorstander van een politiek corporatisme en concipieerde zijn bedrijfsorganisatie niet langer in het kader van de parlementaire demokratie. Hij stelde zich ook minder toegeeflijk op tegenover de arbeidersbeweging. Hij verdedigde nu een corporatief systeem dat veel gelijkenissen vertoonde met het Italiaanse. Hoe kan de ommekeer van Velge verklaard worden? In de eerste plaats moet erop gewezen worden dat die ommezwaai slechts relatief was. Velge had een sleutelrol gespeeld bij de voorbereiding van KB nr. 62 over de verplichte kartelvorming (1935). Toen bleek dat hij voorstander was van een corporatisme naar Italiaans model met eenheidsorganisaties per sektor. Omdat dat niet haalbaar was opteerde hij toen voor een complexe tussenoplossing.[129] Na 1940 was de politieke context fundamenteel gewijzigd. Velge stelde dat de projecten uit de jaren dertig onbruikbaar waren omdat er op het vlak van het corporatisme na de Duitse inval in één klap vijfentwintig jaar vooruitgang was geboekt.[130] De krachtsverhouding tussen kapitaal en arbeid was m.a.w. zodanig gewijzigd dat de weg openlag voor een integraal corporatisme dat in de demokratische context van de jaren dertig een onhaalbaar ideaal was. Vandaar de noodzaak om compromissen uit te werken. In de zomer van 1940 was er geen enkele reden om met halfslachtige oplossingen genoegen te nemen. De kansen om de liberale parlementaire demokratie te vervangen door een autoritair regime op corporatieve basis en hiermee de macht van de burgerij te herstellen waren reëel nu de Nieuwe Orde haar hegemonie in Europa scheen gevestigd te hebben.

Bovendien mogen we niet uit het oog verliezen dat deze grondwet geen persoonlijk initiatief was van Velge. Alle elementen wijzen in de richting van een koninklijke opdracht.

2. *Koninklijke steun voor het corporatisme.*

Een formeel "bewijs" van deze opdracht hebben we niet teruggevonden, maar andere bronnen tonen aan dat het Hof met de idee speelde om

---

128. De meeste documenten over deze grondwet vindt men bij: ARAB, *Papieren H. Velge* nrs. 267, 270-271, 274-275. Verder: ARAB. *Papieren L. de Lichtervelde* nr. 15.

129. De documenten hierover: AMVC Antwerpen, *Papieren F. Van Cauwelaert* Map "Economische crisis der dertiger jaren. Ordening van het nijverheidsleven".

130. H. VELGE, "Organisation économique et politique des professions" 3 août 1940 p. 2. ARAB, *Papieren H. Velge* nr. 270.

een nieuwe constitutie in te voeren. De oprichting van de UHGA heeft een complexe voorgeschiedenis. Eén van de fazen was de zgn "Syndicale Unie", een eenheidsvakbond samengesteld uit afgevaardigden van de traditionele syndicaten. Deze eenheidsvakbond werd beschouwd als een element in de opbouw van een solidaristische corporatieve orde. De trouw aan de koning werd expliciet in het ontwerp ingeschreven.[131] Deze Syndicale Unie werd ter goedkeuring voorgelegd aan de bestuursinstanties van het ACV. Het akkoord werd niet goedschiks aanvaard P.W. Segers, die in nauw contact stond met het Hof kwam tussen in de discussie en vroeg om het akkoord integraal goed te keuren:

> "Und zu denjenigen die in dem Abkommen die Erklärung der Traue an den König gestrichen haben wollen muss er (Segers) sagen dass der König von diesen ganzen Angelegenheit auf dem Laufenden ist. Sollte er erfahren dass die Treue nahträglich aus dem Text gestrichen wurde, so würde dies zweifellos seine Haltung und Mut zum weiterarbeiten beeinflussen. Der König soll wissen und fühlen dass die ganze arbeitende belgische Bevölkerung hinter ihm steht. Das was wir hier tun und die Besprechungen, die zwischen ihm und gewisse zuständige Personen über die Aufstellung einer neuen Verfassung für unser Land stattfinden gehen zusammen".[132]

Segers doelt waarschijnlijk op de grondwet die Velge had opgesteld; een exemplaar ervan is terug te vinden in zijn archief.[133] Er is geen enkele reden om te twijfelen aan de juistheid van Segers uitspraak. De

---

131. W. STEENHAUT, "In de marge van de macht. Metaalbewerkers in de syndicale collaboratie (1940-1944)" in, *Roodgloeiend. Bijdragen tot de geschiedenis van de centrale der metaalbewerkers van België*. Gent, 1990, p. 339-364, p. 350. Dr. W. Steenhaut heeft als eerste gewezen op het feit dat het streven naar een eenheidsvakbond een onderdeel was van politieke reorganisatieplannen, waarin ook het Hof betrokken was. Bronnenmateriaal dat de jongste jaren vrijkwam laat toe deze stelling te preciseren.

132. "Versammlung des allgemeinen christlichen Fachverbandes vom 22. Oktober 1940, p. 10." Archives Nationales Paris. *Fonds Marbourg AJ 40*. 314 nr. 1. Deze verslagen werden opgesteld door J. De Ridder (LBC-secretaris). Hij spioneerde voor de Duitsers.
P.W. Segers (1900-1983) Maatschappelijk Assistent en licentiaat in de politieke en sociale wetenschappen. Segers was een politicus – hij was secretaris van het ACW – maar speelde een eersterangsrol bij de onderhandelingen over het eenheidssyndicalisme in 1940. Hij werd pas na de oorlog senator en was verschillende malen minister van Landsverdediging en Verkeerswezen.

133. KADOC-Leuven, *Papieren P.W. Segers* nr. 5.2.1.

koning streefde in 1940 naar de installatie van een autoritaire monarchie. Het is dan ook ongeloofwaardig de zaken voor te stellen alsof Velge en zijn collega's een project van politieke hervorming opstelden zonder medeweten van het Hof. De nieuwe grondwet werd, samen met een begeleidende nota overgemaakt aan L. Fredericq.[134] Het lijkt me in het licht van deze elementen plausibel om ervan uit te gaan dat deze grondwet werd opgesteld in opdracht van het Hof. Er is nog een tweede vaststelling die in deze richting wijst.

Volgens Delandsheere en Ooms gaf de koning in januari 1941 aan Velge de opdracht om een ontwerp van sociale reorganisatie op te stellen.[135] Velge pleitte voor een autoritair sociaal-economisch corporatisme dat schatplichtig was aan de fascistische experimenten. Net zoals in Italië moesten de principes van de sociale wetgeving vastgelegd worden in een Arbeidskeure. Die mocht niet te gedetailleerd zijn. Alleen algemene beginselen mochten erin opgenomen worden en ze moesten voldoende soepel zijn zodat aanpassing aan de gewijzigde politiek-maatschappelijke evolutie mogelijk bleef. Aan het nazisme ontleende Velge de idee van de *Communauté de Travail (Arbeitsgemeinschaft)*. In de onderneming was klassenstrijd uit den boze. De patroon bleef heer en meester in het bedrijf maar moest het leiden in het belang van alle medewerkers. Velge vulde zijn corporatieve model waarvan hij in het kader van de nieuwe grondwet slechts de krachtlijnen had aangegeven concreet in. De corporaties zouden gevormd worden door eenheidsorganisaties van werkgevers en werknemers. Velge noemde de UHGA expliciet als enige vertegenwoordiger van de werknemers.[136] Hiermee wordt de stelling van Segers bevestigd dat de Unie kaderde in een globale politieke reorganisatie waarvan Laken het vertrekpunt was.

Velge pleitte voor een strafrechtelijk verbod van staking en lock-out. Sociale conflicten moesten opgelost worden door verzoening en bemiddeling. Als dat geen uitkomst bracht was verplichte arbitrage de enige uitkomst. Hiervoor zou een "Arbeidsrechtbank" en een "Hogere Arbeidsrechtbank" in het leven geroepen worden zoals in Italië.

Fabrieksraden konden eveneens bijdragen tot het behoud van de

---

134. "Projet de constitution... H. VELGE, "Note à l'appui du projet de constitution nouvelle" niet gedateerd. Koninklijk Archief *Kabinet Leopold III* nr. 354. Baron Louis Fredericq (1892-1991) was advocaat en hoogleraar aan de RUG. Hij werd gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen en vanaf 1939 kabinetschef van koning Leopold III.

135. P. DELANDSHEERE-A. OOMS, *op. cit.*, deel 1. p. 236.

136. Analyse van dit ontwerp: D. LUYTEN, "Het katolieke patronaat... p. 119-121.

sociale vrede. De arbeidersafgevaardigden zouden aangeduid worden door de werknemers en de patroons. De arbeiders moesten voor elk mandaat drie afgevaardigden aanduiden. De patroon koos er één van. De fabrieksraden hadden zeker geen revindicatief karakter. Ze moesten zorgen voor de solidariteit in het bedrijf en waren bevoegd voor vraagstukken i.v.m. veiligeid, hygiëne en gezondheid. Hun belangrijkste opdracht bestond erin: "... faire comprendre la pensée de la direction".[137]

Dit corporatisme had maar weinig gemeen met Velges voorstellen uit de jaren dertig. Het was een frontale aanval op de arbeidersbeweging en sloot aan bij de opvattingen van de reactionaire katholieken, zowel wat de vorm aangaat als wat de strategie betreft: als de parlementaire demokratie vervangen was door een autoritair corporatief regime lag de weg open voor een sociale reorganisatie die definitief afrekende met de autonome arbeidersbeweging.

Velge maakte zijn voorstel over aan Fredericq en had met hem een onderhoud over het plan.[138] Na dit overleg stelde hij voorontwerpen van wet op om zijn voorstellen te concretiseren. Fundamenteel nieuwe elementen vonden we er niet in terug.[139] Velge pleegde over deze teksten weer overleg met de kabinetschef van de koning. Na één van deze gesprekken amendeerde Velge zijn oorspronkelijke voorstellen. Hij zag af van een eenheidsorganisatie voor werkgevers en werknemers. De bestaande vrije verenigingen die aan bepaalde voorwaarden voldeden en een juridisch statuut hadden aangenomen konden door de overheid als gesprekspartner aanvaard worden. Ze moesten wel open staan voor: "... toute personne physique ou morale exerçant la profession". Zgn. "gemengde syndicaten" waren dus mogelijk.[140] Blijkbaar zag Fredericq geen heil meer in de UHGA. Ook op het vlak van de sociale conflictbeheersing stelde Velge zich strakker op. De Arbeidsrechtbank kon straffen opleggen na een sociaal conflict als ze oordeelde dat één van de partijen

---

137. *Ibidem.* loc. cit.

138. H. VELGE, "Projet de réforme sociale 9 janvier 1940" Koninklijk Archief Brussel *Kabinet Leopold III* nr. 354. Het ontwerp is verkeerd gedateerd (1940 i.p.v. 1941). Dezelfde tekst is te vinden in ARAB *Papieren H. Velge* nr. 269. H. VELGE, "Projet de charte du travail 15 janvier 1941" Koninklijk Archief Brussel *Kabinet Leopold III* nr. 354. Brief van Velge aan Fredericq 24 janvier 1941. *Ibidem.*

139. "Avant projet de loi instituant des Tribunaux du travail" 24 janvier 1941. *Ibidem.* "Avant projet de loi sur les traités de travail" 21 janvier 1941 *Ibidem* nr. 249. "Avant projet de loi instituant des conseils d'usine 24 janvier 1941" *Ibidem.*

140. "Amendements aux projets datés du 15, 21 et 24 janvier 1941 tels qu'ils résultent de l'entretien du 24 mars 1941" p. 1. *Ibidem,* nr. 354.

de "sociale eer" met de voeten had getreden.[141]

Het regelmatig overleg tussen Velge en Fredericq dat resulteerde in de aanpassing van de voorstellen van de Leuvense jurist toont aan dat hij, zoals Delandsheere en Ooms stellen, zijn ontwerp van sociale hervorming opstelde in opdracht van het Hof.

Een tweede Vichy?

Velge gaf daarenboven aan dat hij deze sociale reorganisatie beschouwde als basis van het politiek corporatisme.[142] Hij was hierover erg categoriek en stelde dat zijn ontwerp van sociale hervorming moest beschouwd worden als een aanvulling van de nieuwe grondwet die hij in de zomer van 1940 had opgesteld.[143] De stelling dat Velge en zijn collega's hun politieke hervorming op eigen initiatief uitwerkten lijkt in het licht van deze vaststelling nog minder aannemelijk.

In 1941 circuleerde in Hofkringen overigens nog een andere ontwerpgrondwet. De tekst ervan vonden we niet terug, alleen een commentaar van graaf R. Capelle, secretaris van de koning. Deze constitutie kwam gedeeltelijk overeen met die van Velge en was eveneens gericht op de installatie van een autoritaire monarchie. Over de noodzaak hiervan bestond volgens Capelle consensus bij de bevolking:

> "Le désir unanime du Pays est de voir s'établir un régime plus autoritaire dont le Roi serait la clef de voûte".[144]

Uit Capelles commentaar op deze grondwet blijkt dat het de bedoeling was dat het Hof het initiatief zou nemen om ze ook in te voeren. Hier maande Capelle aan tot voorzichtigheid. De grondwet kon volgens Capelle niet meer zijn dan een discussiebasis. Ze mocht niet opgedrongen worden aan het land maar moest onderworpen worden aan een commissie waarin de "... intérêts sociaux et moraux " van het land vertegenwoordigd waren, zoals in Frankrijk het geval was. Capelle vond de tijd nog niet rijp om

---

141. *Ibidem*, loc. cit.

142. H. VELGE, "Conception économique et politique de l'organisation des professions" 26 février 1941 p. 1. *Ibidem.*

143. *Ibidem*, p. 3. Brief van Velge aan Fredericq (niet gedateerd) *Ibidem.* H. VELGE, "Projet de réforme... p. 1.

144. R. CAPELLE, "Quelques suggestions en vue de la réforme de la constitution" *Ibidem* nr. 250. Graaf Robert Capelle (1889-1974) was ambtenaar op het ministerie van Buitenlandse Zaken. Hij trad in 1929 in dienst bij het Hof en werd vanaf 1935 secretaris van de koning.

met een dergelijk initiatief naar buiten te komen. De politieke toestand was nog onzeker, er waren nog teveel onbekende faktoren. Als Belgiës politieke toekomst vaststond, moest de koning zich laten inspireren door het voorbeeld van Pétain:

> "Dans ce cas, il semblerait souhaitable que, le moment venu, le Roi s'inspirêt de l'attitude du Maréchal Pétain et charget officiellement une commission d'examiner le projet ci-dessus analysé sommairement et d'y suggérer toutes améliorations utiles en tenant compte de la situation intérieure et extérieure dans laquelle se trouvera la Belgique à ce moment".[145]

Vichy werkte niet alleen inspirerend voor Capelle. In mei 1941 stelde de Duitse afgevaardigde van het ministerie van Buitenlandse Zaken bij de Militärverwaltung bij de Belgische politieke elite een bereidheid vast om het Vichy-scenario ook in België toe te passen. Hij was van oordeel dat het Derde Rijk er alle belang bij had aan deze wensen tegemoet te komen en raadde aan om ook het Hof bij deze plannen te betrekken.[146]

Zoals ook uit Duitse bronnen over de UHGA blijkt stuurde Laken aan op de invoering van een nieuw regime in 1940 en zelfs nog in 1941. Het zou een autoritair systeem worden, opgebouwd rond de figuur van de koning en het corporatisme zou er integrerend deel van uitmaken. Het is boven elke twijfel verheven dat Laken er toen van overtuigd was dat de oude parlementaire demokratie ten dode opgeschreven was en dat de Nieuwe Orde, hetzij na een Duitse eindzege, hetzij na een compromisvrede de politieke structuren zou determineren. In die context streefde het Hof ernaar om in ons land een Nieuwe-Orde-regime op poten te zetten dat rekening hield met de specifiek Belgische toestanden. Geen exacte kopie van het fascisme, wel een variant ervan, zoals uit Velges blauwdruk blijkt. Die sloot aan bij de katholiek geïnspireerde projecten van het politiek corporatisme uit de jaren dertig.

De draagwijdte van dit politiek initiatief ging veel verder dan "de politiek van het minste kwaad". Het was niet alleen een blauwdruk van een politiek regime dat vorm kon krijgen in een door Duitsland gecontroleerd Europa, het was het uitvloeisel van de contestatie van de demokrati-

---

145. R. CAPELLE, "Remarques au sujet d'un projet de nouvelle constitution" 15 août 1941 p. 1 en 14. *Ibidem.*

146. BARGEN, "Aufzeichnung über die Möglichkeiten einer Politik der Zusammenarbeit mit Belgien" 29 mei 1941. NCWO II *Microfilms NFWO Post 1936.* Film I Frames 126771-126780. Frame 126771-126775.

sering uit de periode 1918-1922. Zowel met het EAS als met de autonome arbeidersbeweging werd afgerekend. Deze grondwet lag in het verlengde van de anti-liberale ideologische stroming waarvan de fundamenten gelegd werden in de jaren twintig en die het volgende decennium tot volle bloei kwam en in een autoritair politiek corporatisme rond de koning de ideale maatschappijvorm zag. De nieuwe constitutie sloot naadloos aan bij de ideeën die de reactionaire katholieken altijd verdedigd hadden, zowel wat de concrete vormgeving als wat de strategische opties betreft: een politieke hervorming zou de reorganisatie van de sociale verhoudingen mogelijk maken. Daarvoor werd teruggegrepen naar het model van het Italiaans fascistisch corporatisme, maar ook het nazisme had voor bepaalde elementen inspirerend gewerkt. De bezetting veranderde de politieke machtsverhoudingen zodat de plannen uit de jaren dertig nu wel haalbaar bleken. Zelfs Laken leek hiervan overtuigd. Het Hof koos in 1940 en in 1941 zowel op levensbeschouwelijk als op politiek-institutioneel vlak partij. Een autoritair politiek corporatisme droeg de goedkeuring weg van het Hof en het zou ongetwijfeld deel uitmaken van de politieke vernieuwing die Laken, in navolging van Pétain plande. De tegenkrachten, in de eerste plaats de georganiseerde arbeidersbeweging maar ook demokratische partijen in het algemeen waren immers uitgeschakeld. De gelijkenissen met fascisme en nazisme betekenen echter niet dat er sprake was van "collaboratie" zoals bij Rex of het VNV die bereid waren het Duitse politieke en sociale systeem integraal over te nemen en zich in de Duitse strategie in te passen. Het ging er precies om te streven naar een specifiek Belgische Nieuwe Orde volgens de modellen die in de jaren dertig door de contestanten van de liberale demokratie waren uitgewerkt. De draagwijdte van dit politiek corporatisme kan niet alleen begrepen worden in termen van collaboratie. Het wordt enkel verstaanbaar als het in een breder tijdsperspectief geplaatst wordt, als het voorlopig eindpunt in de contestatie van de demokratie en haar liberale fundamenten. Een voorlopig eindpunt, want – en dat maakt de paradox alleen maar scherper – bij bepaalde groepen die men doorgaans tot het verzet rekent, maakten gelijkaardige autoritaire politieke denkbeelden op corporatieve basis opgang.

IV. DE KANSEN VAN HET POLITIEK CORPORATISME NA DE BEZETTING.

Vanaf 1941 werd in allerlei studiegroepen nagedacht over een nieuw politiek systeem voor de naoorlog. Meer en meer werd hierbij rekening gehouden met een Duitse nederlaag of een compromisvrede, maar een

politieke reorganisatie op corporatieve basis bleef velen bekoren. De ideologische posities uit het interbellum bleven hun invloed laten gelden. Vooral bij de katholieke familie was de continuïteit groot.

1. *De katholieke familie.*

Binnen de vroegere katholieke partij hielden vier groepen zich bezig met de studie van de naoorlog: de groep Moyersoen, het directorium van het katholiek blok, de parlementsleden rond de Brusselse pastoor De Deken en de groep *Demain,* rond Tony Herbert.[147] Los daarvan stelden ook Paul Segers en Paul Crokaert plannen over een politieke reorganisatie op. In hun teksten had het reactionaire corporatieve gedachtengoed nog niets van zijn actualiteit ingeboet.

A. Een heruitgave van het congres van Dinant?

Segers en Crokaert, twee van de meest onverzoenlijke tegenstanders van het parlementaire regime in de jaren dertig, formuleerden in oktober en december 1942 hun ideeën over de staatshervorming. Paul Segers was niet meer overtuigd van een Duitse overwinning maar rekende op een compromisvrede of zelfs een geallieerde eindzege. Toch nam hij geen afstand van het autoritaire politieke corporatisme. Segers herhaalde grotendeels de voorstellen die hij in 1933 op het congres van Dinant verdedigd had. De vakbonden moesten plaats maken voor corporaties, in de visie van Segers nog steeds gemengde syndicaten. Staking en lock-out waren verboden en sociale conflicten werden beslecht door een arbeidsmagistratuur. De corporaties zouden een deel van de volksvertegenwoordiging aanduiden. Die viel uiteen in een *parlement du budget,* die enkel de begroting mocht goedkeuren. Alleen daar bleef het EAS, aangevuld met familiestemrecht behouden. Het eigenlijke wetgevende werk was in handen van de *assemblée législative.* Hierin zetelden oud-ministers en vertegenwoordigers van de corporaties en de "gevestigde lichamen" (leger,

---

147. L. MOYERSOEN, *Baron Romain Moyersoen en de politieke problemen van zijn tijd 1870-1967.* Aalst, 1986, p. 284 en 288. Romain Moyersoen (1870-1967). Volksvertegenwoordiger van 1910-1919. Senator van 1921 tot 1946, senaatsvoorzitter van 1936 tot 1939. Minister van Nijverheid en Arbeid (1921-1924) en Economische Zaken (1924-1925). M. VAN DEN WIJNGAERT, *Het ontstaan van de CVP-PSC. De lange weg naar het kerstprogramma.* Antwerpen, 1976, p. 13-18.

magistratuur, universiteiten enz.).[148]

Paul Crokaert rekende op een geallieerde overwinning. In dat geval zou ons land zijn onafhankelijkheid herwinnen en kon werk gemaakt worden van de hervorming van de staat, een Nieuwe Orde aangepast aan de Belgische tradities. Het opheffen van de klassenstrijd was de centrale doelstelling. De kansen op succes waren nu veel groter dan in de jaren dertig. Op ideologisch vlak kon het corporatisme de hegemonie verwerven: "Le prestige intellectuel du marxisme est définitivement ruiné. Le libéralisme économique est périmé".[149] Crokaert was minder concreet dan Segers over de politieke hervormingen die zich opdrongen. Hij verwees in algemene termen naar de corporatieve ideeën uit de jaren dertig. Een radikale breuk met het verleden en met het liberalisme was echter onvermijdelijk:

> "...la Belgique, ..., ne demeurera imperméable à la révolution qui a détruit dans le monde les formes libérales de l'économie et introduit dans de nombreux pays de nouvelles conceptions politiques".[150]

Dat de hervorming in Nieuwe-Orde-richting zou gaan blijkt uit de allianties die Crokaert voorstond. Om het politieke systeem diepgaand te hervormen was een politieke eenheidsbeweging nodig. Hiermee doelde Crokaert niet op een groepering van de drie traditionele partijen, wel op een beweging die iedereen zou omvatten die niet tot de topcollaborateurs kon gerekend worden.[151] Ook Segers was er voorstander van een deel van de politieke collaboratie te recupereren. Niet alle VNV'ers mochten door de repressie getroffen worden, alleen diegenen die op annexionisme aanstuurden mochten veroordeeld worden.[152] Dat deze VNV-ers samengewerkt hadden met het nazisme en de ideologie ervan aanvaardden was voor Segers geen bezwaar.

Segers en Crokaert droomden bijgevolg nog altijd – zelfs einde 1942 – van een politiek corporatisme waarvan ze in de jaren dertig de gangmakers waren. Twee elementen kunnen deze stellingname verklaren. Een eerste faktor kan men betitelen als "ideologische verblinding". De

---

148. P. SEGERS, "Note relative aux mesures à envisager pour le moment de la libération eventuelle du territoire belge et pour l'après-guerre" 16 octobre 1942 p. 1, 7-16. Koninklijk Archief *Kabinet Leopold III* nr. 250.

149. P. CROKAERT, "Problèmes d'après-guerre" 31 décembre 1942 p. 1-5 NCWO II *Papieren M. Tommelein* nr. 8

150. *Ibidem*, p. 8.

151. *Ibidem*, p. 9.

152. P. SEGERS, "Note relative... p. 6.

afkeer van liberalisme en van de demokratie was bij deze reactionaire corporatisten zo diep geworteld dat het hun inschatting van de reële machtsverhoudingen danig vertroebelde. Crokaert was ervan overtuigd dat de nazistische omwenteling (de greep van Duitsland op Centraal Europa en de andere bezette gebieden) een terugkeer van de parlementaire demokratie onmogelijk maakte, zelfs als men rekening hield met het volgehouden verzet van Groot-Brittannië, de deelname van de VS en de USSR aan de oorlog.[153] Een tweede element, dat nauw samenhangt met het eerste, is de overtuiging dat de arbeidersbeweging na de oorlog als politieke kracht definitief kon worden uitgeschakeld. Segers ging hierin het verst. Onmiddellijk na het einde van de vijandelijkheden moest er een militair aan het hoofd van de regering komen. Vooral de communisten werden geviseerd: het gerecht moest de lijsten van de KP-ers goed bijhouden. In Groot-Brittannië moesten wapens klaarliggen die snel naar België konden verscheept worden om een communistische machtsgreep tegen te gaan. De "sterke regering" moest alleen regeren, zonder parlementaire controle en kon dan een autoritair politiek corporatisme invoeren en de arbeidersbeweging eens en voorgoed buitenspel zetten.[154] Crokaert meende dat er geen sprake zou zijn van een verhevigde klassenstrijd zoals na de Eerste Wereldoorlog: "Les éléments d'une (sic) ordre nouveau existent et peuvent rapidement être mis en oeuvre". Hiermee doelde hij op allerlei sociale initiatieven zoals Winterhulp, liefdadigheid en andere vormen van sociale hulp die de hogere klassen aan de lagere gaven en die perfect pasten in het sociale paternalisme waarvan Crokaert een voorstander was.[155] De denkbeelden van Segers en Crokaert waren in 1942 nog doordrongen van het meest autoritaire politieke corporatisme en anti-liberalisme dat in de jaren dertig zo kenmerkend was geweest voor de reactionaire katholieken. Ook bij *Demain* speelde de ideologische erfenis uit de jaren dertig nog een doorslaggevende rol.

B. Demain.

Demain was een conglomeraat van studiegroepen die zowel in Vlaanderen als in Wallonië aktief waren. *Demain* had haar wortels in de katholieke aktie en droeg daar de ideologische sporen van. Ook de sociologische achtergrond van de leden kwam overeen met die van de

153. P. CROKAERT, "Problèmes... p. 4.
154. P. SEGERS, "Note relative..." p. 2-3.
155. P. CROKAERT, "Problèmes..." p. 6-8.

vooroorlogse katholieke aktie. In Vlaanderen ging het initiatief uit van de Kortrijkse textielpatroon Tony Herbert, die er voor de oorlog al zeer autoritaire ideeën op nahield. Herbert richtte in verschillende Vlaamse steden discussie- en studiegroepen op.[156] In Wallonië stond de beweging onder leiding de mijnpatroon Joseph Meurice.[157] Het aantal groepen breidde gestadig uit. Einde 1940- begin 1941 werd een permanent secretariaat opgericht. Bij het studiewerk van *Demain* werden meer en meer personen betrokken, o.m. Velge, Theo Lefèvre, J. Duvieusart en Daniel Ryelandt.[158]

In de brochure *Demain* (zomer van 1941) werden de contouren uitgetekend van een autoritair regime rond de koning.[159] Net zoals in de jaren dertig werden de demokratie en het EAS gecontesteerd. De koning moest, samen met de ministers de volledige wetgevende en uitvoerende macht uitoefenen. Alleen koning en ministers hadden het wetgevend inititiatief, anders was een sterke uitvoerende macht ondenkbaar.[160] Van het beginsel van de volkssoevereiniteit werd afstand genomen. Net zoals Velge in 1940 pleitte Demain voor een representatief regime. Een Staten-Generaal zou éénmaal per jaar het algemene beleid van de regering beoordelen en de begroting goedkeuren. De Staten-Generaal kon ook de wensen van de bevolking overbrengen. De leden van de Staten-Generaal

---

156. S. VERHAEGHE, *Tony Herbert. Een politieke biografie.* Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1987-88, p. 154 en 163. Tony Herbert (1902-1959) ingenieur en jurist, textielpatroon. Hij behoorde tot de radikale vleugel van het Vlaams-nationalisme en lag aan de basis van de stichtingsakte van het VNV, waarin met de demokratie gebroken werd. B. DE WEVER, "Rechts extremisme als ideologische achtergrond van de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog" in, H. DE SCHAMPHELEIRE-Y. THANASSEKOS (red.), *Extreem rechts in West-Europa. L'extrême droite en Europe de l'ouest.* Brussel, 1991, p. 161-166, p. 162.

157. J. GOTOVITCH-J. GERARD-LIBOIS, *op. cit.*, p. 474. Joseph Meurice (1896 -) Licentiaat Handels- en Financiële Wetenschappen. Industrieel. PSC- Senator van 1946 tot 1961. Minister van Buitenlandse Handel van 1950-1954.

158. *Ibidem.* p. 474. En: nota's in NCWO II *Papieren D. Ryelandt,* nr. 23. Theo Lefèvre (1914-1973). Jurist. CVP-voorzitter van 1950-1961. Premier van de travaillistische regering Lefèvre-Spaak (1961-1965) en nadien nog minister van o.m. wetenschapsbeleid. Jean Duvieusart (1900-1977). Dr. in de Rechten en licentiaat in de politieke en sociale wetenschappen. Senator van 1933-1936 en van 1949 tot 1965. Volksvertegenwoordiger van 1944 tot 1949. Minister van Economische Zaken van 1947 tot 1950 en van 1952 tot 1954. Premier van juni tot augustus 1950.

159. J. GOTOVITCH-J. GERARD-LIBOIS, *op. cit.*, p. 473.

160. Jean MAURICE, *Demain.* (niet gedateerde brochure) KADOC, *Papieren L. Vandepitte* (niet geklasseerd) p. 7, 11 en 29.

werden verkozen volgens een getrapt systeem. De gemeenteraden en de stedelijke raden duidden de vertegenwoordigers van de Staten-Generaal aan. De gemeentebesturen werden verkozen op basis van EAS (kleine gemeenten) of corporatief stemrecht in de steden (tot op zekere hoogte te vergelijken met de "raadsleden Helleputte").[161] Voor het technisch wetgevend werk werd de vorst bijgestaan door speciale raden (Landbouw, Economische Raad, Raad voor de Arbeid...). Deze organen moesten advies uitbrengen over alle wetgevende initiatieven. De leden ervan werden aangeduid door de Staten-Generaal, en "les états corporatifs compétents". In deze corporaties zetelden vertegenwoordigers van de vakbonden en werkgeversorganisaties. Ook de koning mocht een aantal leden van deze gespecialiseerde raden aanduiden. Dit was nodig om ervoor te zorgen dat zijn visie steeds de bovenhand zou halen:

> "ceci afin de permettre au Prince, pilote de la Nation et gardien de ses traditions, de faire frein ou d'introduire une hardiese devant une tendance trop progressiste ou trop conservatrice des délégations".[162]

Een ondemokratischer politiek systeem kan men zich moeilijk indenken. De koning monopoliseerde a.h.w. de politieke macht. Voor demokratische controle was geen plaats meer. In dat opzicht sloot *Demain* goed aan bij de anti-parlementaire stroming die in de jaren dertig leefde bij de reactionaire katholieken en de katholieke jongeren. Het parellellisme manifesteert zich nog op een ander vlak: *Demain* profileerde zich exclusief als een katholieke beweging en pretendeerde te streven naar een politieke hervorming in christelijke zin.[163] Om deze katholieke beginselen te beschermen werd zelfs een nieuw delict ingevoerd: "...la subversion par la presse des bases spirituelles de la société".[164]

Ook op sociaal-economisch vlak was het programma van *Demain* weinig demokratisch. Er werd gepleit voor een corporatief regime op basis van eenheidsorganisaties met verbod van staking en lock-out en verplichte arbitrage bij sociale conflicten. In elke sektor zouden paritaire beroepsgroepen opgericht worden met reglementerende bevoegdheid op sociaal en economisch vlak. In de bedrijven gaven "samenwerkingsraden" gestalte aan de idee van klassenverzoening.[165] Hier was de invloed van de meest

161. *Ibidem*, p. 31-34.
162. *Ibidem*, p. 35.
163. *Ibidem*, p. 19.
164. *Ibidem*, p. 82.
165. *Ibidem*, p. 38-56.

conservatieve variant van het corporatisme eveneens goed aanwijsbaar, met dit verschil evenwel dat, in tegenstelling tot de voorstellen uit de jaren dertig, de vakbonden ook economische medezeggenschap zouden verwerven. De reden hiervan was dat de groep *Demain* haar ideeën wou laten dragen door de vakbonden. Haar hele aktie was erg paternalistisch. De groep meende dat de elite aan de massa leiding diende te geven. Om die massa te bereiken was samenwerking met de vakbeweging noodzakelijk. Later kwam daar nog een reden bij: als er geen sterke traditionele vakbond bestond onmiddellijk na de oorlog, zou de arbeidersklasse ten prooi vallen aan het communisme. Om dat te vermijden moesten toegevingen gedaan worden aan de traditionele syndicaten zodat ze met een aantrekkelijk programma konden naar buiten komen, een programma dat tegelijk het combattieve karakter van het syndicalisme zou ondermijnen door de vakbeweging te integreren in een corporatieve orde. De contacten tussen *Demain* en de vakbeweging bestonden sedert december 1940.[166] Binnen het ACV werd Henri Pauwels bij de groep betrokken, waarvan hij de meeste stellingen onderschreef. Langs socialistische zijde kreeg de groep de steun van Hubert Lapaille (steenbewerkers) na het vertrek van Bondas naar Londen voorzitter van het BVV, Isi Delvigne (metaalcentrale) en Nicolas Dethier, nationaal secretaris van de mijncentrale van het BVV.[167]

Tony Herbert vond deze opening naar de vakbonden en de daaruit resulterende "radikalisering" van de standpunten van *Demain* onaanvaardbaar en scheurde af.

Rond hem vormde zich een dissidente groep *"Ordre et patrie"* die haar ideeën uiteenzette in de brochure *Reconstruire*.[168] Wie daar precies deel van uitmaakte en welke invloed ze had is niet met zekerheid vast te stellen, maar het is niet uitgesloten dat het ging om een Vlaams-Waalse tegenstelling. Het politiek corporatisme kreeg hier meer nadruk. Het EAS zou volledig vervangen worden door het corporatief stemrecht. Voor het

---

166. R.S.B. "Rapport final 26 avril 1944" p. 1-2. *Ibidem*, (niet geklasseerd).

167. *Ibidem*, Bijlage 2. Hubert Lapaille (1888-1985). Vakbondssecretaris (centrale der steenbewerkers) volksvertegenwoordiger van 1945-1946, vervolgens senator tot 1954. Nicolas Dethier (1888-1976). Nationaal secretaris van de socialistische centrale der mijnwerkers. Voorzitter van de internationale federatie van mijnwerkers. Senator van 1954-1961. Isi(dore) Delvigne (1882-1959). Journalist en voorzitter van de Luikse federatie van de centrale der metaalbewerkers van de socialistische vakbond. Volksvertegenwoordiger van 1919-1934.

168. "Pour un ordre social dans le cadre national. Répertoire des pièces du présent dossier" *Ibidem*. (niet geklasseerd).

overige kwamen de krachtlijnen van Herberts politieke hervormingen overeen met die van *Demain*. De sociale reorganisatie van Herbert was conservatiever. Van fabrieksraden was aanvankelijk geen sprake.[169] In een meer gedetailleerd sociaal programma was Herbert er wel voor te vinden maar alleen in de grote bedrijven.[170] Het grote verschil tussen de opvattingen van Herbert en van *Demain* situeerde zich op het terrein van de economische bevoegdheid van de corporaties. Herbert gaf hiervan een beperktere omschrijving. De corporaties mochten zich alleen inlaten met het onderzoek van economische vraagstukken als die een weerslag hadden op de arbeidsvoorwaarden of de tewerkstelling.[171] Bovendien legde hij veel meer de nadruk op de noodzaak de markt en het prijsmechanisme hun rol te laten spelen. Herbert wees erop dat sociale vooruitgang steeds gedetermineerd werd door de economische mogelijkheden. Een sociale politiek bleef een afgeleide doelstelling.[172]

Tussen *Demain* en de strekking Herbert waren raakpunten. Die lagen zoals aangestipt op het politieke vlak en de invulling van het corporatisme was, behalve wat het economische luik betreft, gelijklopend. Bovendien hadden beide modellen een gemeenschappelijk ideologisch substraat dat we ook aangetroffen hebben bij de reactionaire corporatieve plannen uit de jaren dertig: een vaak radikaal anti-kapitalistisch en anti-liberaal discours, dat bij nadere analyse niet de ordeningsbeginselen van het kapitalisme viseert, maar wel de "overdrijvingen" ervan, meerbepaald het financiekapitaal. Deze programma's beoogden geenszins de afbraak van het kapitalisme, alleen aanpassingen die de economische mechanismen van het kapitalisme beter zouden laten functioneren. Een goede illustratie hiervan is de stelling van Herbert dat zijn economisch-sociaal hervormingsplan precies bedoeld was om de werking van de markt en van het prijsmechanisme opnieuw in ere te herstellen door het opruimen van de hinderpalen die in het verleden een perfecte werking van de markt in de weg gestaan hadden. Hiermee werden de monopolies en de trusts bedoeld, het "hyperkapitalisme" uit de jaren dertig.[173] Anderzijds zou ook de vakbeweging verzwakt worden zodat uiteindelijk een versterkt kapitalisme het eindresultaat zou zijn van de voorstellen van Herbert. Toch was dit

---

169. "Reconstruire" s.d., s.l., p. 4-19. AMSAB-Antwerpen -Centrum Louis Major, *Archief L. Major* nr. 171.

170. T. HERBERT, "L'ordre social" niet gedateerde nota p. 6. NCWO II *Papieren Léon Delsinne* nr. 67.

171. *Ibidem*, p. 9.

172. "Reconstruire" p. 20-21.

173. *Ibidem*, p. 21 en 23.

programma geen radicale afrekening met de arbeidersbeweging zoals dat van bv. Charles Anciaux in de jaren dertig. Het sloot meer aan bij de voorstellen van de katholieke jongeren (De Becker bv.). Ze wilden de arbeidersbeweging niet radikaal uitsluiten, maar haar integreren en verzwakken in een hersteld kapitalisme, bevrijd van de "excessen" eigen aan de faze van het monopoliekapitalisme.

De leden van de groep rond Herbert en *Demain* waren geen demokraten. Ryelandt, liet er geen twijfel over bestaan dat van een terugkeer naar het parlementaire systeem geen sprake kon zijn. Een Engelse overwinning was gewenst en werd waarschijnlijk geacht, maar dat betekende niet dat de oorlog gevoerd werd met de terugkeer van de demokratie als inzet:

> "Il faut éviter avec soin de faire croire qu'on se batte pour la démocratie parlementaire, ... pour rétablir le statu quo ante, dans n'importe quel domaine".[174]

Een Engelse zege was niet om principiële redenen gewenst, wel omdat de Engelsen hun visie en hun politiek model niet volledig zouden opleggen.[175] Dit opende perspectieven om een autoritair-corporatief systeem in te voeren.

Bij de groepen die zich in de schoot van de partij bogen over de naoorlogse politieke structuren werden de politieke krachtsverhoudingen op een andere, meer realistische wijze ingeschat. Het programma droeg hier dan ook de sporen van.

C. Naar een nieuw programma voor de katholieke partij.

De groep Moyersoen en het directorium van het katholiek blok bereidden beide de naoorlogse politieke structuren voor. Het archief Moyersoen geeft ons een goed inzicht in de werking van zijn groep, de ideologische en strategische opties en het aandeel van de leden in het ontstaan van het programma dat in 1943 zou evolueren tot de nota "Strekkingen". De groep Moyersoen was wellicht het meest invloedrijke cenakel. Er waren niet alleen contacten met het katholiek blok, maar ook met vertegenwoordigers van de socialistische en liberale partij met het oog op de machtsuitoefening na de oorlog.[176]

---

174. D(aniel) R(yelandt), Nota van 3 juli 1941 NCWO II *Papieren D. Ryelandt* nr. 23. D. RYELANDT-L. DE LICHTERVELDE, "La situation internationale 11 août 1941" p. 1-8. *Ibidem.*

175. "Notre mission actuelle oktober 1941" p. 13. *Ibidem.*

176. L. MOYERSOEN, *op. cit*, p. 288 en 291.

De groep Moyersoen bestond overwegend uit conservatieven, zij het eerder van de gematigde strekking. Moyersoen zelf behoorde tot de Federatie van Kringen en was van 1936 tot 1939 voorzitter van de Senaat geweest. In de discussie over de staatshervorming in de jaren dertig had hij zich niet uitgesproken geprofileerd. Carton de Wiart, die in de jaren dertig de parlementaire demokratie nog verdedigd had, was eveneens bij de groep Moyersoen betrokken. Van de onverzoenlijke tegenstanders van het politiek liberalisme was alleen Pierre Nothomb vertegenwoordigd. Ook leiders van de christelijke arbeidersbeweging hadden een inbreng. Edmond Ronse, in de jaren dertig één van de specialisten inzake de hervorming van de staat werkte mee aan de uitwerking van het programma.[177] Eén van de spilfiguren, die tekende voor enkele basisteksten, was Jean Joseph De Clercq, senator en voorzitter van de Landsbond van de Christelijke Mutualiteiten.[178] Deze figuren waren geen echte boegbeelden van het ACW. De liberale partij betreurde dit en had liever gezien dat ook zwaargewichten als Hendrik Heyman bij het initiatief betrokken werden.[179] De Clercq stamde uit de traditioneel conservatieve mutualiteiten.[180]

De groep Moyersoen vergaderde sinds juli 1940, maar met de voorbereiding van de naoorlog werd pas een aanvang gemaakt in oktober-november 1941.[181] Charles du Bus de Warnaffe was de voornaamste architekt van het politieke programma,[182] waarvan hij de krachtlijnen uittekende rond Kerstmis 1941.

---

177. Edmond Ronse (1889-1960). Dr. in de Rechten en licentiaat in de handels- en koloniale wetenschappen. Senator van 1939 tot 1958. Minister van Binnenlandse Zaken van november 1944 tot januari 1945 en van Voorlichting van februari tot juni 1945.

178. J.J. DE CLERCQ (1888-1967). Advocaat. Senator van 1931 tot 1946. Voorzitter van de Landsbond van Christelijke Mutualiteiten van 1927 tot 1947.

179. Brief van P. Nothomb aan Moyersoen 25 november 1943 KADOC-Leuven, *Papieren R. Moyersoen* nr. 6.2.2.7/2.

180. E. GERARD, "De christelijke mutualiteiten" in, E. GERARD (red), *De christelijke arbeidersbeweging...* deel 2 p. 66-145, p. 94-96.

181. L. MOYERSOEN, *Op. cit.*, p. 284.

182. Burggraaf Charles du Bus de Warnaffe (1894-1965). Jurist. Volksvertegenwoordiger van 1934 tot 1961. Minister van Vervoer en PTT (1934-1935), Binnenlandse Zaken (1935-1936) en Justitie (1937-1938; februari-juni 1945 en van 1952-1954). Du Bus de Warnaffe was een onderwijsspecialist en behoorde tot de rechtervleugel van de Federatie van Kringen.

Que seront nos institutions politiques?

Du Bus de Warnaffe ging ervan uit dat de grondwet moest gewijzigd worden. Van het integrale politieke corporatisme nam hij afstand maar het anti-liberalisme bleef de alles doordringende basisgedachte. Het liberalisme had definitief afgedaan en de gelaïciseerde staat moest verdwijnen. Naast religieuze redenen – het liberalisme was "l'hérésie dans toute son intégrité" – pleitten sociale en politieke argumenten tegen het liberale systeem: het leidde onvermijdelijk naar "la souveraineté de la multitude". Het liberalisme proklameerde vanuit de ideologie van het vrij onderzoek de volledige vrijheid voor de verspreiding van alle ideeën, ook als ze niet correspondeerden met de waarheid. De staat mocht zich hier niet tegen verzetten. Op die manier radikaliseerde het liberalisme en ontaardde tot socialisme en communisme.[183] Du Bus gaf hier op een ondubbelzinnige manier de reële politieke draagwijdte aan van het anti-liberalisme. De liberale ideologie moest verworpen worden omdat ze aan de arbeiders een middel aanreikte om zich te emanciperen en te delen in de politieke macht. Een staat gebaseerd op de christelijke beginselen kon de demokratisering een halt toeroepen. Du Bus definieerde dit christelijke politieke systeem als anti-individualistisch en bijgevolg anti-liberaal, anti-marxistisch en personalistisch. De familie moest de basiscel vormen van de maatschappij en naar het sociale aspekt diende voldoende aandacht uit te gaan: alle sociale groepen binnnen de natie moesten solidair zijn. Er moest een evenwicht bestaan tussen vrijheid en gezag: de uitoefening van de burgerlijke vrijheden mocht beperkt worden.[184] Ondanks de moderne inslag (personalisme) vinden we elementen terug uit de organische maatschappijvisie zoals de familie als basiscel van de maatschappij. Du Bus beriep zich overigens expliciet op Salazar.[185]

Vertrekkend van die premissen zou na de oorlog een nieuw politiek systeem uitgebouwd worden. Dat alleen een radikale breuk met het verleden uitkomst kon bieden stond als een paal boven water: "la démocratie politique a fait faillite, cette faillite est en même temps celle des théories libérales".[186] Du Bus pleitte echter niet langer voor een radikale breuk met het parlementaire systeem zoals de reactionairen uit de

183. C. DU BUS DE WARNAFFE, "Que seront nos institutions politiques?" (kerstmis 1941) p. 33. KADOC-Leuven *Papieren R. Moyersoen* nr. 6.2.1.1/1.

184. *Ibidem*, p. 37-38.

185. *Ibidem*, p. 39.

186. *Ibidem*, p. 51.

jaren dertig, maar zocht naar een tussenoplossing die de lagere sociale klassen zoveel mogelijk van de politieke besluitvorming uitsloot:

> "Il n'y a pas de procédé infaillible pour écarter les primaires d'une assemblée... Mais il faut, ... empêcher la prédominance d'incapables et d'indécrottables; il faut s'assurer d'un minimum d'expérience de la vie économique et politique...".[187]

Du Bus was niet te vinden voor de integrale vervanging van het parlement door corporatieve kamers, zoals in Velges grondwet uit 1940. Du Bus wou de politieke invloed van de arbeidersklasse onrechtstreeks terugdringen. De technieken waren daarom niet minder efficiënt en ze droegen de sporen van de discussies uit de jaren dertig. Kernelement was de versterking van de macht van het executief, waarvan de koning de spil was. De uitvoerende macht kreeg het wetgevend initiatiefrecht en zou regeren met kaderwetten. De volksvertegenwoordiging mocht alleen wetsvoorstellen indienen zonder financiële implicaties, een element dat in de jaren dertig vooraan op het verlanglijstje stond van de critici van het parlementaire systeem. Bovendien kon het voorstel pas besproken worden als de bevoegde minister zijn fiat gaf. Het parlement zou bestaan uit een nationale vergadering, verkozen op basis van algemeen stemrecht en familiestemrecht: per kind kreeg de huisvader een bijkomende stem. Voor deze vergadering werden de verkiesbaarheidsvoorwaarden ingevoerd die toen voor de senaat bestonden. De senaat werd vervangen door een niet-paritair samengestelde grote raad, de emanatie van de socio-economische belangengroepen.[188] Het plan van du Bus was bijzonder efficiënt om sociaal-economische structuurhervormingen langs politieke weg onmogelijk te maken. De vergadering die bij EAS verkozen was had weinig impakt, want het executief trok het wetgevend werk grotendeels naar zich toe. Bovendien verloor deze kamer elke bevoegdheid op sociaal-economisch vlak: dat was immers de taak van de adviserende grote raad en het executief.[189]

Waarom nam du Bus afstand van het politiek corporatisme? In 1941 hadden de Belgen enige ervaring met een corporatief systeem (Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie, warencentrales en groepen). Dit experiment was niet helemaal overtuigend geweest en had aangetoond dat de invoering van het corporatisme met veel moeilijkheden gepaard ging.

---

187. *Ibidem*, p. 56.
188. *Ibidem*, p. 44-49, 55-65.
189. *Ibidem*, p. 66.

Bovendien was het ontaard tot etatisme. Ook in de andere landen met een corporatief systeem zoals Portugal en Italië bleven de resultaten van het corporatisme beneden de verwachtingen. Voorzichtigheid was bijgevolg noodzakelijk.[190] De corporatieve praktijk had in 1941 het vertrouwen in de ideologie van het corporatisme doen tanen. Binnen de groep Moyersoen was er een tweede reden om het integrale politieke corporatisme van de hand te wijzen. Zij hadden een veel realistischer kijk op de evolutie van de politieke krachtsverhoudingen. De Luikenaar Marcel Philippart, die voorstander was van hervormingen die in de lijn lagen van de voorstellen van du Bus, wees er in april 1941 op dat de lagere sociale klassen na de oorlog niet zouden dulden dat de parlementaire demokratie tot op haar grondvesten werd afgebroken om plaats te maken voor een integraal politiek corporatisme:

> "Créer une caricature de parlement par les méthodes que préconisent les néo-corporatistes, ce serait leurrer la nation qui ne s'y trompera pas".[191]

Louis Delvaux was dezelfde mening toegedaan: een diepgaande hervorming van het parlementaire stelsel was aangewezen, maar de haalbaarheid bleef een vraagteken, want er moest na de oorlog rekening gehouden worden met de publieke opinie: "dont on doit déjà penser qu'elle sera extrêmement difficile à dominer".[192] Du Bus de Warnaffe stelde in 1943 expliciet dat ook hij voorstander was van meer ingrijpende hervormingen van het parlementaire systeem dan hij had voorgesteld, maar gezien de machtsverhoudingen na de oorlog genoegen moest nemen met een hybried stelsel:

> "Pareilles évolutions ne modifient en rien ce que je epnais (sic: wschl. pensais) dès avant le 10 mai de notre régime politique et des nécessaires réformes de nos institutions; mais elle peuvent modifier l'étendue de la configuration de l'aire sur laquelle les réformes sont réalisables: thèse et hypothèse, esprit de géométrie et esprit de finesse. Tout en s'efforçant de

---

190. *Ibidem*, p. 71.

191. Nota van M. Phillipart dd. 13 april 1941 over de politieke hervormingen *Ibidem*. Marcel Phillipart de Foy (1884-1966). Jurist. Volksvertegenwoordiger van 1936 tot 1958. Phillipart behoorde tot de Federatie van Kringen.

192. Nota dd. 6 november 1941 van Louis Delvaux p. 1. *Ibidem*. Louis Delvaux (1895-1976). Jurist. Volksvertegenwoordiger van 1936-1946. In 1945 enkele maanden minister van Landbouw. In 1952 stapte Delvaux over naar het Hof van Justitie van de EGKS. Delvaux behoorde tot de Boerenbond-strekking en was secretaris geweest van de Katholieke Unie.

travailler de l'avenir, il faut tenir compte du présent et de ce qu'il permet...".[193]

Naast de globale politieke krachtsverhoudingen, waarbij de arbeidersbeweging een doorslaggevende rol zou spelen, was er nog een tweede element dat tot enige terughoudendheid aanleiding gaf: het programma moest aanvaardbaar zijn voor de andere partijen, waarmee sedert 1942 onderhandelingen gevoerd werden. Pierre Nothomb zette dit aspekt sterk in de verf. Al in 1941 was hij ervan overtuigd dat de drie grote partijen na de oorlog zouden blijven bestaan en het vertrouwen van de massa zouden genieten. Het kwam erop aan hun steun te verwerven om een hervorming van het regime in anti-parlementaire zin door te voeren. Een programma dat voor alle partijen aanvaardbaar was en door de koning zou worden doorgevoerd was daarvoor de eerste voorwaarde.[194] Ondertussen moesten de katholieken verder ijveren om een principieel programma te verdedigen, met verder doorgedreven anti-parlementaire hervormingen.[195]

De stellingen van du Bus werden door de leden van de groep Moyersoen onderschreven, ook door E. Ronse.[196] In 1943 resulteerden ze in de nota "Strekkingen", waarin werd voorgesteld de Senaat om te vormen in een corporatieve kamer.[197] Alleen J. De Clercq maakte een afwijkende analyse. Hij vond dat het parlementaire systeem niet zo streng mocht veroordeeld worden als du Bus gedaan had. Tussen 1831 en 1914 had het uitstekend gewerkt. Na de Eerste Wereldoorlog was daar verandering in gekomen. Ook hij duidde het EAS aan als bron van het kwaad: "Le suffrage universel a nivellé par le bas toute responsabilité, tout droit, toute valeur morale." Alles werd beslist door de meerderheid van de-helft-plus-één:

"Que cette majorité dans laquelle force morale, droit de famille, de propriété, n'ont aucun cours, se laisse guider par le plus pur esprit

193. C. DU BUS DE WARNAFFE, "Préambule" 29 mai 1943 p. 1. *Ibidem.*

194. Brief van P. Nothomb aan Moyersoen dd. 19 december 1941 *Ibidem* nr. 6.2.2.3.

195. Brief van P. Nothomb aan Moyersoen dd 14 januari 1941. *Ibidem* nr. 6.2.2.1/2.

196. E. RONSE "Notes sur la réforme des pouvoirs exécutif et législatif" niet gedateerd. *Ibidem* nr. 6.2.2.4.

197. "Strekkingen" in: M. VAN DEN WIJNGAERT, *Ontstaan en stichting...* p. 61 en 63.

opportuniste, rien de plus étonnant".[198]

Bovendien was de staat zijn oorspronkelijke bevoegdheden te buiten gegaan. Dat was het geval voor de economie en vooral voor de sociale wetgeving: "... un domaine où le sentiment a toujours eu le pas sur la raison".[199]

Zijn stellingnames sloten zeer dicht aan bij de conservatieve kritiek op het parlement tijdens het interbellum. De Clercq stelde net als du Bus voor om de Senaat gedeeltelijk op corporatieve basis te recruteren. De Clercq ging nog een stap verder en keerde voor de verkiezing van de Kamer terug naar het algemeen meervoudig stemrecht: burgers die tot de intellectuele, sociale of economische elite behoorden kregen een extra stem.[200]

De politieke analyse en stellingnames van de groep Moyersoen lagen in het verlengde van de opstelling van de Federatie van Kringen in de jaren dertig. De basispostulaten van het politiek liberalisme, de liberale staat en het EAS werden nog steeds ter discussie gesteld. De staat diende gebaseerd te zijn op christelijke fundamenten. Van een volledige, direkte afbraak van de politieke demokratie zoals bij Velge was echter geen sprake. Het politiek corporatisme werd in een afgezwakte vorm behouden voor de aanduiding van de Senaat. Er werden andere methodes aangewend om de effecten van de politieke demokratisering af te zwakken: het executief werd versterkt en de wetgeving op sociaal-economisch vlak werd aan het parlement onttrokken. Voor het opgeven van het politiek corporatisme zijn twee redenen: enerzijds was het corporatisme in discrediet geraakt. Anderzijds had de groep Moyersoen een meer realistische kijk op de onmiddellijke naoorlog dan Segers en Crokaert. Ze meende dat de demokratie opnieuw zou verrijzen en de arbeidersbeweging niet volledig zou uitgeschakeld zijn. Er moesten bijgevolg compromissen gesloten worden, een eliminatie van het EAS was onhaalbaar. Van het politieke corporatisme konden slechts bepaalde elementen overgenomen worden. Deze strategie werd ook door de Federatie van Kringen gevolgd in de jaren dertig in het programma over de staatshervoming. Het werd eveneens geconcipieerd in het kader van een compromispolitiek met de andere partijen en het ACW. Deze strategie waarin de haalbaarheid het

---

198. J.J. DE CLERCQ, "Note sur la réforme de notre droit public" 19 novembre 1941 p. 3-4. KADOC-Leuven *Papieren Romain Moyersoen* nr. 6.2.2.6.

199. J.J. DE CLERCQ "De la réforme de notre droit public" 5 février 1942 p. 11. *Ibidem.*

200. *Ibidem,* p. 24.

centrale element was betekent niet dat de principieel anti-liberale en anti-demokratische opstelling afgezworen werd, uit de analyses van du Bus de Warnaffe blijkt het tegendeel. De politieke demokratisering uit de periode 1918-1922 bleef een doorn in het oog, een verworvenheid die men na de Tweede Wereldoorlog hoopte terug te schroeven. Ook de tijdgenoot merkte dit op. Leopold Levaux (UDB) verweet du Bus de Warnaffe en zijn geestesverwanten dat zij er met hun hervormingsvoorstellen niet naar streefden om de demokratie aan te passen, wel om haar op te heffen:

> "Inutile de dire qu'après cette mort ou cette demi-mort de la liberté, l'économie serait devenue hypercapitaliste".[201]

Zowel bij *Demain*, bij Segers en Crokaert als bij de groep Moyersoen was de invloed van het anti-liberalisme en het politiek corporatisme uit de jaren dertig zeer goed aanwijsbaar. Bij de groep Moyersoen werden de standpunten afgezwakt omdat gestreefd werd naar samenwerking met de andere partijen. Hoe evolueerde hun ideologische opstelling?

2. *De liberale partij.*

De liberale beweging was geen hecht blok. De partij bleef functioneren maar individuele liberalen en studiegroepen werkten onafhankelijk van het partijapparaat blauwdrukken uit voor een maatschappelijk-politieke reorganisatie na de oorlog.

De standpunten over het politiek corporatisme liepen bijgevolg uiteen.

Tijdens de bezetting functioneerde een illegaal bureau dat als gevolg van de controle van de bezetter onregelmatig vergaderde. Vanaf december 1941 kwam de voorbereiding van de naoorlog ter sprake.[202]

In het bureau gingen stemmen op om na de oorlog het politieke systeem te hervormen in corporatieve zin. De voorstellen bleven over het algemeen vaag. Vrij snel kwam er een consensus dat het niet wenselijk was het algemeen stemrecht op de helling te zetten. Ook over de opportuniteit van het corporatisme rees meer en meer twijfel, zoals bij du Bus de Warnaffe. Het Duitse experiment was weinig overtuigend en zou het vetrouwen van de bevolking in om het even welk corporatief systeem

---

201. Brief van Leopold Levaux aan C. du Bus de Warnaffe 4 januari 1945 p. 2. NCWO II *Papieren J. Fafchamps* nr. 88. Léopold Levaux (1892-1956) Hoogleraar aan de Luikse Universiteit (Belgische Franstalige literatuur, dictie en voordracht).

202. "Séances du bureau du parti libéral. Séance du 13 décembre 1941" p. 1. "Parti libéral. Séance du comité permanent du dimanche 26 novembre 1944" p. 2. Paul Hymanscentrum Brussel, *Archief Liberale Partij.* (niet geklasseerd).

definitief ondermijnen.[203] In de programma's en voorstellen bleef van het corporatisme dan ook alleen een sterk afgezwakte versie over. In het overgangsprogramma dat in 1942 aan de katholieke en socialistische partij werd voorgelegd, werd een verplichte bedrijfsorganisatie verworpen. Het enige spoor dat overbleef van het corporatisme was de adviserende bevoegdheid van de paritaire comités naar regering en parlement toe. Op langere termijn werd ook gevraagd om de samenstelling en de werking van de Senaat te wijzigen zodat die geen exacte kopie meer was van de Kamer. Hoe dit precies moest gebeuren is niet duidelijk. Ook maatregelen om de macht van de partijen terug te dringen stonden op het verlanglijstje.[204] Hier klinkt de vooroorlogse kritiek op de demokratie nog na.

In het liberaal programma dat dit illegale bureau na de bevrijding opstelde waren deze autoritaire trekjes verdwenen. Van politiek corporatisme was geen sprake meer. Het EAS moest de basis vormen van het politiek systeem en uitgebreid worden tot de vrouwen.[205] Op het liberale congres van 1945 werd dit programma verder uitgewerkt en goedgekeurd en werd scherp stelling genomen tegen het corporatisme. Alleen adviesrecht voor de paritaire comités en een economische bedrijfsorganisatie om de overheid van de nodige informatie te voorzien kon aanvaard worden.[206]

De liberale partij had in 1945 haar standpunten uit de jaren dertig bevestigd. Politiek corporatisme werd van de hand gewezen. Zelfs Speyers Raden van Bijstand waren verdwenen. Buiten het partijapparaat had het politiek corporatisme alle legitimiteit nog niet verloren.

Studiekringen buiten de partij.

Een bijzonder interessante reeks documenten is afkomstig van een verder niet te identificeren liberale studiegroep die voorstander was van een sterke, unitaire en sociale staat. In 1942 stelde dit cenakel een eerste ontwerp van grondwetsherziening op, dat in 1943 en 1944 werd heruitgegeven zonder ingrijpende wijzigingen. In deze teksten is de anti-parlementaire echo uit de jaren dertig sterk. De grondwet diende aangepast te

---

203. "Séances du bureau du parti libéral 10 janvier 1942; 21 mars 1942; 25 avril 1942; 10 juin 1942; 22 juillet 1942; 26 août 1942" *Ibidem.*

204. Niet gedateerde tekst van een programmaakkoord tussen de katholieke, socialistische en liberale partijen p. 1, 3, 6. (de andere documenten laten toe het stuk in 1942 te situeren); *Ibidem.*

205. "Liberaal programma" 1944 p. 2. *Ibidem.*

206. "Congrès libéral 1945. Journée du 23 juin 1945" p. 3-30; *Ibidem.*

worden om de overgang mogelijk te maken van een parlementaire naar een representatieve monarchie waarin de ministers verantwoordelijk waren tegenover het staatshoofd en niet langer tegenover het parlement.[207] Hiermee werd afstand genomen van het beginsel van de volkssoevereiniteit.

De bevoegdheden van het parlement werden gevoelig teruggeschroefd. De volksvertegenwoordiging mocht enkel de begroting goedkeuren en kon alleen bij die gelegenheid de regering tot aftreden dwingen. Deze afwijking van het principe van de exclusieve verantwoordelijkheid van de ministers tegenover het staatshoofd was noodzakelijk om te vermijden dat in geval van conflict tussen parlement en regering de koning gedwongen werd als scheidsrechter op te treden. Voor het overige zou het parlement enkel nog kaderwetten goedkeuren. Aan de samenstelling en de wijze van aanduiding van de volksvertegenwoordiging zou eveneens gesleuteld worden. De verkiezingen voor de kamer zouden gebeuren op basis van het EAS maar getemperd door het familiestemrecht. De Senaat werd afgeschaft en gedeeltelijk vervangen door consultatieve raden van specialisten die de regering moesten adviseren over het wetgevend werk en zelf ook initiatiefrecht hadden. De leden waren "specialisten", maar van een tussenkomst van de belangengroepen bij de aanduiding was geen sprake.[208]

In 1942 ging de groep ervan uit dat de afloop van de oorlog nog onzeker was.[209] Een jaar later bestond nog geen zekerheid over de vraag wie er als overwinnaar uit de bus zou komen.[210] In 1944, toen de tekst voor de derde maal werd herschreven meende de groep dat de demokratie het pleit definitief gewonnen had.[211] Dit was geen reden om de standpunten over de politieke hervorming te herzien. De tekst uit 1944 was nagenoeg dezelfde als die van 1942. We stellen vast, net zoals bij de groep Moyersoen, dat ondanks de nederlaag van de Nieuwe Orde de autoritaire anti-parlementaire ideeën die ontwikkeld waren in de jaren dertig als reactie op het demokratiseringsproces, nog zeer levendig bleven. Ook deze groep was ervan overtuigd dat de machtsverhoudingen na de

---

207. "Esquisse d'une réforme constitutionnelle" 6 avril 1942 p. 1-2. ARAB, *Papieren M.L. Gérard* nr. 197.

208. *Ibidem*, p. 2-4, 7-17.

209. *Ibidem*, p. 1.

210. "Esquisse d'une réforme constitutionnelle" 9 avril 1943 p. 1. Paul Hymans Centrum, *Verzameling Brochures* Br. 018.

211. "Esquisse d'une réforme constitutionnelle" p. 1. (de tekst vermeldt: "Texte de 1943 transcrit en 1944"). ARAB, *Papieren M.L. Gérard* nr. 197.

oorlog een gedeeltelijke afbraak van de demokratie zouden toelaten.

Désiré Horrent, hoofdredakteur van de *Journal de Liège* en liberaal volksvertegenwoordiger was dezelfde mening toegedaan. Hij pleitte ervoor de belangengroepen een politieke rol te laten spelen maar was gekant tegen de afschaffing van het algemeen stemrecht na de oorlog omdat dit op het verzet van de arbeiders zou stuiten. In de politiek moest de rol van de elites in ere hersteld worden om de nadelige gevolgen van het EAS te temperen.[212] Het EAS waarborgde aan de arbeiders voldoende medezeggenschap maar niet aan het kapitaal. Omdat ze ondervertegenwoordigd waren in het parlement probeerden de economische belangengroepen hun invloed via andere ongecontroleerde kanalen te doen gelden. Horrent wou de belangengroepen rechtstreeks politieke inspraak geven via een hervormde Senaat. Die zou vervangen worden door een vergadering van allerlei raadgevende lichamen o.m. industrie, handel, landbouw, arbeid enz. Deze raden konden adviezen geven aan de Kamer. De samenstelling daarvan werd ingrijpend gewijzigd. 104 Leden zouden rechtstreeks verkozen worden op basis van EAS. Dertig volksvertegenwoordigers zouden aangeduid worden door de elite (intellectuelen, magistraten, geestelijken) en nog eens zestig door de sociaal-economische belangengroepen op paritaire basis. Horrent hoopte hiermee niet alleen de aanwezigheid van de ondernemers in het parlement uit te breiden, maar ook een impuls te geven aan de industriëlen om zich aan te sluiten bij een beroepsorganisatie. Dat zou immers de enige mogelijkheid zijn om deel te nemen aan de verkiezing van de afgevaardigden van de industrielen.[213]

Horrents systeem was verwant met dat van de groep Moyersoen, maar was beter uitgewerkt. Het EAS werd niet helemaal afgeschaft, maar de impact ervan werd gereduceerd door de Senaat om te vormen tot een corporatieve orgaan en de Kamer gedeeltelijk op corporatieve basis te laten verkiezen zodat de politieke invloed van de arbeiders verminderde ten voordele van de patroons.

In de denkbeelden over het politiek corporatisme bij de liberale familie in de jaren dertig en tijdens de Tweede Wereldoorlog is er een grote continuïteit te onderkennen. De meerderheid, waaronder het partijapparaat bleef gehecht aan de demokratische instellingen die slechts op enkele

---

212. D. HORRENT, *Réforme de l'Etat, du Parlement des esprits*. Liège, 1944, p. 11-33. Désiré Horrent (1880-1943). Jurist. Volksvertegenwoordiger van 1932 tot 1936 en van 1939 tot aan zijn dood in 1943. Hij werd door Rexisten vermoord.

213. *Ibidem*, p. 35-51.

punten aanpassing verdienden. Van politiek corporatisme was in het naoorlogse partijprogramma geen sprake meer. De negatieve ervaring met het corporatisme dat tijdens de bezetting bestond was hier niet vreemd aan. Bovendien was in het interbellum het wantrouwen tegenover het politiek corporatisme zeer groot geweest in liberale kringen.

Buiten het partijapparaat leefden echter meer autoritaire anti-demokratische corporatieve denkbeelden. Deze groepen of individuen rekenden erop dat na de bezetting de vooroorlgse demokratie niet helemaal zou hersteld worden en er ruimte bleef voor anti-demokratische hervormingen, vaak in corporatieve zin. Net zoals bij de katholieken bleven deze concepten de hele oorlog doorleven. Deze plannen, die zeker niet uit collaboratiekringen afkomstig waren, tonen nogmaals aan dat de ideologisch-politieke ontwikkelingen tijdens de bezetting niet kunnen geïsoleerd worden van de ideologische en politieke posities tijdens het interbellum: de plannen met het oog op de voorbereiding van de naoorlog waren het eindpunt van de ideologische discussies uit de twee voorgaande decennia die op hun beurt een reactie waren tegen de demokratisering na de Eerste Wereldoorlog. In die optiek is het dan ook bijzonder relevant na te gaan hoe de arbeidersbeweging hierop reageerde.

3. *De arbeidersbeweging.*

De socialistische partij kwam de klap die De Man de BWP had toegebracht relatief snel te boven. In augustus 1940 werd de illegale BSP opgericht met een Waalse, Brusselse en Vlaamse centrale.[214] In september organiseerden de Brusselse en de Waalse centrales studiedagen in Burnot-Rivière. Daar werden de lijnen voor de toekomstige werking uitgetekend. Van gewapend verzet werd afgezien. Het accent werd gelegd op de vernieuwing van de doctrine, de klandestiene pers en de voorbereiding van de naoorlog.[215] Daarbij ging veel aandacht uit naar de politieke structuurhervormingen. Ondanks het verzet tegen De Man drukten zijn denkbeelden hun stempel op de doctrine van de illegale BSP. Dat bleek o.m. uit de corporatistische inslag van de voorstellen voor de hervorming van de staat.

In de eerste programma's was de anti-parlementaire tendens uit de

---

214. V. LAROCK, "L'activité de guerre et les tâches actuelles du PSB" octobre 1944 p. 2. AMSAB-Antwerpen, Centrum L. Major, *Archief L. Major* nr. 89. N. BAL, *Mijn wankele wereld. Vier jaar in het socialistisch verzet.* Leuven, 1984, p. 334.

215. C. KESTELOOT, "Les socialistes durant l'occupation: doctrine et programme" in, *Cahiers Marxistes*, 1987, z.jg., 1, p. 21-33; p. 24.

jaren dertig nog manifest aanwezig. In een programma van de hand van Herman Vos, waarschijnlijk uit begin 1942 werd gepleit voor legislatuurregeringen en een meer technokratische Senaat. De helft van de senatoren zou gecoöpteerd worden. Het moest gaan om specialisten uit het bedrijfsleven, de wetenschap en de kunst. Het corporatisme kreeg een centrale plaats. Vos pleitte ervoor om industrieraden, sektoriële raden met vertegenwoordigers van de vakbonden, werkgevers, specialisten en consumenten rechtstreeks verordenende bevoegdheid te geven, zonder parlementaire controle.[216] Dit was een concrete toepassing van De Mans corporatieve opvattingen zoals hij die in Pontigny uiteengezet had.

In latere versies bleven de autoritaire trekjes meer achterwege en werd geopteerd voor een variant van Speyers Raden van Bijstand. Deze raden zouden de Senaat vervangen maar kregen enkel adviserende bevoegdheid.[217] Hiermee is de rode draad aangegeven die door alle progamma's van de illegale BSP loopt: afschaffing van de Senaat en de vervanging door adviserende raden waarin de belangengroepen op paritaire basis vertegenwoordigd waren. Op die manier kregen de vakbonden politieke macht.[218]

Het spreekt vanzelf dat ook hier de invloed van De Mans corporatisme uit de jaren dertig doorwerkt. Toch was er een verschil: in de plannen van de illegale BSP was het corporatisme geen alternatief voor de parlementaire demokratie wel een aanvulling, en tegelijk een middel om de vakbonden bij het politieke beleid te betrekken.

Vanuit de illegale BSP werden ook contacten gelegd met de katholieke arbeidersbeweging. Het initiatief hiervoor ging uit van Henri Fuss, één

---

216. "Voorontwerp van programma (1942)" p. 2-4. AMSAB-Gent, *Archief Nic Bal* nr. 171. Herman Vos (1889-1952) Journalist. Vos stamde uit de Frontpartij, maar stapte over naar de BWP. Hij was volksvertegenwoordiger van 1925-1932 en senator tussen 1936 en 1952. Na de Tweede Wereldoorlog werd Vos minister van Openbare Werken (1944-1946) en van Openbaar Onderwijs (1946-1947).

217. "Directives générales du programme" (niet gedateerd). p. 2-5. *Ibidem*, nr. 179.

218. Nota over de voorbereiding van de naoorlog. Niet gedateerd. AMSAB-Antwerpen Centrum L. Major, *Archief L. Major* nr. 162. "Directives générales de programme du parti socialiste illégal belge" (niet gedateerd). Archief Algemene Centrale ABVV Brussel, *Archieven Dore Smets 1940-1944* Map 3. "Verbeterd voorontwerp van programma" (niet gedateerd) AMSAB-Antwerpen Centrum L. Major, *Archief L. Major* nr. 112. "Avant-projet de loi instituant divers conseils auxiliaires du Gouvernement et du Parlement" (niet gedateerd). NCWO II *Papieren Sonneville* nr. 3. Nota over de staatshervorming. (niet gedateerd) Institut Liègeois d'histoire sociale *Fonds J. Bondas* Dossier 4.

van de architekten van het sociaal pakt, en van Léon Delsinne.[219] Het resultaat was het *Pacte d'Union Travailliste* (1942).[220] In dit document werd gepleit voor een unicameraal stelsel aangevuld met adviserende paritaire "collaterale raden" (economisch, sociaal).[221] Op dit punt stemde het pakt overeen met de opvattingen van de illegale BSP. Het was echter veel meer doordrongen van de kritiek op het parlementaire systeem en stelde op dat vlak ingrijpende wijzigingen voor. De macht van de volksvertegenwoordiging werd gevoelig beperkt. Het interpellatierecht werd aan banden gelegd. In principe kon de regering slechts éénmaal ten val gebracht worden, bij een speciaal debat over haar beleid. Jaarlijkse begrotingen zouden vervangen worden door vierjaarlijkse.[222]

Dit travaillistisch programma werd binnen de illegale BSP gecontesteerd omdat in het pakt de gelijkheid tussen de officiële en katholieke scholen werd vastgelegd. Merkwaardig is de evolutie van Delsinne. Hij had in de jaren dertig met soliede argumenten de critici van het parlementaire systeem van antwoord gediend en aanvaardde nu een politiek systeem waarin de macht van het parlement gevoelig beperkt werd. Hoe kan die evolutie verklaard worden? Op deze vraag kan geen sluitend antwoord gegeven worden omdat we niet ingelicht zijn over het verloop van de onderhandelingen. Als hypothese kan naar voren geschoven worden dat Delsinne deze toegevingen, die afweken van de traditionele socialistische beginselen deed, om een nieuwe politieke strategie door te voeren die erin bestond af te stappen van het ouvrierisme en te zoeken naar een bredere basis voor de socialistische partij.[223] Dat was alleen mogelijk als de christelijke arbeidersbeweging het programma kon aanvaarden. Daarvoor moesten toegevingen gedaan worden. De basisideeën van het travaillistisch pakt stemden immers vrij goed overeen met

---

219. Henri Fuss (1882-1964). Fuss was de neef van Paul Janson. Hij onderbrak zijn studies aan de Luikse universiteit en werd arbeider in een drukkerij. Fuss werkte na de Eerste Wereldoorlog enkele jaren op het ministerie van Arbeid en stapte in 1925 over naar de Internationale Arbeidsorganisatie. Na zijn opdracht als koninklijk commissaris voor de werkloosheid werd hij in 1938 directeur-generaal op het ministerie van Arbeid en in 1944 secretaris-generaal. Hij nam ook het voorzitterschap van de Nationale Arbeidsraad waar.

220. C. KESTELOOT, *op. cit.*, p. 29. W. BEERTEN, *Le rêve travailliste en Belgique. Histoire de l'Union Démocratique Belge. 1944-1947.* Bruxelles, 1990, p. 12-13.

221. "Avant-projet de pacte d'union travailliste 11 août 1942" p. 2 en 5. NCWO II *Papieren Jef Rens* nr. 147.

222. *Ibidem*, p. 2.

223. C. KESTELOOT, *op. cit.*, p. 29.

de hervormingsvoorstellen die in kringen van de christelijke arbeidersbeweging circuleerden.

De christelijke arbeidersbeweging.

Het is niet gemakkelijk om een volledig beeld op te hangen van de visie van de christelijke arbeidersbeweging op het probleem van de staatshervorming. Er circuleerden immers verschillende voorstellen die soms onderling afweken. Over het algemeen kan echter gesteld worden dat het vooroorlogse anti-liberalisme nog steeds aanwezig was, wat resulteerde in voorstellen die aansloten bij de kritiek op het parlementaire regime. In 1943 circuleerde binnen het ACW een dergelijk hervormingsprogramma. Het was geen pleidooi voor een integraal politiek corporatisme, maar net zoals in de documenten van de groep Moyersoen werd er geopteerd voor een hybried systeem. Een deel van de Senaat zou door de *"gemeenschapsgroepen"* en door de koning aangeduid worden, een idee dat Tschoffen al op het ACW-congres van 1933 had gelanceerd. Net zoals bij Moyersoen werd de macht van de volksvertegenwoordiging, verkozen via het EAS, uitgehold. Het parlement mocht enkel kaderwetten stemmen en de begroting goedkeuren. De regelgeving over sociaal-economische materies werd aan het parlement onttrokken. Ze werd toegespeeld naar de corporaties, die rechtstreeks wetgevende bevoegdheid kregen.[224] Hier schoof het ACW op naar rechts in vergelijking met de jaren dertig, toen werd de reglementerende taak van de bedrijfsorganisatie onderworpen aan de controle van het parlement. De besluitvorming over de sociaal-economische politiek zou in dit voorstel onttrokken worden aan de kamer gerecruteerd op basis van het EAS, een oude conservatieve eis, die door het ACW in feite onderschreven werd maar omgezet werd in een constructie waarin de direkte politieke macht van de vakbeweging toenam. Daar lag het verschil met de programma's van de groep Moyersoen: hier kreeg het executief een meer centrale rol in de uitwerking van de sociaal-economische politiek, terwijl bij het ACW het accent lag op de corporaties. Het ACW deed hoe dan ook afbreuk aan de hervormende rol van het parlement.

Ook Paul Tschoffen, die in Londen meewerkte aan het centrum voor de studie van de naoorlogse problemen (CEPAG) had nog geen afstand genomen van zijn anti-parlementaire opstelling. Hij was er voorstander van om, naast het EAS, ook de *"forces essentielles"* van de Natie (familie

224. Nota's over de staatshervorming dd. 11 mei 1943 p. 1-4. KADOC, *Papieren Minister van Staat A. Cool* nr. 4.10.

en arbeid) een politieke vertegenwoordiging te geven.[225] Dit was ontegensprekelijk een echo van de organische maatschappijopvatting. Tschoffen weidde niet uit over de precieze modaliteiten, maar hij stelde voor – zoals op het congres van 1933 – de vertegenwoordigers van de "levende krachten" van de natie in de Senaat op te nemen.[226] Dit voorstel leunde nauw aan bij de ideeën van de groep Moyersoen.

Toch stond de hele christelijke arbeidersbeweging niet achter dergelijke stellingen. ACV-voorzitter Henri Pauwels schetste in juni 1943, op vraag van graaf Capelle de opvattingen die binnen de christelijke arbeidersbeweging leefden over de hervorming van het regime. De conservatieven die meenden na de oorlog komaf te kunnen maken met de politieke demokratisering maakten zich volgens Pauwels illusies. De arbeidersklasse was tijdens de oorlog, als gevolg van de talrijke ontberingen, geradikaliseerd en zou zich niet van de politieke macht laten verdrijven. Het EAS moest de basis blijven van het politieke systeem, maar van een terugkeer zonder meer naar het vooroorlogse parlementaire systeem kon geen sprake zijn. Hervormingen waren noodzakelijk. Politiek corporatisme, al was het maar door de Senaat op corporatieve basis te laten verkiezen,werd verworpen. Het was immers een ondemokratisch systeem. De corporaties waren ondergeschikt aan het staatsgezag. Wanneer de corporaties betrokken werden bij de aanduiding van de senatoren konden ze de staat, waaraan zij ondergeschikt waren mee controleren. Bovendien zouden de organen van de bedrijfsorganisatie ook bij de politieke strijd en verdeeldheid betrokken worden. Pauwels pleitte wel voor de oprichting van een adviserende paritaire sociaal-economische raad en van paritaire economische raden die op termijn de sektor daadwerkelijk zouden leiden.[227] Hiermee sloot hij aan blj zijn opvattingen uit de jaren dertig om via de bedrijfsorganisatie de vakbonden politieke medezeggenschap te waarborgen.

Pauwels bleef gehecht aan de demokratie, maar niettemin vinden we bij hem nog sporen terug van de kritiek op het parlementaire regime. Pauwels pleitte voor legislatuurregeringen, vierjaarlijkse begrotingen, het loskoppelen van interpellatie en vertrouwensstemming. De regering kon

---

225. P. TSCHOFFEN "Le corps électoral. " (novembre 1941) ARAB, *CEPAG* nr. 9.

226. P. TSCHOFFEN "Note au sujet de la réforme de l'Etat" Août 1941 *Ibidem.*

227. H. PAUWELS, "Problèmes de l'après-guerre" 16 juin 1943 p. 10, 13-15. UCL, *Archives G. Hoyois* nr. 1145. Henri Pauwels (1890-1946). Voorzitter van het ACV. Hij bekleedde geen parlementair mandaat maar was van februari tot juni 1945 minister van de Oorlogsslachtoffers.

slechts éénmaal per jaar, bij de voorstelling van het rapport over de voorbije werking ten val gebracht worden. Wetsvoorstellen die een stijging van de uitgaven met zich meebrachten waren in principe verboden. Hoewel Pauwels stelde niet te willen raken aan het EAS stelde hij toch voor om het familiestemrecht in te voeren: gezinshoofden kregen een extra-stem.[228] Deze voorstellen, die we ook bij de groep Moyersoen en in het travaillisme aantreffen, impliceerden vrij verregaande veranderingen aan het politieke systeem en stelden de hervormende rol van het parlement in vraag. Het politiek corporatisme was hier echter geen techniek om de politieke demokratie terug te schroeven. De besluitvorming over sociaal-economische materies werd niet rechtstreeks aan het parlement onttrokken en in de visie van Pauwels zou er een nieuwe structuur komen van economische raden waardoor de macht van de vakbeweging zou uitgebreid worden. Dat was niet de doelstelling van de groep Moyersoen.

De opvattingen van Pauwels werden overgenomen in het officiële ACW- programma *De nieuwe arbeidersstand in de maatschappij van morgen* (einde 1944).[229]

De kritiek op het parlementaire systeem en de discussies over het politieke corporatisme uit de jaren dertig hebben hun sporen nagelaten in de programma's die door de partijen werden opgesteld om de naoorlogse politieke structuur te hervormen. Het autoritaire politieke corporatisme dat opgang maakte in 1940 en ook nog in 1941 was meestal alleen in een afgezwakte versie terug te vinden. Door de band werd het integrale corporatisme als alternatief voor het EAS verlaten. Bij de arbeidersbeweging werd gestreefd naar adviserende paritaire raden om de vakbeweging politieke inspraak te waarborgen. Aan conservatieve zijde was een Senaat aangeduid op corporatieve basis daarentegen een strategie om de effecten van het EAS af te zwakken. Ook aan het kiesrecht werd gesleuteld om de elite een relatief grote parlementaire vertegenwoordiging te waarborgen. De versterking van het executief ten nadele van het parlement was een strategie om de politieke demokratisering onrechtstreeks te beperken.

Merkwaardig is wel dat belangrijke sektoren van de arbeidersbeweging niet immuun bleken voor het anti-parlementarisme. Binnen de christelijke arbeidersbeweging had dit ideeëngoed precedenten in de jaren dertig. Het is niet meer dan logisch dat in een context waarin alles erop wees dat de demokratie weliswaar zou hersteld worden maar tegelijk ingrijpend

228. *Ibidem*, p. 15.
229. M. VAN DEN WIJNGAERT, *Ontstaan en stichting...* p. 20.

gewijzigd, de christelijke arbeidersbeweging een programma naar voor schoof dat gedeeltelijk beantwoordde aan het katholieke ideaal van een organische maatschappij en probeerde om dat ideaal gedeeltelijk te verwezenlijken. Bijzonder vreemd is de evolutie van bepaalde socialistische leiders. Delsinne nam afstand van zijn stellingen uit de jaren dertig en evolueerde meer en meer in de richting van De Mans opvattingen, wat overigens voor de hele illegale BSP het geval was. Het corporatisme dat De Man tussen tussen 1934 en 1936 verdedigd had en dat verzoenbaar was met de parlementaire demokratie ontmoette niet langer de weerstand die het toen had opgeroepen maar werd nu één van de kernpunten van het nieuwe BSP-programma, dat erop gericht was de belangengroepen een semi-politieke rol te laten spelen. Bijna onbegrijpelijk is de houding van Delvigne, Dethier en Lapaille, die een sociale en politieke reorganisatie onderschreven die uitgewerkt was in de traditie van de katholieke aktie en een autoritair-corporatieve stempel droeg. Overigens was ook Pauwels het hiermee eens. De houding van deze socialistische vakbondsleiders kan slechts ten dele verklaard worden door de precedenten uit de jaren dertig. Meer doorslaggevend was de vrees voor het communisme.

Kortom, de meesten die zich binnen de politieke partijen bezonnen over de naoorlog meenden dat er geen sprake kon van zijn de demokratie uit het interbellum zonder meer in ere te herstellen. Er diende rekening gehouden te worden met de ideeën die uit de discussie over het politieke corporatisme in de jaren dertig naar voor gekomen waren. De enige uitzondering hierop was de liberale partij. Het corporatieve element was nagenoeg helemaal uit haar programma verdwenen. Dit is niet verwonderlijk: de liberale partij was in de jaren dertig het minst beïnvloed door het corporatisme en steunde veel minder dan bv. de BWP op een invloedrijke vakbeweging. De structurele basis voor de ontwikkeling van het corporatisme was dan ook veel kleiner. Bovendien was het ideologisch substraat voor de ontwikkeling van het politiek corporatisme, nl. het anti-liberalisme bij de liberale partij logischerwijze nagenoeg volledig afwezig. Dit anti-liberalisme was, ondanks alles nog zeer sterk bij de katholieke beweging. *Demain* meende dat de tijd rijp was om, in het verlengde van de ideeën van de katholieke aktie een integraal corporatieve staat in het leven te roepen die niets meer gemeen had met het verfoeide liberalisme. De groep Moyersoen was meer realistisch. Het anti-liberalisme was er nog manifest aanwezig, maar het corporatisme had er meer krediet verloren. In het licht van een naoorlog waarin rekening moest gehouden worden met een gedeeltelijke restauratie van de demokratie, was alleen een compromisoplossing haalbaar. Het EAS zou behouden blijven voor de aanduiding van de kamerleden, maar onrechtstreeks, door een versterking

van het executief en door een corporatieve adviserende Senaat, zou deze kamer niet langer een instrument van sociale en politieke hervorming zijn. Hierdoor zou de centrale doelstelling van de anti-parlementaire en corporatieve stroming uit het interbellum en de bezetting bereikt worden: het terugschroeven van de politieke demokratisering die na de Eerste Wereldoorlog gestalte gekregen had. De Tweede Wereldoorlog was immers niet alleen een strijd tegen de buitenlandse vijand. Voor een deel van de conservatieve opinie bood de bezetting de gelegenheid om af te rekenen met de autonome arbeidersbeweging. De politieke recepten hiervoor werden, zij het in een aangepaste vorm, geput uit de ideologische discussies over het politieke corporatisme en de hervorming van de staat in de jaren dertig.

V. SLOTBESCHOUWINGEN.

Het onderzoek van het politiek corporatisme laat toe de bestaande visie over de "hervorming van de staat" in het interbellum op verschillende punten aan te vullen. Ook op bepaalde aspekten van de politieke geschiedenis van de bezetting werpt het een nieuw licht.

Het politiek corporatisme was geen vage ideologische constructie van onrealistische wereldverbeteraars. Bij de meeste bewegingen die we onderzochten was het politiek corporatisme integendeel een precies uitgewerkt programma met welbepaalde doelstellingen en politiek-maatschappelijke implicaties. Bovendien was het autoritaire politieke corporatisme niet het monopolie van de extreem-rechtse partijen die zich buiten het parlementaire systeem plaatsten en de vernietiging ervan nastreefden. Het was eveneens terug te vinden bij bepaalde onderdelen van de traditionele partijen die het parlementaire systeem schraagden.

De grote ideologische impakt van het politiek corporatisme tijdens het interbellum toont aan dat de contestatie van de demokratie niet kan gereduceerd worden tot de tweedeling "fascisme of demokratie". Het fascisme beïnvloedde vele aanhangers van het politiek corporatisme, maar het is niet correct te stellen dat de ideologie van deze anti-demokraten een exacte kopie was van het fascisme. Hun politiek alternatief was aangepast aan de specifiek-Belgische situatie. In deze "Belgische Nieuwe Orde" was de koning een spilfiguur. Het politiek corporatisme was er een tweede pijler van. Dit type van politiek corporatisme vinden we terug bij reactionaire katholieken zoals Charles Anciaux en bij de katholieke jongeren aan de rand van de katholieke partij. Zij beïnvloedden de Federatie van Kringen, waar bepaalde leiders, o.m. voorzitter Paul Segers hun modellen overnamen. Elementen ervan drongen door in het program-

ma van de Federatie.

Ook bij de liberalen waren er aanhangers van dit politieke corporatisme, maar ze bleven minoritair. De voornaamste dragers ervan waren ontegensprekelijk in katholieke kringen te vinden. De contestatie van de demokratie was hoe dan ook niet het monopolie van de extreem-rechtse partijen.

Anderzijds bestonden er tegenkrachten, die de demokratie verdedigden. De "regimecrisis" had dus lang niet alle politieke bewegingen in dezelfde mate aangetast, bepaalde groepen bleven zelfs volledig gevrijwaard. De liberale partij en de traditionele reformistische socialisten verdedigden het parlementaire stelsel en het EAS op principiële gronden. Bij De Man vond het politiek corporatisme en de kritiek op de parlementaire demokratie wel weerklank. Binnen de katholieke partij was ook niet iedereen bereid het parlementaire systeem te ruilen voor een corporatief stelsel. Vooral de christelijke arbeidersbeweging zette zich af tegen het politiek corporatisme en hield vast aan de parlementaire demokratie. Dat was de voornaamste reden waarom het radikale politieke corporatisme niet werd opgenomen in de programma's van de katholieke partij. Toch vinden we bij de christelijke arbeidersbeweging elementen terug van de harde ideologische kern van de kritiek op de demokratie: het anti-liberalisme.

We zijn bij de analyse van het politiek corporatisme meermaals op deze harde kern gestoten. Aan dit anti-liberale basisparadigma werd m.i. onvoldoende aandacht besteed. De ideologische implicaties ervan zijn nochtans verstrekkend.

Het politiek corporatisme was een onderdeel van een ruimere ideologische constructie: de organische maatschappij. In die visie was de politieke vertegenwoordiging niet individueel maar organisatorisch gefundeerd, via de familie en het beroep, de corporatie. Sleutelelementen in deze doctrine zijn orde en hiërarchie. De maatschappij wordt gezien als een lichaam, waar elk onderdeel een plaats en rol heeft en noodzakelijk is om het geheel te laten functioneren. Elk deel vervult bijgevolg een bepaalde funktie, maar mag de haar toebedeelde plaats en rol niet overschrijden. De achterliggende idee is dat er een ideaal schema bestaat om een maatschappij te ordenen, de zgn. "door God gewilde orde".

De concrete maatschappelijk-politieke vertaling van dit model heeft verregaande gevolgen. Emancipatiebewegingen, i.c. de arbeidersbeweging, mogen zich enkel ontwikkelen binnen deze vooraf vastgelegde kaders. De arbeidersklasse kan zich in dit model nooit de volledige politieke macht toeeïgenen. De belangen van de andere klassen moeten altijd in rekening gebracht worden, wat het verzet tegen het zuivere EAS verklaart. Om de emancipatiebewegingen in te perken worden institutionele remmen

ingebouwd. Op politiek vlak vindt dit zijn weerslag in het politiek corporatisme. Elke sociale groep krijgt een vooraf vastgelegd aantal zetels in de volksvertegenwoordiging, in het beste geval is er sprake van pariteit. Op die manier kan nooit een progressieve meerderheid ontstaan die diepgaande structuurhervormingen kan afdwingen.

De basispostulaten van de organisch-corporatieve maatschappijvisie staan diametraal tegenover de premissen van het politiek liberalisme: het individualisme, het meerderheidsbeginsel, het egalitarisme en de volkssoevereiniteit. In dit concept verloopt de politieke vertegenwoordiging op individuele grondslag: in principe gelijke individuen verkiezen een parlement dat, op basis van een numerieke meerderheid (een louter kwantitatief criterium) soeverein alle politieke beslissingen neemt en de maatschappijstructuur vorm geeft. Van een vooraf vastgelegde politieke structuur met strakke, hiërarchische kaders, die de elite toelaten de politieke macht te monopoliseren of op zijn minst een beslissende stem geven, is geen sprake. Het EAS is de ultieme consequentie van dit politiek liberalisme. De sociaal-demokratie heeft overigens de basispostulaten van het EAS overgenomen omdat ze meende dat de arbeiders de numerieke meerderheid zouden veroveren, wat zou uitmonden in de politieke hegemonie van de socialisten, die op die manier hun programma konden uitvoeren. De kritiek op het parlementaire systeem van de protagonisten van het politiek corporatisme viseerde niet zozeer de concrete "technische" gebreken van het parlementaire systeem, wel de ideologische basispremissen van het liberalisme. We kunnen zonder overdrijving spreken van een crisis van de liberale ideologie, die zich ontwikkelde in de jaren twintig en een hoogtepunt bereikte in de jaren dertig en tijdens de bezetting.

Waarom kwam het anti-liberalisme precies tijdens het interbellum zo scherp aan de oppervlakte en hoe kan het radikale karakter ervan verklaard worden?

Een eerste element is de gunstige voedingsbodem die een bepaalde invulling van de politieke theorie van het katholicisme voor het anti-liberalisme bood. In het intransigente katholicisme, dat alle heil verwachtte van een restauratie van een organisch-christelijke maatschappij op corporatieve basis, zoals in de Middeleeuwen, was uiteraard geen plaats voor liberale ideeën. De droom van het herstel van een christelijke staat had een precedent in het negentiende eeuwse ultramontanisme. Zelfs in de vernieuwde sociaal-politieke doctrine die na *Rerum Novarum* op het einde van de vorige eeuw aan de Leuvense universiteit vorm kreeg en afstapte van het paternalisme en de "gemengde syndicaten" bleef het

politiek corporatisme in de vorm van een belangenparlement een sleutelelement.[230] Deze gunstige voedingsbodem is echter geen afdoende verklaring. Bovendien is de verleiding groot om deze anti-demokratische corporatieve tendensen te reduceren tot een klerikaal-anti-klerikaal conflict.

Een tweede element dat in rekening moet gebracht worden is de vaststelling dat het liberalisme in de fascistische regimes van de kaart geveegd was en de depressie van de jaren dertig de onmacht van het economisch liberalisme aantoonde. Ook dit is m.i. niet voldoende om het ontstaan van de crisis van de liberale ideologie te verklaren. De discussie over het politiek corporatisme en de fundamenten van het politieke systeem speelde zich weliswaar af op het ideologische niveau, maar wortelde in de politieke en maatschappelijke realiteit en machtsverhoudingen.

De zoektocht naar een nieuw politiek systeem werd gevoed door de politieke demokratisering die zich met de invoering van het EAS voltrokken had.[231] Die beëindigde de politieke hegemonie van de bezitters en maakte van het parlement een instrument van maatschappelijk-economische hervorming en van sociale herverdeling – zij het op een bescheiden wijze – via de sociale wetgeving. Deze evolutie werd door een deel van de conservatieve opinie niet verwerkt. Voor hen werkte de politieke demokratisering a.h.w. als een katalysator: het politiek liberalisme dat het EAS ideologisch kon funderen, werd niet meer in staat geacht de burgerij te beschermen tegen de eisen van de arbeidersklasse. De enige oplossing voor deze ideologische crisis was voor deze reactionairen een radikale breuk met het liberale parlementaire stelsel. Alleen een religieus gefundeerd politiek corporatisme, waarin de arbeidersklasse structureel geminoriseerd werd, was een valabel alternatief.

---

230. E. LAMBERTS, "De ontwikkeling van de sociaal-katholieke ideologie in België" in, E. LAMBERTS (red.), *Een kantelend tijdperk. Une époque en mutation. Ein Zeitalter in Umbruch. De wending van de Kerk naar het volk in Noord-West-Europa. Le catholicisme social dans le Nord-Ouest de l'Europe. Die Wende der Kirche zum Volk im nordwestlichen Europa (1890-1910).* Leuven, 1992, p. 49-64; p. 58-60.

231. Men zou kunnen aanvoeren dat de contestatie van de liberale ideologie niet gebonden is aan het EAS omdat op het einde van de negentiende eeuw de fundamenten van de politieke demokratie al gecontesteerd werden. Dit is juist, maar de kritiek was toen veel minder sterk en minder verspreid dan in het interbellum. Bovendien toont E. Defoort aan dat de kritiek op het politiek liberalisme toen ook gevoed werd door de vrees voor de invoering van het EAS E. DEFOORT, *Charles Maurras...* p. 55-60.

Het radikale politieke corporatisme was niet alleen bedoeld om de arbeidersklasse politiek te minoriseren. De politieke revolutie zou eveneens toelaten de sociale structuren van de arbeidersbeweging, in de eerste plaats de vakbonden, uit te schakelen en nieuwe organen, de corporaties, te creëren waarmee de elite de arbeiders kon encadreren. Het anti-liberalisme was bijgevolg geen anti-kapitalisme, de doelstelling bestond er precies in de regulatiemechanismen van het kapitalisme van de vrije concurrentie opnieuw ongestoord te laten werken. Dit verklaart waarom het autoritaire politieke corporatisme zijn steunpunt vooral had bij de kleine burgerij en de middenstand.

Zoals bij de andere vormen van corporatisme zijn de politieke krachtsverhoudingen, in de eerste plaats de machtsverhouding tussen kapitaal en arbeid, determinerend voor de opeenvolgende transformaties die zich manifesteren bij de concrete invulling van het begrip. De Tweede Wereldoorlog toont dit zeer goed aan. In 1940 en gedeeltelijk nog in 1941 was nagenoeg iedereen ervan overtuigd dat het liberalisme en de demokratie een definitieve nederlaag geleden hadden. In die context stelde Velge, een van de meest eminente specialisten van het corporatisme, die zich in de jaren dertig ondubbelzinnig uitgesproken had voor het behoud van het parlementaire systeem, voor om een integraal politiek corporatisme in te voeren zoals in het interbellum uitgewerkt was door de reactionairen. In die periode circuleerden ook in Laken scenario's om, in navolging van Vichy, een specifiek "Belgische Nieuwe Orde" gestalte te geven. Ook hier werd teruggegrepen naar een van de kernelementen uit de voorstellen van de contestanten van de demokratie uit het interbellum. In 1940 en 1941 waren de politieke machtsverhoudingen zo geëvolueerd dat deze opties haalbaar leken.

In de plannen van de groep Moyersoen bepaalde de inschatting van de politieke krachtsverhoudingen eveneens de concrete modaliteiten van het politiek corporatisme. Het anti-liberale en anti-demokratische gedachtengoed vormde nog steeds het ideologisch substraat, maar van het integrale politieke corporatisme werd afstand genomen. Niet alleen de negatieve ervaringen met het Duitse corporatisme speelden hier een rol. Meer doorslaggevend was de overweging dat na de oorlog de parlementaire demokratie zou herrijzen, maar dat tegelijk de kans reëel was om een deel van het anti-demokratische programma uit het interbellum te realiseren.

De blauwdrukken die tijdens de bezetting het licht zagen kunnen niet adequaat verklaard worden in termen van "minste kwaad" of "accommodatie". Het ging immers niet om defensieve, maar om offensieve plannen, waarvan de wortels teruggaan tot de periode onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog. Tijdens de nazi-bezetting leken zich perspectieven te

openen om de politieke demokratisering ofwel volledig op te heffen, of gedeeltelijk terug te schroeven en de politieke invloed van de arbeidersklasse te beperken. Het politiek corporatisme was hiervoor het meest geschikte middel. Welke krachten en processen ervoor gezorgd hebben dat onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog de parlementaire demokratie toch volledig in ere hersteld werd en de anti-liberale en anti-demokratische stroming gemarginalseerd werd is een vraag die zeker verder onderzoek waard is.

Le corporatisme politique et la crise de l'idéologie libérale (1920-1944)

PAR
DIRK LUYTEN

Résumé

Dans les discussions de l'entre-deux-guerres concernant la réforme de l'état, le corporatisme politique fut, surtout dans les années trente, souvent proposé comme une alternative pour la démocratie parlementaire.

Le succès du corporatisme politique doit être vu sur fond de la démocratisation politique qui prit forme après 1918 avec l'introduction du suffrage universel simple. Par cela, le mouvement ouvrier devint une force qui ne pouvait plus être négligée au niveau politique, comme ça avait été le cas au dix-neuvième siècle. Le corporatisme politique était une réaction contre cet élargissement de la démocratie. Dans sa forme la plus autoritaire, il impliquait le remplacement du parlement élu au suffrage universel par des chambres corporatives, où les employés auraient pu, dans le meilleur des cas, désigner la moitié des représentants du peuple. De plus, le nouveau parlement corporatif aurait été réduit au niveau d'un organe de conseil. Dans les formes plus modérées de corporatisme politique, le parlement aurait été assisté par des conseils corporatifs, de telle façon que les groupes d'intérêts auraient été concernés en permanence dans la stratégie politique.

Le corporatisme politique était le plus présent auprès des catholiques. Déjà dans les années vingt, se manifestaient au bord du parti catholique des groupes qui contestaient la démocratie parlementaire sur des bases religieuses et qui voulaient la remplacer par un système corporatif.

Dans les années trente, ce courant devint plus fort et ses concepts furent mieux définis. Ses idées se répanderent également dans les rangs de la Fédération des Cercles qui contestait de plus en plus la démocratie politique.

Le corporatisme politique était une expression d'une configuration idéologique plus globale: l'anti-libéralisme. Les partisans du corporatisme politique défendaient une vue organique de la société et contestaient les principes de base du libéralisme politique: égalité, souveraineté du peuple et

principe de minorité. Ce faisant, ils minaient la légitimité idéologique de la démocratie. Cet anti-libéralisme se retrouvait aussi auprès du mouvement ouvrier chrétien, quoiqu'il rejetait le corporatisme politique autoritaire. Hendrik De Man était lui aussi convaincu de la faillite du libéralisme politique.

Le mouvement ouvrier socialiste s'en tint néanmoins en général à la démocratie parlementaire. Le défenseur par principe le plus important du système parlementaire était le parti libéral, malgré le fait que là aussi, il existait un petit groupe partisan du corporatisme politique autoritaire.

Le parti se rassembla autour des idées d'Herbert Speyer, qui rejeta le corporatisme politique sur base de principes. Il était pourtant un partisan des "Conseils d'assistance", des conseils corporatifs qui toutefois ne portaient aucunement préjudice à la souveraineté du parlement élu au suffrage universel.

La résistance des partis libéraux et socialistes et d'une partie du parti catholique firent de sorte que le corporatisme politique autoritaire n'eut aucune chance durant les années trente. Pendant l'occupation, il refit surface et fournit la preuve que le rejet de la démocratie et du libéralisme politique dans l'entre-deux-guerres avait laissé des traces profondes.

Sous l'impulsion de la Cour royale, des plans furent faits en 1940 et 1941 afin de réorganiser le système politique belge sur une base corporative comme cela avait été proposé par l'aile droite catholique dans les années trente. De cette façon, un "Ordre Nouveau belge" aurait pris forme à un moment où la plupart des dirigeants politiques étaient convaincus de l'hégémonie allemande sur le continent européen. A partir de l'automne 1941, lorsqu'on commença à tenir de plus en plus compte d'un retour (partiel) de la démocratie parlementaire, le corporatisme politique disparût plus à l'arrière-plan, non pour des raisons de principes mais à cause de considérations de possibilités politiques. Cependant, l'anti-libéralisme n'avait pas encore disparu, et le rétablissement idéologique complet de la démocratie auprés de la plupart des contestataires d'avant-guerre était encore loin d'être un fait. Jusqu'en 1944, ils continuèrent à attaquer le système parlementaire et ses fondements libéraux et plaidaient pour des réformes corporatives assez profondes.

Political Corporativism and the Crisis of the Liberal Ideology (1920-1944)

BY
DIRK LUYTEN

Summary

During the discussions about state reformation in the Interbellum, especially in the thirties, political corporativism often was stressed upon as an alternative for parliamentary democracy.

The successes of political corporativism should be seen against the background of the political democratisation as being introduced after 1918 through the establishing of universal singular suffrage. The latter turned labour movement into a force that could no longer be politically neglected as during the nineteenth century. Political corporativism was a reaction against this broadened democracy. In its most authoritarian form it implied the replacement of the universally elected parliament with corporative chambers, where at most half of the representants would be appointed by the labourers. The new corporative parliament would moreover be reduced to an advisory committee. In its more moderated versions political corporativism would have the parliament being assisted by advisory corporative councils so that the lobbies would be permanently involved with political government.

Political corporativism had its strongest presence with the catholics. Allready during the twenties in the margin of the catholic party there were groups contestating parliamentary democracy upon religious grounds, trying to replace it with a corporative structure.

This current became stronger in the thirties, and its concepts became cleared out. The ideas also penetrated into the "Federatie van Kringen" (Federation of Circles), that was contestating parliamentary democracy more and more.

Political corporativism came out of a more global ideological configuration: anti-liberalism. The proponents of political corporativism carried forward the notion of an organic society and contestated the basic principles of political liberalism: equality, the sovereignity of the people, and the minority

principle. As such they undermined the ideological legitimacy of democracy.

This anti-liberalism is also to be found with the christian labour movement although the latter rejected authoritarian political corporativism. Hendrik De Man was with those convinced of the failure of political liberalism.

In general the socialist labour movement nevertheless was hanging on to parliamentary democracy. The most fundamental defender of the parliamentary system was the liberal party, although here too there was a small group championning authoritarian political corporativism.

The party took over the ideas of Herbert Speyer, who rejected political corporativism out of principle. He did support however the "Raden van Bijstand" (Councils of Support), advisory corporative councils that did not derogate the sovereignty of the universally elected parliament in any way.

Because of the resistance of the liberal, socialist and part of the catholic parties authoritarian corporativism did not stand a chance in the thirties. During occupation it remerged, showing that the rejection of democracy and political liberalism had left thorough traces in between wars.

In 1940 and 1941, instigated by the Royal Court, plans were made to reorganize the Belgian political system in a corporative way. Just like the catholic right wing had proposed in the thirties. That way a "Belgian New Order" would emerge in a time when most of the political leaders were convinced of the German hegemony on the European continent. From autumn 1941 on, when a (partial) return of parliamentary democracy was more and more being accounted with, political corporativism vanished, not for principal matters but out of considerations of political realism. Yet anti-liberalism had not disappeared and the full ideological recovery of democracy with its opponents of the thirties was not realized. They kept on attacking the parliamentary system and its liberal foundations until 1944, arguing for rather farreaching corporative reforms.